

Høgskolen på Lesbos

Tegningen av engelen som er gjengitt på forsiden og på siste side inne i heftet "Høgskolen på Lesbos", er utført av Georgios Konstantinidis, som du kan lese mer om i oversikten over bidragsytere. Engelen er tegnet spesielt for dette heftet. Den er bevisst tegnet med både greske antikke trekk og med bysantinske trekk, som en illustrasjon på hvordan Lesbos ligger i et skjæringsfelt mellom kulturer.

Kari Grødum og Pål Repstad (red.)

Høgskolen på Lesbos

Høgskolen i Agder, 2000

Sammendrag

Dette skriftet gir informasjon om Metochi, som er Høgskolen i Agders studiesenter på den greske øya Lesbos. Skriftet inneholder også mye levende stoff om historiske og aktuelle forhold på Lesbos, og vil være nyttig for alle som oppholder seg på eller tenker seg til denne øya. Gjennom varierte sjangre viser flere bidragsytere med tilknytning til Metochi hvordan og hvorfor studiesenteret og øya er blitt en viktig del av høgskolens liv. Det er blant annet bidrag fra Paul Leer-Salvesen, Elise Seip Tønnessen, Haakon Smedsvig Hanssen, Petter Hangeland, Carl Smith-Gahrnsen, Johan Schreiner, Kari Grødum og Pål Repstad, og en spesiell hilsen fra abbed Nikodemos ved Limonos-klosteret, som HiAs studiesenter har tilknytning til.

Skriftserien nr 68

101 sider
110 NOK

ISSN: 1503-5174 (elektronisk utgave)
ISBN: 82-7117-506-8 (elektronisk utgave)

© Høgskolen i Agder, 2000
Serviceboks 422, N-4604 Kristiansand

Emneord:

Lesbos
Filosofi
Metochi
Høgskolen i Agder
Gresk-ortodoks religion

Innhold

Forord

Hilsen fra abbed Nikodemos.....	s. 11
Pål Repstad: Hva skal nå en norsk høgskole med et gresk kloster?.....	s. 12
Pål Repstad: Fra ikon til kafe, for eksempel på moped.....	s. 17
Carl Smith-Gahrse: Om guder og mennesker og Lesbos.....	s. 31
Johan Henrik Schreiner: Litt om Lesbos og folk fra øya.....	s. 39
Carl Smith-Gahrse: Mennesket på vei mot det guddommelige.....	s. 47
Abbed Nikodemos Pavlopoulos: Hellige Ignatios' liv.....	s. 56
Haakon Smedsvig Hanssen: Da Platon ble snudd på hodet.....	s. 63
Haakon Smedsvig Hanssen: Fader Pavlos – en gresk krønike fra Metochi....	s. 73
Kari Grødum: Et møte med Kyra-Elisavet.....	s. 75
Kari Grødum: Et møte med Marianthi.....	s. 77
Olav Brostrup Müller: Hjemme hos Aristoteles.....	s. 78
Kari Repstad: "Three schools, one world".....	s. 80
Randi Skaar: Reisebrev fra tur til Lesbos.....	s. 83
Petter Hangeland: The Mermaid Madonna.....	s. 85
Elise Seip Tønnessen: Mitt Lesbos: Det fjerne i det nære.....	s. 89
Paul Leer-Salvesen: Sørlandske søndagsskolebarn i Egeerhavet.....	s. 92
Bilder.....	s. 96
Pål Repstad og Jan Helge Thomassen: Toyotaens velsignelse.....	s. 97
Bidragstere.....	s. 99

Forord

Dette er en bok om øya Lesbos, og om studiesenteret Metochi, som fra gammelt av er et anneks til klosteret Limonos. Siden 1992 har Høgskolen i Agder (den gang Kristiansand lærerhøgskole og Agder distriktshøgskole) gitt kurser, seminarer og studier i gamle murbygninger på denne øya helt opp under kysten til Tyrkia. I denne boka får du vite hvordan det begynte, og du får vite ting om øya og klosteret som vi håper vil berike deg, enten du hører til de etter hvert flere hundre lærere og studenter som har gode minner fra øya etter studieopphold, eller du tenker deg til Lesbos, eller bare er generelt interessert i gresk kultur og religion – eller for den saks skyld gresk mat.

Som studiesenteret er denne boka et *con amore*-prosjekt. Alle bidragsyttere har skrevet sine bidrag med stor glede og uten honorarkrav. Vi takker dem alle varmt. En spesiell takk til Georgios Konstantinidis, som har bidratt til oversettelsene fra gresk, og til Jofrid Meidell og Vidar Mortensen ved Høgskolen i Agder, som har hjulpet oss med å holde styr på skrifttyper og teknisk utforming.

Kristiansand, like før påske 2000

Kari Grødum og Pål Repstad

Hilsen fra abbed Nikodemos

Det er med stor glede vi hilser velkommen utgivelsen av denne lesverdige boken redigert av Repstad og Grødum, med tema knyttet til Metochi «Agioi Anargyroi», som er en del av det hellige Limonosklosteret i Kalloniområdet på øya Lesbos i Hellas.

På Lesbos og på Limonosklosteret er vi begeistret for dette studiesenteret som er en del av Høgskolen i Agder i Norge, og deres tilstedeværelse og virksomhet på Metochi. Foruten det viktige vitenskapelige arbeidet, er lærernes, studentenes og kursdeltakernes tilstedeværelse og oppførsel upåklagelig og eksemplarisk.

Vi er veldig takknemlige for utgivelsen av denne boken. Dette fordi den for det første presenterer stedet vårt, og for det andre fordi den viser våre norske venners gode og ærlige følelser.

De hjerteligste gratulasjoner til forfatterne, og lykke til med all vitenskapelig og litterær virksomhet og fremtidige utgivelser.

Abbed på Limonos

Archemandretes Nikodemos Pavlopoulos

Pål Repstad:

Hva skal nå en norsk høgskole med et gresk kloster?

Da Haakon fant et kloster for høgskolen

Når skal vi si at det begynte? *Hvem* som begynte er greit nok. Det var Haakon Smedsvig Hanssen, idehistoriker og førsteamanuensis, en bredt interessert entusiast fra Flekkefjord, som typisk nok foregrep fusjonen mellom høgskolene på Agder ved dels å være ansatt på Kristiansand lærerhøgskole, dels være ansvarlig for examen philosophicum på Agder distriktshøgskole. Men *når*?

Det mest effektfulle, fortellerteknisk sett, er å gå inn på jernbanestasjonen i Beograd en tidlig vårdag i 1992. Vi kunne gå inn tidligere. Lesbos var ikke helt ukjent for Haakon i 1992. På 1980-tallet var flere venner og bekjente av Sigrid og Haakon fra Kristiansand på øya, en av dem var gift med en mann fra Molivos lengst nord på øya. Klosterdrømmen er enda eldre. – Vi skulle hatt et kloster, skal en annen Håkon fra Sørlandet, med Gundersen til etternavn, ha uttalt en sen kveld i 1976, og sådde kanskje et lite frø hos sin navnebror. Det er kanskje ikke så rart at slike drømmer grodde fram på 70-tallet blant sørlandske kristensosialister med reiselyst og sans for liturgi og nye samværsformer. Siden realiserte Håkon Gundersen andre drømmer. Han laget en kaotisk storfilm med Al Pacino, ble en nær medarbeider av Gudmund Hernes i ulike sammenhenger, og er for så vidt ute av denne historien.

Haakon hadde bygd institusjoner før. I mange år var den tidligere helseinstitusjonen Haugtun, langt oppe i lia i Aust-Torpa, et viktig senter for Norges kristelige studenterforbund, flittig brukt til internasjonalt solidaritetsarbeid og ekumenisk gudstjenesteliv. Haakon var gründer og ildsjel her også, sammen med Sigrid.

Men det var Lesbos. La oss komme oss tilbake til den slitte jernbanestasjonen i Beograd i 1992, slett ikke noe greit sted i et Jugoslavia i full oppløsning. Haakon har krysset seg nedover langs jernbanelinjene mot sør med en vag plan om å finne et kloster som kan tjene som et senter for undervisning og danning av unge mennesker. Togene er forsinket, jernbanestasjonen er kaotisk, den reisevante flekkefjæring begynner å bli nervøs. En to meter høy mann med svett crimpleneskjorte ber høflig Haakon om å passe koffertene hans mens han går på toalettet. De kommer i snakk. Noen vil kalle det en styrelse, det viser seg at juristen Zoes Galanopoulos fra Hellas har en nær tilknytning til det greske kristne studentforbundet. Dermed er kontakten til stede, Haakon har i mange år hatt tillitsverv både

i det norske forbundet og i World Student Christian Federation. Zoes har mange kontakter i den gresk-ortodokse kirke og god oversikt over klostre som kan være aktuelle for det formål Haakon tenker på. Han blir en viktig døråpner de nærmeste dagene og ukene.

Etter sonderinger på Kreta ender Haakon opp på Lesbos, og møter den teologisk konservative, men nysgjerrige og åpne Fader Nikodemos, abbed på det store og velkjente Limonos-klosteret midt på øya. Allerede samme sommer holdes det første intensive sommerkurset for examen philosophicum på klosteret. Det er delte meninger og usikkerhet i styringsorganene ved lærerhøgskolen og distriktshøgskolen hjemme i Kristiansand, men sentrale aktører tror på dette og smittes av Haakons begeistring og visjoner om hvor fint det vil være for norsk ungdom å komme seg ut, lære andre kulturer å kjenne og studere filosofi i et tett fellesskap på det stedet hvor Aristoteles vandret rundt og tenkte ut viktige deler av pensum. Materielle forhold ligger også vel til rette: En annen aktivist med større makt enn Haakon, Gudmund Hernes, sitter i statsrådstolen og legger opp til gode stimuleringsmidler og støtteordninger for studier sommerstid. Og økt gjennomstrømming blir det virkelig på Lesbos. I alle år siden har det hver sommer vært holdt examen philosophicum der i regi av det som snart ble fusjonert til Høgskolen i Agder. Strykprosenten blant de som har sittet bøyd over vitenskapsteori og filosofihistorie i pilegrimssalen på Limonos, har vært bemerkelsesverdig lav. I Norge er det å ta forberedende prøver ofte en ganske ensom sak som studenter gjør ved siden av andre studier eller jobb. På Lesbos blir det et felles prosjekt, filosofi blir noe viktig de ukene det står på. Støtteordningene fra departementet har blitt dårligere både for høgskole og studenter, men fremdeles er ex.phil. høgskolens hovedsatsing på Lesbos, ved siden av en lang rekke kurs og seminarer for andre studenter og for lærere.

Det første året holdt femti norske studenter til på selve Limonos-klosteret. Det var eksotisk, men upraktisk. Så siden 1993 har høgskolen hatt en avtale om å disponere Metochi som studiesenter. Metochi betyr anneks, og er et klosterbygg i mur og stein, som har sortert under Limonos. Metochi ble som hovedklosteret grunnlagt av den hellige Ignatius på 1520-tallet. Metochi var i drift fram til 1950-tallet, forteller Fader Nikodemos. Etter dette forfalt stedet. Nikodemos begynte et restaureringsarbeid i 1984. En god del av bygningsmassen er altså ganske ny, fra 1980-tallet. Deler av kirken er eldre, og rommene til høyre når du kommer inn gjennom inngangsporten. Deler av murene i amfiet er eldre, og enkelte deler av murene andre steder. Det er vanskelig å tidfeste disse murene og bygningene nøyaktig, men det er tydelig at eldre teknikker er brukt. De fleste av de nye bygningene er bygd på de murene som var der fra før. På utsiden av spisesalen kan en se rester av en søylegang. Det har også vært ei smie mellom kirken og den nåværende stabsavdelingen på Metochi.

Metochi var et munkekloster, men folk som arbeidet på klosterets jorder bodde også der i perioder.

Høgskolefolkenes inntog førte med seg ytterligere oppussing fra 1993, med midler fra høgskolene, Studentsamskipnaden og etter hvert også med tilskudd fra Universitetsforlaget og stiftelsen Fritt Ord. Metochi ligger ikke så langt fra Limonos i luftlinje, på stiene i skråningene ned mot Kalloni-bukta tar det en drøy halvtime å gå.

Faglig innsikt og mellommenneskelig forståelse

Hva skal nå en norsk høgskole i en utkant i Europa med et kloster i en annen europisk utkant, så nær Asia at du kan se husene rett over sundet? Det finnes motforestillinger, for eksempel har det nok i årenes løp vært svidd av noen liter flybensin for å bringe norske lærere og studenter fra Kjevik, Fornebu og etter hvert Gardermoen til den lille flyplassen sør på Lesbos. Skal vi ellers forsvare økonomien i dette, kan vi si at det er såpass billig å leve på Lesbos at tross reiseutgiftene skal du ikke ha vært i Hellas så lenge på kurs før samlede kostnader ikke er særlig mye høyere enn det du må betale for et hotellseminar i Norge. Standarden er enkel på Metochi. Vi informerer alltid omhyggelig på forhånd, så deltakerne ikke skal vente seg et luksushotell. Men nordmenn med erfaring fra en eller annen slags sommerleir (og hvem har ikke det i målgruppa?), finner seg fort til rette. Og maten er glimrende.

Det vi først og fremst kan si til vårt forsvar, vi som etter hvert har fått et bankende varmt hjerte for Lesbos, handler ikke om penger. Det viktigste er at hundrevis av nordmenn etter hvert har blitt noen sosiale, følelsesmessige og intellektuelle opplevelser rikere, på intense kursdager og svale sommerkvelder på et kloster i den andre enden av Europa. Formålsparagrafer er sjelden stor prosa, studiesenteret Metochis forteller likevel mye om visjonene for stedet:

”Metochi studiesenter skal gjennom kurs, konferanser, seminarer, studier og studieopphold bidra til utdyping av faglig innsikt og mellommenneskelig forståelse.

Det skal tilbys studieopplegg på et høyt faglig nivå og over et bredt spekter. Det skal legges særlig vekt på emner og opplegg som springer naturlig ut av senterets beliggenhet i Hellas og som del av et kloster. Det innebærer at det gis særlig høy prioritet til emner som religion, filosofi, etikk, historie, menneskeretter, kulturstudier, økologi og andre fagområder med tilknytning til Middelhavsområdet. Metochi vil også kunne ta imot grupper fra andre fagområder som av pedagogiske grunner ønsker et opphold ved studiesenteret.

Virksomheten skal drives på en måte som preges av respekt og interesse for klosterets og lokalsamfunnets verdier og tradisjoner.

Studiesenteret drives som et prosjekt ved Høgskolen i Agder. Det innebærer at senteret i første skal brukes til studier og kurs i regi av Høgskolen i Agder, og arrangementer rettet inn på studenter og ansatte ved HiA. Nære samarbeidspartnere som Agderforskning og Studentsamskipnaden har også høy prioritet. Senteret kan også leies ut til virksomhet i regi av andre, når denne er i samsvar med senterets prioriterte formål.

Studiesenteret skal primært brukes til arrangementer for studenter på alle nivåer. Men også ansatte ved HiA kan i grupper og enkeltvis bruke senteret til miljøbyggende tiltak, forskning og faglig fordypning.”

Gjennom årene har andre høyskoler leid Metochi og hatt egne kurs. Det gjelder særlig Høgskolen i Oslo og Høgskolen i Vestfold. Også en rekke organisasjoner har brukt stedet, ikke minst kirkelige organisasjoner. Både Kirkens arbeidsgiverorganisasjon, Agder bispedømmeråd og Kirkens bymisjon er leietakere. FN-sambandet har hatt kurs i samarbeid med Høgskolen i Agder. Det meste av virksomheten er i høyskolens egen regi. Hvert år holdes en lang rekke etter- og videreutdanningskurs. Stedet er også velegnet for prosesser og samarbeid blant høyskolens egne ansatte. I forbindelse med den fusjonen som skapte Høgskolen i Agder reiste flere faggrupper ned for å bli kjent på tvers av gamle institusjonsgrenser. Det bidro uten tvil til at en omdiskutert fusjon falt lettere på plass kolleger imellom.

En interessant side ved Metochi er at det har vært mulig å rekruttere kjente og etterspurte gjestelærere til kurs, som ellers trolig ikke ville ha funnet tid til å stille opp for Høgskolen i Agder. Professor Bernt Hagtvatn har holdt tilhørere i ånde med forelesninger om menneskeretter, Henry Notaker har åpnet sine kokebøker og sin kulturelle kunnskap for lærere i heimkunnskap. Arne Martin Klausen, veteranen blant norske sosialantropologer, har forelest om kulturbrytninger på en øy som sannelig har hatt sin rikelige andel av slike. Jostein Gaarder, den filosofiske entusiast, har innviet ex.phil.-studenter i Sofies og sin egen verden. Her er det gamle tråder av vennskap. Da Haakon Smedsvig Hanssen på 1980-tallet var rektor på Fana folkehøgskole utenfor Bergen, var Jostein en ung og populær filosofilærer. På Fana ble grunnlaget lagt for hans internasjonale bestselger.

Siden 1994 har Kari Grødum vært driftsleder ved Metochi. Hun leste en artikkel om klosteret i avisen Fædrelandsvennen, ble begeistret for opplegget og tok kontakt med Haakon Smedsvig Hanssen. Det første året på Metochi, i 1993, forutsatte en at foreleserne sørget svært mye for praktiske ting selv. Det ble kanskje vel anarkistisk. Behovet for en mildt samordnende instans meldte seg, og det meste av tiden senere har Kari vært den instansen. Hun er selv filosof, med Platons rolle i moderne gresk filosofi som spesialfelt. I perioder fra 1998 har hennes søster Marianne vikariert. Hun er sosialantropolog, og har

studert greske feministgrupper. Også en tredje søster, Linda, har deltatt i klosterets drift. Hun er sosiolog. Sammen med Mariannes mann, Georgios, er de tre søstrene fra Tveit i Kristiansand viktige kontaktledd mellom nordmennene og den lokale kulturen, og bidragsytere til studiesenteret, ikke bare praktisk, men også faglig. En annen viktig forbindelseslinje inn i det greske lokalsamfunnet er det samarbeidet som har utviklet seg mellom lærere og elever på Kvadraturen videregående skole i Kristiansand og de videregående skolene i Kalloni, den nærmeste byen til Metochi.

Høgskolens kloster ble til primært gjennom Haakon Smedsvig Hanssens særegne kombinasjon av visjoner og praktisk sans. Han er en sosialist som utviser mer privat initiativ enn de fleste kapitalister jeg vet om. Metochi har etter hvert nødvendigvis fått en fast administrativ forankring ved Høgskolen i Agder, knyttet til kurs- og etterutdanningskontoret, og med en egen referansegruppe. Men fremdeles er virksomheten i stor grad et dugnadsprosjekt, drevet av engasjement blant ansatte ved høgskolen som har fått en varm og varig kjærlighet til øya, og som år etter år synes det er meningsfylt å kombinere solfylte dager med å fortelle unge og ikke fullt så unge mennesker om det vi er opptatt av og brenner for faglig. Metochi har samlet sett aldri vært en utgiftspost for høgskolen. Gode støtteordninger, en viss ekstern sponsing og forsiktig økonomisk drift har snarere dratt atskillige ressurser til høgskolen i årenes løp. Dette kan endre seg, med magrere støtteordninger til sommersemesterordninger. Men selv om så skulle skje, er det viktig at virksomheten holdes oppe. Metochi har blitt viktig som et fellesprosjekt på tvers av avdelinger og fagmiljøer internt på høgskolen, og i en tid der høgskoler kjemper for å bli synlige for et synkende antall studenter, samlet sett, gir Metochi uvurderlig goodwill for Høgskolen i Agder. En høgskole som holder seg med et kloster i Hellas må det være noe spesielt ved!

Pål Repstad

Fra ikon til kafe, for eksempel på moped Streif på Lesbos

En humanistisk topografi

I de gode gamle dager, før den akademiske spesialisering utstyrte noen hver av oss med skarpt, men snevert blikk, var det ganske vanlig å skrive og gi ut beskrivelser av folk og land. Ludvig Holberg skrev slike beskrivelser, Erik Pontoppidan gjorde det. Han kunne mer enn sin konfirmasjonsforberedelse, det ser du om du finner fram til *Det første Forsøg paa Norges naturlige Historie*. I gamle danske slott kan du gjerne finne lange rader med slike skrifter i bokskapene, pent innbundet i lyst skinn og med allsidige, om enn noe vilkårlige beskrivelser av landskapsmessige og humane forhold. Litteraturhistorikere med sans for sjangerbestemmelser kaller dem noen ganger historisk-topografiske verker, og de ynglet fram særlig på 1600- og 1700-tallet. En verdig sørlandsk representant for slike tekster er forresten Peder Claussøn Friis, visstnok en gammel forfader. Du har trolig sett ham, der han står hogd i stein av Gustav Vigeland og truer sakesløse forbipasserende på den gamle hovedveien like før du kommer til Vigeland, heftig klar til å kaste katolske symboler i hodet på den som ikke ser patent luthersk ut. Bare titlene hans signaliserer en tverrfaglighet vår tids amanuenser knapt kommer i nærheten av, i alle fall ikke på meriterende vis. Friis skrev først, nærmest som en oppvarmingsøvelse, *Om Diur, Fiske oc Trær udi Norig*. Drøye tyve år senere kom hovedverket, *Norrigis Bescriuelse*, der den samlende metaforen er å beskrive Norge som et tre. Geografien og vandringer i den danner rammen for små historiske utblikk og djerpe generaliseringer om de folk som bor der. Den gode lutheraner Peder er ikke helt fri for å ha en religiøs agenda. Brannen i Nidarosdomen i 1431 utmales, og det mer enn antydes at brannen nok var et forvarsel om katolisismens velfortjente sammenbrudd, ”fordi at ald denne Herlighed vaar icke funderet paa nogen god Grund”.

Jeg har ingen ideologiske ærender med denne teksten om Lesbos, i alle fall ikke bevisst. Jeg skriver ut fra ren oppdagerglede, og håper at innfallene mine kan være til glede for andre Lesbos-farere. Jeg har ingen vitenskapelige pretensjoner, men beveger meg ellers omtrent i samme sjanger som de gamle humanistenes topografier, uten sjenerende sans for faglige inndelinger. Dette blir litt tips til utflukter, litt historie, litt legender. Kanskje har jeg en ambisjon om et høyere presisjonsnivå enn vår tids topografer, TV2s ”gutta på tur”. Jeg har vært på øya seks-åtte ganger, til sammen noen måneder, men det er mange steder jeg

ikke kjenner godt. Jeg innrømmer glatt at hovedstaden på øya, Mitilini, er et av de stedene jeg drar raskt igjennom, på vei fra flyplassen eller båthavna til klosteret Metochi. Det er mye godt å si om Mitilini, der er det både en vidgjeten borg, en bortgjemt moske og interessante kunstgallerier. Jeg må bare innrømme at for meg er Mitilini blitt en litt masete by, der det er vanskelig å finne parkeringsplass. Det forteller noe om den roen jeg har vent meg til på resten av øya. Mitilini er omtrent på størrelse med halve Kristiansand, rett nok pluss en del turister sommerstid. Så jeg får flette inn en oppfordring til folk som har vært der mer, om at de føyer til nye beskrivelser. Det gjorde Peder Claussøn Friis. Langt ute i teksten om Nidaros kommer det fram at han aldri har vært der, men han kjenner noen pålitelige mennesker som har fortalt ham. Så slutter han av med en varm og ydmyk oppfordring til trønderne, særlig til ”nogen aff de høylærde gode Mænd, som der residere oc kand hafue vissere oc vijdere Kundskab” – at de kanskje kan ta pennen fatt?

Det er ikke meg imot at andre skriver mer. Dette er en slags førstehjelp for nordmenn på tur til Lesbos, sterkt preget av noen utflukter jeg selv har vært på, noen plukk fra mer og mindre gode guidebøker, og noen hyggelige samtaler med greske lærere Kari og jeg har blitt kjent med på øya i årenes løp. Jeg legger det opp slik at det først blir fotturer, så gradvis overgang til sykkelture, og dernest bil- eller mopedture i øyas bakkete landskap – alt med utgangspunkt i områdene rundt studiesenteret og klosteret Metochi.

Fugleelskere, ouzo og sardiner

Vandrer du på grusveiene fra Metochi og ned mot strandstedet Skala Kalloni, kommer du innom noen av øyas våtmarksområder. Der kan du særlig om våren finne et spennende dyre- og fugleliv. Der mellomlander fugler på vei fra Afrika til Norge og andre vinterkalde steder. Noen ganger kan du være heldig og se storker og heirer, langbeinte og staselige, Mest inntrykk gjør det likevel å studere engelske *bird watchers* som studerer fuglelivet, tweed-velkledd og høflige som var de lærere på engelsklinjen på det gamle norske gymnaset. Intet ondt om dem, forresten. De nøyer seg med å se på de sjeldne artene, klikker av og til på diskrete kameraer med lavmælte klikk. Og de utvider driftssesongen for vennlige Maria på Hotell Aegeon i flere uker, på tidspunkter i april og mai da det ennå kan være kjølig og fuktig i nattemørket på øya.

Skala Kalloni kan virke som en litt anonym turistby, med en hyggelig rad restauranter, en staselig, nesten monumental minibank og ikke så mye mer. Det er bare delvis et rettferdig inntrykk. Riktignok er ikke byen i sin nåværende form så gammel, og

riktignok skjer det en markedstilpasning, for eksempel slik at du nå kan kjøpe en bare to dager gammel utgave av Aftenposten i kiosken på torvet. Jeg innrømmer gjerne at selv om det kanskje er veldig A4-preget turisme, synes jeg det er fint og godt for blodtrykket å sitte på en av utekafeene om kvelden med et stille glass hvitvin eller en forsiktig Metaxa og kikke på livet rundt fontenen, eller å spise lammekoteletter og tomatsalat hos flittige Giorgos med brødre på restauranten Sampo i strandkanten. Der kan du hilse fra Haakon, klostergrunnleggeren fra Flekkefjord, og få vennlig oppmerksomhet og interesse i bytte fra travle kelnerne. Du kan studere hundenes sosiale atferd der de løper i flokk på stranda og noen ganger setter store øyne i deg for å få et bein fra de rikes tallerken. Men hvis du har større ambisjoner om å fjerne deg fra gjennomsnittlig norsk turistatferd, og bli en hermeneutisk turist med innlevelse i lokale forhold, kan du jo stå opp klokka fem om morgenen og se fiskerne komme inn og presentere nattens fangst, hentet opp fra den langgrunne Kalloni-bukta, som bryter seg halvveis innover i øya. Her må jeg melde pass og som Friis vise til opplyste folk som har vært der. B-menneske som jeg er, har det blitt med planene.

Derimot er jeg en førstehånds kilde for flere ouzo- og sardinfestivaler i Skala. Det er gjerne første helg i august at kommunen og andre gode krefter monterer en scene eller to på torvet. Keramikkseilgerne kommer ned fra fjellandsbyene, høytalerne skrus opp i trær og på husvegger, og i to-tre dager er det mye folk og mye folkemusikk med høyt lydnivå. Ouzoen og sardinene er sponset og gratis. Sardinene er Kalloni-buktas stolthet, spesielt velsmakende. Men ingen av de to ingrediensene anbefales i for store doseringer. Køen er nok noe lengre foran ouzo-teltet, men folk er vettuge, og det er atskillig mindre fyll her enn på en gjennomsnittlig bygde- eller småbyfestival på Agder. Lyden av lett vregte bozouki-klanger gjennom høytaleranlegg med blikkbokstilsnitt gjør deg likevel noen ganger takknemlig for at Santa Anna-kirken er åpen disse dagene. Til hverdags en grå og temmelig usynlig kirke like ved torvet, men når dørene slås opp og alle lysene tennes, er det høytid og stille folkevandring inn til ikonene. Dette er Santa Annas landsby, det er ikke mer enn noen tiår siden byen faktisk het Agia Anna, og altså var oppkalt etter Jomfru Marias mor.

Jeg nevnte hundene, de løper omkring på stranda og gjør ingen mennesker fortred. Den eneste gangen jeg har sett dem vise tilløp til aggresjon, var da de i lang rekke løp etter den lokale politikonstabel. Jeg fortalte det til vår gode venn Argiris, rektoren på den tekniske skolen i Kalloni, som smilte bredt og forklarte: - It's democracy! Nå kan hundene fritt bjeffe på politiet! En munter vinkling på seks harde år som også satte skiller og var en påkjønning på Lesbos, juntaårene fra 1968 til 1974. Jeg konstaterer at hundene ikke bjeffer

på den lokale landsbyprest, som kan påtreffes omtrent hver kveld på tavernaen på torvets nordvestre hjørne, med kone og barn og i hyggelige samtaler med sine sognebarn. Han er ung, og var nok ikke store karen under juntastyret, så han får neppe som en del andre prester svi for at kirken den gang etter manges mening var for unnfallende og tilpasningsdyktig.

Du ser at Metaxa-glasset er tomt, og tenker med en anelse av høytid at langs stranda nedenfor deg gikk Aristoteles og hans elev Theofrast og betraktet livet i fjæra. Deretter gikk de hjem og skrev ned naturfilosofiske tanker om tingenes vesen som i dag er pensum på examen philosophicum. På tide å ta kvelden.

Jordskjelv, tyrkiske spor og frihetskamp

Fra Skala Kalloni kan du vandre oppover gjennom smale gater og langs små hus, retning Kalloni, byen inne på sletta, med 2-3 000 innbyggere og en lang og bred hovedgate med kafeer. Omtrent hele veien fra Skala går du gjennom bebyggelse. Landsbyene Argiana, Kerami og Papiana glir over i hverandre. De små kirkene er flere hundre år gamle, og vel verd et besøk. Du kan jo tenne et stillferdig lys i ettertanke for jordskjelvet i 1867, som omtrent utslettet disse landsbyene. Stort sett var det bare de solid bygde kirkene i Papiana og Kerami som ble stående. Fromme landsbyboere la mye symbolikk i det, men ville kanskje egentlig ha foretrukket andre prioriteringer fra Han som har hele verden i sin hånd. Åndelig og verdslig flyter over i hverandre på Lesbos som ellers. Det fortelles at omtrent alle familiene i disse små landsbyene mellom Skala og Kalloni konverterte til romersk-katolsk religion tidlig i det 17. århundre. Et overraskende trekk i et ellers massivt gresk-ortodokst område under tyrkisk beleiring. Det var tungvint, de måtte dra til skrifte hos noen jesuittiske munkar på naboøya Chios. Hvorfor gjorde de det? Kanskje for å søke vern og beskyttelse? Religionssosiologen undrer seg, men er redd for å bli for reduksjonistisk i sine forklaringer. Kanskje det ikke handlet om materielle fordeler og jordisk sikkerhet? Ble de rett og slett overbevist om at Gud kom dem nærmest gjennom romerkirken? De høstet i alle fall lite fagnad fra sine medborgere på øya, det fortelles at de ble sett på som enda særere enn tyrkerne.

Det begynner å bli langt å gå, særlig om vi legger inn en sving mot sørøst og går innom landsbyen Arisvi. Kanskje vi heller skal tenke oss at vi leide en sykkel, hos Maria eller en av de andre hyggelige sykkelutleierne på strandveien i Skala. Arsivi er et stolt navn. De to mektigste byene på Lesbos i lange perioder i antikken var Arisvi og Pyrrha. Den siste

– byen som sank i havet – kommer vi tilbake til. Dit må vi bruke bil. Nå sykler vi altså inn i Arisvi, som i dag er en liten landsby som du kjører gjennom like sør for Kalloni når du kommer fra flyplassen og Mitilini.

Det var i Arisvi mange av grekerne fra fastlandet i Lille-Asia slo seg ned da de ble forflyttet til Lesbos i 1922. Da tok innbyggerne forhåpningsfullt navnet Arisvi og satte på denne landsbyen. Et blodig kapittel av mange i øyas historie, fremdeles lever folk som husker det, men det er ikke mange igjen nå.

Da Romerriket ble delt rundt år 400, ble Lesbos en del av det østlige bysantinske riket. Øya var en utkant, og ble ofte brukt som forvisningssted for borgere som hadde falt i unåde. Korsfarere og sjørøvere var innom og herjet. I 1462 ble øya erobret av tyrkerne. Størstedelen av folket ble enten drept eller forvist til Konstantinopel, storbyen som tyrkerne hadde inntatt noen få år i forveien. Klostrene, ikke minst Limonos, som vi skal besøke, var sentre for religiøs og nasjonal motstand. Det tyrkiske regimet vekslet mellom grusomhet og mer liberale og fredsommelige hersketeknikker. Frihetsbestrebelse i Hellas inspirerte også folk på Lesbos tidlig på 1800-tallet, men resultatene var mislykkede og straffereaksjonene harde. Midt på 1800-tallet ble mange kristne grekere tvangsbosatt i Lille-Asia. Mange av dem skaffet seg jord og opparbeidet en viss økonomisk velstand. Det måtte storpolitikk til for å endre de politiske forholdene. Hellas ble frigjort med støtte fra England og Frankrike. I 1912 ble Lesbos lagt under gresk kontroll ved hjelp av en flåteskvadron. De siste blodige kampene fant sted i bakkene ovenfor Limonosklosteret.

Like etter første verdenskrig gjorde Hellas noe mange i ettertid vil si var overmodig. De forsøkte å angripe Smyrna eller Izmir i Tyrkia, altså landområdet innenfor Lesbos. Her hadde det vært greske bosettinger siden oldtiden. Grekerne gjennomførte en okkupasjon i et par år, men etter hvert mistet de taket, og måtte trekke seg ut. De tyrkiske straffereaksjonene var harde mot grekene i og omkring Smyrna. 40 000 skal ha blitt drept. Mange flyktet fra fastlandet, også til Lesbos. Fridtjof Nansen var inne i bildet som mekler for Folkeforbundet, og i 1922 og 1923 fant det sted folkeforflytninger med store dimensjoner. Over en million grekere kom fra Tyrkia til Hellas, mens 400 000 tyrkere måtte forlate Hellas. Titusener av disse reiste til og fra Lesbos.

Siden har det stort sett vært fredelig på øya. Den var okkupert av tyskerne fra 1941 til 1944, men uten at det satte så mange blodspor som området hadde opplevd tidligere. I hovedsak får vi tro at grekerne var glade for å slippe unna truslene om gjengjeldelse da de tidlig på 1920-tallet kom fra områdene omkring Pergamon på fastlandet og måtte skape seg et nytt liv, blant annet i Arisvi. Men for mange av dem ble det en økonomisk nedtur. De

hadde vært politisk ufrie, men økonomisk relativt velberget i bakkene opp fra den tyrkiske kysten. På Lesbos var de fattige, samtidig som de hadde kjent et materielt bedre liv. Denne følelsen av tapt velstand, sammen med en generell utkantradikalisme, er nok mye av bakgrunnen for at Lesbos gjennom det meste av forrige århundre var kjent som den røde øya, med stor oppslutning om sosialdemokrater og kommunister. Samtidig er øya fremdeles preget av kirkens synlige og sterke stilling. Kanskje et paradoks, men ikke nødvendigvis. Folk leste ikke Marx og var teoretiske ateister, men de visste at det fantes muligheter for et bedre liv enn det de levde.

Forholdet til Tyrkia har ikke vært godt, men heller ikke preget av åpen aggresjon. Grekernes selvbilde er nok ofte slik at de er demokratene og de kulturelle, tyrkerne de brutale og primitive. Kyproskrisen på 1970-tallet medførte en klar forverring i forholdet, men i de senere år har det vært noen lokale åpninger og litt kulturell utveksling. Et skolekorps har vært på fastlandet og spilt i havnebyen Ayvalik, en folkedansgruppe fra Tyrkia har hatt oppvisning i den lille byen Agia Paraskevi på Lesbos. Og det kan se ut som om det skjer en nyansering av historiesynet, iallfall en bevisstgjøring også etter den tyrkiske delen av kulturarven. Jeg har vært på landsbyfest i Arisvi der de lokale arrangørene stilte ut gamle ting med tyrkisk design og et lokalt orkester spilte folkemusikk slik den ble spilt på fastlandet.

Det er praktisk lettere nå enn bare for fem-seks år siden å ta dagsturer med båt fra Mitilini til Tyrkia. For turister er visa bare en formalitet, men du må forhåndsbestille gjennom et reisebyrå. Vi var på en slik dagstur til Pergamon via Ayvalik for et par år siden, og så med stor interesse på alle sporene fra antikken, blant annet ruinene etter det store biblioteket der kreative folk fant på å lage pergament av geiteskinn etter at egypterne hadde stanset eksporten av papyrus. Før turen ble vi stillferdig bedt av en venn om å ta bilder, mange bilder. Hans bestefar hadde eid jord der, som han måtte forlate i 1922. For sin egen del kunne han nok tenke seg å reise dit for å se, men det var likevel uaktuelt av hensyn til nære slektninger som var flyktninger fra Kypros.

Fruktbare Kalloni

Slettene rundt Kalloni er fruktbare, og holder seg grønne mye lenger enn det er vanlig i det varme klimaet på greske øyer. Grønnsaker, meloner og bomull er viktige produkter. Allerede Horats priste vinen laget på druer fra Kalloni. Potetene er nyere – innført i 1940 – men av stor betydning. Oliventrærne fortsetter å være noe en forbinder med øya, og et viktig

næringsprodukt. Det er omtrent 90 000 mennesker på Lesbos, og over elleve millioner oliventrær. De forhindret ikke at mange forlot øya og dro som økonomiske emigranter til USA i årene etter den andre verdenskrig. Emigrasjon ble mer uvanlig utpå 1970-tallet, og en del har kommet tilbake. Men fremdeles skjer det en flytting inn til områdene i og rundt Aten som bekymrer lokalpatrioter. Ungdommene vil ikke høste oliven lenger, de vil bare jobbe på restaurant, klager de eldre. Bildet er nok mer nyansert, mange reiser ut for å ta utdanning. Men Lesbos sliter med utkantproblemer – og har noen fordeler i EU ved å være Europas periferi. Du ser EU-symboler overalt langs veiene, med redegjørelser for hvor mye penger fellesskapet har spyttet inn i veier og fabrikkanlegg. Og veiene er blitt mye bedre bare på de årene vi nordboere har vært her.

Vi sykler inn i Kalloni sentrum. Det er tidlig på dagen, og vi drikker en *fresh orange juice* på en av fortauskafeene mens vi har god oversikt over lokale innkjøpsmønstre. Kvinnene kjøper inn ferske råvarer, noen ganger to ganger daglig. I sommerferien er det ofte slik at døtrene følger sine mødre på innkjøpsrundene. Ungjentene på Lesbos lever i spenningen mellom tradisjonelle kjønnsroller, moderne forventninger om høyere utdanning og magre ukebladidealer om hvordan unge kvinner skal se ut. I hovedgata kan du i det ene øyeblikket slå inn varene sine på supermarkedet med et mer moderne strekkode-apparat enn hjemme. I neste øyeblikk må du gå til side for et muldyr som trekker en trekjerre med meloner. Noen ganger bommer du. Jeg spurte overpedagogisk og pekende en eldre mann med tradisjonelt hodetørkle og ridende på et muldyr om jeg var på rett vei til Molyvos. ”Yeah – right ahead,” var svaret, på bredt amerikansk.

Er du arkeologisk interessert, trenger du ikke reise langt. I bakkene øst for Kalloni ligger byens gamle Akropolis, en høyde med flat topp og med rester etter gammel bosetting i skråningene østenfor, de som vender vekk fra Kalloni. Eller du kan sykle opp til Klopedi og finne et halvveis utgravd Apollon-tempel, med tydelige marmorblokker og marmorsøyler. Like i nærheten bygger Fader Nikodemos og hans bygningsarbeidere tålmodig videre på et klosterbygg i murstein. Foreløpig er det nokså uferdig, men Nikodemos bygger ut fra en langsiktig plan om å få i gang virksomhet her. Det er på tide å fortelle om Limonos-klosteret, der Nikodemos er abbed.

Hovedklosteret Limonos

Du kan komme til Limonos med bil, moped eller sykkel ved å ta av vestover mot Sigri fra hovedveien like nord for Kalloni. Da er du der etter en halv mil eller så. Men du kan også gå på dine ben på stien nordover fra Metochi. Det tar en drøy halvtime, og er en fin tur. Uansett gjør første synet inntrykk. Klosterbygningene ligger i store firkanter nede i dalbunnen, og i landskapet omkring teller du atskillige frittliggende kirker og kapeller. Du går inn hovedinngangen ved parkeringsplassen – om du da ikke forfaller til mer hedonistiske sysler på tavernaen like ved inngangen.

Du går inn gjennom hagene, og følger søylegangene inn til museet, som har en særdeles spennende samling med gamle ikoner og ikke minst gamle dokumenter. Det eldste er en vakker evangeliebok som er over tusen år gammelt. Forsiringene med gullblekk er imponerende.

En av hovedkirkene inne i klosterområdet er fremdeles forbeholdt menn, i den andre er det adgang for kvinner. I denne kirken kan du forsiktig gå fram mot ikonostasen, veggen som skiller det helligste fra det ikke fullt så hellige, og se hodeskallen til klosterets grunnlegger, Sankt Ignatios, i et sølvskrin. Noen vil si det er litt bisarrt, men hvis du åpner deg for den lokale kultur, er det uttrykk for den dypeste ærbødighet og tradisjonsbevissthet. Å være på en morgenmesse eller kveldsmesse på Limonos gjør inntrykk selv på den mest troende norske urbane humanetiker og kulturradikaler. Virkemidlene er enkle, men de lokale kirkesangere kjenner sine eldgamle liturgier. Kvinnene er slett ikke alltid like diskriminert, jeg har opplevd kvinnelige liturger. Du kan tusle stillferdig ut en tur og komme inn igjen hvis du synes det blir for lenge, det gjør også de lokale. Eller du kan se opp i takmaleriene av den allmektige, og bli gjennomstrømmet av Guds nåde gjennom å se på det vakre.

Etter tradisjonen ble klosteret grunnlagt av St. Ignatios i 1523. Mye kan tyde på at dette var en re-etablering, at det hadde vært kloster her lenge før. Men tradisjonen er levende, og den gråskjeggede og vennlige Fader Nikodemos har skrevet seg inn i den, slik vi også ser det i denne boka. Noen trekk fra tradisjonen er slik:

En tyrkisk sultan på Lesbos fikk en sønn med deformerte hender. St. Ignatios bodde i Kalloni og var kjent som en from mann med helbredende evner. Sultanen besøkte ham, innrømmet at han ikke selv var en kristen, men ba om hjelp. St. Ignatios helbredet gutten, og til takk fikk Ignatios lov å bygge klosteret, og fikk et visst indre selvstyre. Han fikk også lov å drive en gresk skole, noe som langt fra var en selvfølge under tyrkisk styre. Slik ble

Limonos et viktig senter for gresk identitet og kulturell motstand under de mange hundre årene med tyrkisk styre.

På det meste skal det ha vært over 100 munkar på Limonos. I dag er ingen egentlige munkar igjen. Stedet fungerer som aldershjem, det har også vært barnehjem. Det lages ikoner også i dag ved klosteret. Er du heldig, får du lov å følge med i den møysommelige prosessen. De store sovesalene står vanligvis temmelig tomme. Stressede ex.-phil.-studenter fra Norge fyller opp en stor sal en hektisk eksamensdag i begynnelsen av august, og lar seg noen gonger forstyrre av fugleskrik fra hagen utenfor. Fader Nikodemos har en ide om at klosteret også skal fungere som et symbol på skaperverkets rikdom, en slags Noas ark, og noen av fuglene og smådyra er ikke helt tause.

Men en gong i året fylles virkelig både gamle og nye sovesaler med pilgrimer fra store delar av Hellas. Midt i oktober feires klosterets grunnlegger med store prosesjoner. Da besøker også noen det kvinneklosteret som den hellige Ignatios grunnla, i bakkene nordøst for Limonos. Myrsiniotissa hadde på det meste 80 nonner. I dag er det få igjen, og gjennomsnittsalderen må være over 80. Kvinneklosteret virker umiddelbart nettere og mer feminint enn Limonos, og nonner med smilerynker kommer med søtsaker til andpustne gjester som har kommet seg opp bakkene. Enkelte klostre i Hellas har opplevd ny rekruttering av unge, bevisste kvinner som reagerer mot vestlige kvinneidealar. Noen snakker om at det ligger en form for feministisk protest i denne rekrutteringen. Foreløpig har ikke disse trendene nådd Lesbos.

Da Dionysos ble kristnet

Mer jakt på antikken: Er du svært sprekk, kan du sykle, men jeg vil nok anbefale moped eller bil ned til Mesa-templet. Kjør sørøstover på hovedveien mot Mitilini. Snart har du de store saltutvinningsfeltene innerst i Kalloni-bukta på høyre hånd. Litt lenger sør tar du inn en grusvei til venstre. Det finnes et skilt, men det er ikke av de mest prangende. Ikke så mange hundre meter inne på veien ligger porten til det gamle Mesa-templet. Det er visstnok fra tredje århundre før Kristus, og ganske så ekumenisk. Det skal ha vært et tempel for både Hera, Zevs og Dionysos – ”han som spiser rått kjøtt”. Her var det skjønnhetskonkurranser til ære for Hera. I dag har arkeologene også funnet restene av en gammel kirke her. Apostelen Paulus skal etter tradisjonen ha vært på dette stedet i år 52 og gjort inntrykk på de lokale ved å drepe en enorm drage som skapte ugreie forhold for de som dro forbi.

At kristendommen ofte gikk i dialog med lokale forhold er ikke noe nytt, heller ikke på Lesbos. Mange steder kan en fremdeles oppleve ritualer og fester i gresk-ortodoks regi som må være eldgamle, kristnede Dionysos-kulter. Jeg har selv spist en form for oksesuppe på Santa Annas dag i Skala Kalloni, en velling som prestene deler ut og som skal gi nåde og kraft. Lignende fester, der okser pyntes og til sist slaktes og spises, kan en finne flere steder på øya. Mest interessant er kanskje mytene og festene i den lille landsbyen Agia Paraskevi, en halv mils vei oppe i bakken når du tar av fra hovedveien sørøst for Kalloni – et godt stykke før avkjørselen til Mesa-templet.

Oslo har sitt Hokksund, Kristiansand har sitt Vennesla. Kalloni-folk har et lignende forhold til Agia Paraskevi, trolig like urettferdig som våre hjemlige karikaturer. Byen har en uvanlig vakker skolebygning selv til Lesbos å være, men i den lokale folkløse står denne byen for noe harry og bondsk. Og det kan gjøre inntrykk på noen hver å gå gjennom byen i kveldingen. Den må ha øyas største antall utendørs kafestoler i forhold til innbyggertallet, og det er mange menn og nesten ingen kvinner å se i det offentlige rom.

Oksefestivalen i Agia Paraskevi begynner sent på våren med at en pyntet okse leies rundt i området, med kors om halsen. Oksen auksjoneres vekk, og den som får den, besørger den slaktet. Kvinnene bruker blodet til å tegne korstegn på barnas håndflater. Så blir oxen kokt sammen med hvete og urter, og alle spiser *keskeki* etter gudstjenesten. Slike fester er det mange steder på Lesbos, men i Agia Paraskevi er det også koblet inn andre tradisjoner. Sent på 1700-tallet krenket en bonde tyrkiske regler ved å lete etter en okse som hadde slitt seg. Han kom inn i et forbudt område. En tyrkisk soldat ville skyte bonden, men hver gang han løftet geværet, forsvant bonden fra siktet. Til sist måtte soldaten gi opp. Tyrkerne ble så imponert at de ga landsbyfolkene lov til å holde en årlig fest. På lørdagskvelden under festivalen er det ennå slik at folk fra Agia Paraskevi rir opp til en kirke utenfor byen og blir der hele natten. Klokken fem om morgenen holdes det hesteløp. Rytterne har sorte og sølvglinsende klær. Ifølge skeptiske Kalloni-boere gir deltakerne i konkurransen ouzo til hestene for å få fart på dem, men det kan være usant, jeg vet ikke. Etter løpene er det en ny kveld med dans og fest på torvet i landsbyen.

Den gresk-ortodokse kirke står fremdeles sterkt i den forstand at hele lokalsamfunn slutter opp om fester og riter, som ofte en tett vev av folkefest og kristne ritualer. Men kirkefolk er ikke uten bekymringer for framtida. De gamle liturgiene på et uforståelig språk er eksotiske for turister, men mange lokale ungdommer synes de er dønn kjedelige. Økt utdanningsnivå skaper individualisme og autoritetsskepsis her som andre steder, og kirkens presteskap har problemer med å henge med i den forbindelse. Likevel er det noen steder en

nærhet mellom landsbyprester og folk som mang en norsk kapellan kan misunne de greske prestene. Greske prester kan ha familie, men det begrenser deres muligheter til å komme høyt opp i det kirkelige hierarkiet.

Hvis du vil lengre...

Mulighetene for sykkelturner med utgangspunkt i Metochi er ikke uttømt med dette. Du kan dra langs nordvestsiden av Kalloni-bukta, og komme til den lille landsbyen Parakila. På veien kan du ta en dukkert langs stranda. Hit drar mange av de lokale for å bade. Det er færre strandsenger, men renere vann enn inne i Skala. Og du kan ta et måltid på en av tavernaene langs veien, de har riktig god mat og er billigere enn inne i Skala.

Er du riktig sprekk, kan du vel også sykle til Pyrrha, men jeg tror nok for min del jeg ville kjørt. Pyrrha sank i havet en gang i antikken, trolig etter et jordskjelv. Det var en mektig by, nå krever det en sterk teoretisk bevissthet å si at den er der. Du kjører langs sørøstbredden av Kalloni-bukta, og svinger inn en grusvei langs stranda ved en taverna. Hvis vannet er rolig, kan du se noen steinsetninger som går ut i vannet.

Leier du bil eller moped, eller i dobbelt forstand setter deg inn i de lokale bussruter, kan du komme ennå lengre. Jeg har fartet rundt noen år, men jeg har slett ikke vært overalt. Alle reisemål ligger innenfor en rimelig dagsreise, du kommer både fram og tilbake på dagen. Du må en tur til Molyvos eller Mithimna, den vakre byen i nord. Kom deg opp på borgen og gå ned derfra de smale gatene ned mot stranda. Borgen er staselig der den ligger med utsikt over til Tyrkia rett over sundet. Nå er borgen konsertarena sommerstid. Det går visstnok en tunnel fra den gamle borgen og ut til havkanten. Kleopatra skal ha brukt den. Jeg har ikke helt funnet den, og den er visstnok stengt i alle fall. Molyvos har gode takrestauranter, en solnedgang derfra og en tallerken tzatziki er sunt og godt for kropp og sinn. Drar du opp i fjellene sørøst for byen og spiser på en av de to tavernaene i Vafios, kan du få både glimrende mat og en solnedgang over profilen av Molyvos som du ville si var glorete laget av Walt Disney dersom du så det på et prospektkort. In natura er det usigelig vakkert.

Litt sør for Molyvos ligger Petra, og du skjønner at ordet betyr klippen. Det er en hyggelig liten strandby med bademuligheter. Et reisebyrå har et noe vagt skilt i vinduet: "Open some times". Mest interessante er de to kirkene. Høyt over byen ligger en kirke, fast murt på den spisse klippen, 114 trappetrinn opp. Utsikten er storslagen. Etter tradisjonen har det vært kirke der i omtrent fire hundre år. Legenden forteller at en from kaptein drev i land

i en storm. En morgen så han at Maria-ikonet hans var forsvunnet. Han lette overalt. Om kvelden så han et lys skinne, tilsynelatende i løse luften. Han klatret opp på klippen og så ikonet sitt plassert foran lyset. Han tok det med seg, men neste dag skjedde det samme. Så skjønnte han at den hellige jomfru mente at han skulle bygge en kirke på fjellet. Det gjorde han.

Ved foten av fjellet ligger en annen kirke, bare vel så interessant inni. Der er det fabelaktige malerier fra 1500-tallet på treveggene.

Trenger du avkjøling etter all denne kultur, er det ikke dumt å kjøre noen hundre meter lenger ut langs kystveien forbi Petra. Anaxos er et badested med mange kafeer og friskt, rent vann. Du kan komme videre rundt kysten, forbi Limonos og tilbake til Kalloni langs vakre, men til dels nokså dårlige veier. En bra avveksling fra hovedveien, som går omtrent midt på øya fra sørøst mot nord, fra Mitilini via Kalloni til Molyvos.

Og ennå har vi ikke snakket om den vakre kystbyen Sigri, eller de forstenede skogene innenfor – spor etter gamle vulkanutbrudd med rare geologiske følger. Eller Eressos, der dikteren Sappfo og filosofen Theofrast levde. Eller strendene langs Vatera i sør, med de lengste strendene og det klareste vannet, og med Dionysostemplet like bortenfor. Du kan komme til Vatera fra Metochi på en times tid med bil nå, takket være EUs asfaltfond, eller hva det heter. Eller kystbyen Plomari og strendene utenfor, der du kan treffe nordmenn, om du nå skulle ønske det, ettersom Lilleput reiser lager charterturer dit hver sommer. Ikke minst tidligere Metochi-gjester er gode kunder, de søker tilbake. Eller det usigelig vakre klosteret i Mandamanos lenger mot nordøst, med det berømte svarte ikonet, etter legenden laget av den eneste overlevende munken etter et sjørøverangrep fra sarasenerne. Han samlet sine brødres blod og formet et ikon av blod og jord til minne om ugjerningene. Kontrasten er sterk mellom det mørke ikonet og historien bak, og den fredelige og vakre klostergården som fører deg inn i kirken.

Byen, kirken, ikonet

Ett sted må jeg fortelle om til slutt. For meg er Agiassos Lesbos' hjerte. Fra hovedveien mot Mitilini kan du se sørvestover mot Olympen. 967 meter er fjellet. Før var det utilgjengelig, nå fører en dårlig bilvei opp til fjernsynsmastene. Dra heller videre oppover forbi avkjørselen til Olympen. Har du moped, går det sent i bakkene, men hold ut, belønningen vinker. Du kan ta en rast under de skyggefulle trekronene ved Karini. Kiosken har kalde drikker, og du kan se på bildene til den folkekjære naivistiske – men langt fra naive -

maleren Theophilos, som ofte satt her og malte. Han har ellers sitt galleri på veien mellom Mitilini og flyplassen.

Men nå var det Agiassos. Byen ligger i en skråning, biler parkeres nederst, og du går til fots oppover de smale gatene. Her er stedet for særpreget keramikk, ofte særdeles vakre ting i tett forening med plastjuggel. Vi har hatt stor glede av å bli kjent med keramikeren Theodosia Bartzika, som har verkstedet sitt, "Nikoltsis Ceramic", et stykke før stigningen. Hun lager spennende ting, ofte med et visst tyrkisk preg. Og uansett om du handler, er hun en vennlig guide i kirken og i museet. Til meg og noen andre norske venner har Theodosia brent navneskilt til å ha på kontorpulten. Nyttig å ha når travelheten gjør at en nesten glemmer hva en heter, og framfor alt en utsmykning på en kaotisk kontorpult som kan gi varme og ro selv på hustrige dager med sludd som går over til snø mellom Lindesnes og Stavern.

Et stykke oppe i bakken ligger altså den mørke, vakre kirken, et pilgrimsmål for hele Hellas, mest på grunn av det slitte Maria-ikonet som etter tradisjonen er laget av evangelisten Lukas. Mer tradisjon: Dette ikonet ble brakt til Lesbos fra Jerusalem av presten Agaton fra Efesos i år 803. Agaton skulle plassere ikonet i østkirkens senter i Konstantinopel. Dit kom han aldri. Han fikk vite at ikonoklastene hadde tatt makten i byen, de som mente at det var avguderer å lage bilder av Gud. Agaton kom seg inn i Jera-bukten på Lesbos, og grunnla et kloster der Agiassos nå ligger. Han brakte med seg andre hellige ting, blant annet en flis av Kristi kors, som du kan se i museet like ved kirken.

Som på Limonos har en kristen helbredelse etter tradisjonen skapt en viss lokal frihet. I 1701 ble en tyrkisk administrator kureret for sykdom ved jomfru Marias hjelp. Til gjengjeld oppnådde grekerne en viss frihet ved klosteret, inkludert skattelettelse. Her fungerte høyresidens patentoppskrift: Skatteletten tiltrakk mange mennesker, og byen blomstret. I dag er det en vakker og særpreget, kanskje litt søvnig by. Men i første halvdel av august kommer pilgrimer langveisfra. Ofte ligger de ute rundt kirken i det gode og svale fjellklimaet.

Så mange fortellinger. Så mye fromhet og grusomhet. Så mange vakre steder med blodig historie. Vi får runde av, og minne om appellen fra Peder Claussøn Friis til å skrive mer selv, om det en har sett. Dette er noe av mitt Lesbos. Andre venner av stedet har sine fortellinger. Noen av dem følger i denne boka.

Bøker om øya

Dette er slett ikke noen fullstendig oversikt, bare noen bøker jeg har kjøpt på Lesbos om Lesbos. Judi Miles' bok *Lesbos – The Complete Guide* er nå ikke helt komplett. Den er tilbakelent og litt kjekt blasert i skrivestilen. Den har et praktisk stikkordregister, men den bærer preg av å være en bok i en serie med flere bøker fra Hellas. For mye av stoffet er generelt om Hellas, for lite spesielt om Lesbos. Da liker jeg faktisk bedre den tradisjonelle og litt høystemte, men ganske innholdsrike lokalt produserte *Lesbos: history – folklore – archeology – touring*. Den er skrevet av P. Lesbious og utgitt i Mitilini. Mer avgrenset i tema, men særdeles fin å ha for de som skal bo på klosteret eller i nærheten av Kalloni, er en praktfull fotosamling med både gresk og engelsk tekst, *Kalloni – tour of central Lesbos* av Yannis Konstantellis og Rallou Krallis-Konstantellis. Her er det mange spennende opplysninger om den helt lokale historie, og jeg har forsynt meg godt fra den i min egen tekst ovenfor. Gresk og engelsk tekst har også en annen ny bok med mange og gode bilder, *39 coffee houses and a barber's shop*, med underfundige små betraktninger om kafeenes betydning, om vennskap mellom menn på Lesbos, og mye annet du ikke finner i standardiserte guidebøker. Det er gode bokhandler i Kalloni, gå på jakt selv!

Carl Smith-Gahrssen

Om guder og mennesker og Lesbos

En uhøytidelig innføring

Først gudene

De gamle hellenerne trodde at begynnelsen var *Kaos*. Ut av *Kaos* kom blant annet Moder Jord eller *Gaia*, som i sin tur fødte *Uranós* eller Himmelen. Sammen avlet disse to først tolv barn som ble kalt *titánene* eller de eldre gudene. Den smarteste av dem var *Krónos*. Seinere produserte de tre *kyklóper*, kjempere som bare hadde ett øye.

Smått om senn mistet *Gaia* tålmodigheten med *Uranós*, som lå oppå henne stadig vekk og dessuten var svært sjalu. Da hun endelig fikk nok, ga hun sønnen *Krónos* en sigd og ba ham sørge for at hun ble kvitt *Uranós*. *Krónos* gjorde som mora hans sa og kastrerte faren. *Krónos* var kanskje den første som hadde fått et skikkelig ødipuskompleks. Men noen dråper blod fra *Uranós* falt i sjøen. Blodet fikk den til å skumme, og ut av dette skummet ble blant andre den deilige *Afrodíte* født, kjærlighetens gudinne. Det vil si: Sånn var det kanskje. Ellers gikk hun også for å være datter av *Zeus* og *Dióne*.

Krónos ektet sin søster *Rhóa*, og utropte seg til konge over titanene. *Krónos* hadde fått et tips om at et av barna hans skulle komme til å ta plassen hans. Derfor slukte *Krónos* barnet hver gang *Rhóa* fikk et. Som rimelig er, likte *Rhóa* det dårlig. Sjette gangen hun fikk en baby, mente hun at nok var nok. Så svøpte hun babyklærne rundt en stein, og *Krónos* slukte den.

Barnet som ble reddet på denne måten, kalte hun *Zeus* og plasserte det i sikkerhet på et fjell på Kreta. Der vokste *Zeus* opp og dro så tilbake til mora, som fortalte om farens ufyselige atferd. De serverte derfor *Krónos* et kraftig brekkmiddel så han gulpet opp søstrene og brødrene - og alle var i fin form. Det var *Poseidón* som ble havenes hersker, den mørke *Hádes* med tilnavnet *Plúton* som ble sjef i underverdenen. Og så var det den vakre *Héra*, som *Zeus* seinere giftet seg med, og *Hestía*, alle arners og offerilders gudinne, og *Deméter*, grøderikdommens gudinne. Noen sier forresten at *Rhóa* hadde lurt unna noen av disse også, så de ikke hadde vært turen om *Krónos'* mave.

Alldeles mot normalt ble *Aténe* til. Hun sprang fiks ferdig fram fra *Zeus'* panne. På mer normal vis fikk *Zeus* sammen med titaninnen *Lito* først solguden *Apóllo*, gud for alle vitenskaper og edle kunster, og så den alltid jomfruelige månegudinnen, *Ártemis*.

Alle disse og flere til levde på fjellet Olympen i Nord-Hellas. Gudene var egentlig svært så menneskelige, men altså udødelige. Zeus var sterk og tapper og en veldig kvinnejeger. Det ble etter hvert en god del halvguder. Hera var både vakker og vennlig, men forferdelig sjalu. Derfor forfulgte hun ofte jentene som Zeus hadde affærer med. Det passet ikke helt sammen med at hun egentlig var alle kvinners beskytterinne.

Etter at Uranós hadde mistet makta, støttet kyklópene Zeus. De smidde den veldige tordenkilen til ham - som alle har sett både på bilder og i virkeligheten. Zeus ble gudenes ubestridte konge og Héra dronningen. Kyklópene laget også den tretannede forken til Poseidón, og mørkets hjelm til Plúton.

Så menneskene

Prehistorien og kulturen på Kykládene

Det fins dokumentasjon om nomadiske stammer i Hellas fra omkring 6000 f.Kr. Fra omkring 3000 f.Kr. ble befestede bosetninger vanlige. Det grodde opp byer rundt Egeerhavet. Fra ca. 3000 vokste det fram samfunn på Kykládene, øygruppa mellom Kreta og Aten. Denne kulturen etterlot seg bl.a. små marmorfigurer, mest av menn og kvinner. Noen har armene i kors, andre spiller instrumenter. Kopier selges som suvenirer. Henry Moore og andre kunstnere beundret disse kykládiske skulpturene. I hans kunst ser en innflytelsen fra dem.

Den minóiske sivilisasjonen

Kykládenes betydning minket i neste årtusen. Den minóiske kulturen på Kreta ble ledende. Både næringsliv, handel og andre deler av kulturen var høyt utviklet, bortsett fra krigskunsten, det viktigste i alle sivilisasjoner. Palasset i Knóssos var det flotteste sentret. Den minóiske kulturen på Kreta gikk under omkring 1500 f.Kr. Det går ennå an å ta mange doktorgrader på spørsmålet om hvorfor den gjorde det.

Oksehorn, slanger, dobbeltøkser og topløse gudinner eller prestinner var tydeligvis populære i den minóiske kulturen. Fra den tida stammer også historien om *Minótauros*, halvt mann og halvt okse, som hvert år jagde fjorten jenter og gutter fra Aten til døde inne i labyrinten. Til slutt gjorde helten *Theseús* det av med monsteret. Vil du vite mer om dette, må du finne historien om kong Mínos og Minótauros og labyrinten og Ariádnes tråd og alt det der.

Den mykénske sivilisasjonen

Fram mot 1600 f.Kr. grunnla innvandrende og krigerske indoeuropeere en ny kultur på fastlandet i Hellas. Den er oppkalt etter det mest kjente borganlegget, Mykéne, nord-øst på Peloponnes. Åtte-ti andre anlegg er kjent. Bykongedømmer ble til. På den høyeste toppen i byen, ákro pólis, ble det viktigste tempelet bygd. Iliaden og Odysséen gir innblikk i den mykénske kulturen. Men den gikk mot slutten på 1200-tallet f.Kr. Så fulgte mørke århundrer. Mens de kommer og går, løfter vi oss

opp til gudene igjen

For det neste store dramaet startet med *Léda og svanen*. Zeus løp etter en vakker dame som het *Léda*, dronning av Sparta, gift med kong *Tyndáreos* samme sted. Hun var ikke interessert i affærer, selv ikke med Zeus. Men en dag fikk Zeus se henne bade i elva. Zeus skapte seg om til en nydelig svane. Den kunne ikke Leda stå for. Noe seinere la hun, Leda altså, ett blått egg, noen sier forresten to, med til sammen fire barn i. To var Zeus': *Heléne*, som etter hvert ble den skjønne Heléne, og gutten *Polydeúkes*. Ettersom disse to var avlet av Zeus, var de udødelige. De to andre i egget var Tyndários' barn: *Klytáimnéstra*, som ble dronning i Mykéne, og gutten *Kástor*.

Zeus løp etter en dame til, en sjøgudinne, nereide, som het *Tétis*. Imidlertid hadde oraklet i Delfi sagt at hennes sønn ville bli mektigere enn sin far. Så Zeus trakk seg. Men historien fortsetter med *gulleplet og Páris' dom*. Blant de dødelige hadde Zeus en venn som het *Peleús*. Han ville gjerne gifte seg med Tétis. Og det ville både hun og Zeus også gjerne - når alt kom til alt. Zeus spanderte til og med bryllupsfesten. Alt som kunne fly, gå og svømme av guder og gudinner ble invitert. Unntatt *Éris*, gudinnen for strid og spetakkel. Hun stakk innom likevel, og midt inn blant gudinnene trillet hun et gulleple med innskriften: "Til den vakreste." Héra, Afrodíte og Aténe var like raskt framme med handa. Så så de på Zeus. Han burde kunne avgjøre saken. Men han turte ikke. *Hermés*, gudenes sendebud, ble sendt av gårde for å finne en upartisk og *dødelig* til å dømme. (Han behøvde iallfall ikke leve med konsekvensene i all evighet.)

Den vakreste blant dødelige menn var *Páris*, prins av Troja. Uheldige omstendigheter hadde gjort at han jobbet som gjeter. Han ble ikke lite overrasket da Hermés viste seg for ham med de tre gudinnene og ba ham peke ut den vakreste. Alle tre forsøkte seg med utilslørte bestikkelser. "Jeg gir deg makt", sa Héra. "Jeg gir deg visdom", sa Aténe. "Jeg gir deg verdens vakreste kvinne", sa Afrodíte. "Ja takk, nummer tre", sa Páris.

Nå hadde det seg jo slik at den skjønne Heléne i Sparta, hun som var kommet ut av Lédas egg, hun var verdens vakreste kvinne. Faren var etter en stund blitt grundig lei av den uendelige rekken av friere. Han bestemte at Heléne fikk velge selv. Men alle som ville prøve seg, skulle først sverge at de uansett svar ville rykke ut til den skjønnes forsvar om hun noen gang skulle få alvorlig trøbbel. Og det gjorde de alle sammen. Kong *Agamémnon* i Mykéne prøvde seg. Han måtte nøye seg med søstera, Klytaimnéstra. Heléne valgte Agamémnons bror, *Menélaos*. De slo seg ned i Sparta. Men en dag var Páris på seiltur deromkring. Heléne var en tur i havna, og Páris tok en tur på land. Heléne hoppet rett ombord, og de seilte tilbake til Troja. Gudene hadde jo bestemt at det skulle gå sånn.

Menélaos fant huset tomt. Han samlet hele hopen av edsvorne friere og satte av gårde til Troja. Både Agamémnon og *Odyssévs* og *Akilles*, (gresk: *Achillévs*) han med hælen, og mange andre måtte av sted. Akilles var sønn av ekteparet Pelévs/Tétis. Det var i deres bryllup det begynte. Så startet trojanerkrigen. Héra og Aténe holdt med hellenerne, og Afrodíte holdt med trojanerne. Alle som har fulgt godt med til nå, forstår hvorfor. Alle kriger varer lenger enn beregnet. Etter ti år var Troja like hel. Da fant Odyssévs opp den trojanske hesten. Så ble Troja ødelagt, og Schliemann gravde fram restene tre tusen år etterpå.

Underveis sloss hellenerne seg imellom også. Agamémnon tok den fagre *Briséis*, som Akilles hadde røvet på **Lesbos**, fra ham. Her kommer altså Lesbos inn for første gang. Akilles raste til han ble lovet syv andre vakre kvinner fra Lesbos. De herfra var berømte for skjønnhet, særlig de fra Dáfia, den søvnige landsbyen som ligger mellom Kalloní og Limónos-klosteret. Kursdeltakere bør stikke bort i en ledig stund og se etter. Kalloní betyr forresten skjønnhet.

Heléne ble fraktet hjem til Menélaos, som tok pent imot. Vakre jenter kan tillate seg litt av hvert. Klytaimnéstra lot som om hun tok pent imot Agamémnon, men fanget ham så i et nett og stakk ham ned. I neste omgang ble hun myrdet av sønnen *Oréstes*. Sammen med *Eléktra* og *Oidípos* er han en av Skjebnens aller mest tragiske offer i de greske tragediene. Og så gikk det ut med den mykénske sivilisasjonen.

Halvveis ned igjen - til heltene og kunstnerne

Men først 24 ord om de mørke århundrene

som varte en god stund fra omtrent 1200 f.Kr. og utover. De var mørke fordi ingen vet noe særlig om dem. Men litt etter ble det lysere igjen fordi Homer (gresk: *Ómeros*) begynte å

skrive Iliaden om trojanerkrigen og *Odysséen* om Odyssevs' hjemtur, som varte like lenge som krigen. Homer nevner Lesbos flere ganger. Da den klassiske tiden nærmet seg, ble det spesielt lyst på Lesbos. På begynnelsen av 600-tallet f.Kr. ble øya regjert av en av oldtidas syv vise, *Pittakós*. Og så ble øya berømt for sine diktere, f.eks. *Sápfo*, hun med de lesbiske diktene, og *Alkaíos*, og musikere som *Térpandros* og *Aríon*. Den kunstneriske kreativiteten på øya skyldtes helt klart

Orfeus og Evrydíke

Det var en gang en lyrespiller som het Orfeus (gresk: *Orfévs*, moderne gresk: Orféas). Han spilte så vakkert at til og med dyr og døde stein ble rørt. Orfeus ble forelsket i Eurydíke - og omvendt heldigvis. Men tre dager etter bryllupet ble hun bitt av en orm og måtte ned til Hádes i dødsriket. Orfeus gjorde noe som levende verken måtte eller kunne, han dro etter. Med spillet sjarmerte han den dystre Hádes så til de grader at han fikk lov til å få Eurydíke med seg opp igjen. På en betingelse: Hun skulle gå bak, og han skulle ikke se etter om hun fulgte med - før de var helt oppe. Som alle vet, så gikk det galt.

Dette har ikke noe med Lesbos å gjøre - ennå, men nå kommer det. Seinere ble nemlig Orfeus revet i biter, enten av ekstatisk rasende menaider i *Diónysos'* orgiástiske opptog, eller av hevingudinner, erínjer. Det er ikke helt klart hvorfor, men det kan være det samme. Bitene endte iallfall til slutt i sjøen. Men sangen og spillet greide ingen å stoppe. Og omsider drev Orfeus' hode og lyre i land på Lesbos, på kysten nord for *Ántissa*, under full musikk så å si. Og *derfor* fikk øya så mange kunstnere. Og nattergalene synger vakrere enn noe annet sted i verden. *Térpandros*, den visstnok første historisk identifiserbare greske musiker, var fra *Ántissa*. Orfeus' hode ble forresten gravlagt i en hule viet til *Diónysos*. Der etablerte det seg som et ustoppelig orakel, helt til *Apóllo* selv dukket opp og naudba det om å stoppe, fordi det truet med å utkonkurrere *Apóllos* eget orakel i *Delfí*.

Det fortelles forresten også at Orfeus var med *Jáson* og argonáutene på ekspedisjonen etter det gyldne skinnet, som ble vaktet av en skrekkelig slange eller drake. En sjømann er en (ikke et) naut på gresk. Den magikyndige kongsdattera *Medéa* kunne også spille. Hun spilte Eine kleine Nachtmusik så slangen sovnet. For sikkerhets skyld hadde hun gitt den litt sovemedisin også. *Jáson* fikk skinnet. Hva han skulle med det, er ikke så helt lett å forstå, men at et helt skinn av gull må ha vært rådyrt, var vel god nok grunn for hvem som helst til å ville ha det. *Medéa* spilte altså i en meget kritisk situasjon på argonautenes ferd. Men Orfeus spilte omtrent hele veien. Når sjøfolka holdt på å sovne ved årene, gav Orfeus' lyrespill dem ny kraft. Og når de holdt på å fly i tottene på hverandre, roet han dem vakkert

ned. Og aller viktigst: Da de skulle forbi sirenenes øy på veien hjem - det var ikke bare Odyssevs som måtte der forbi - spilte Orfeus «Home, sweet Home» så overdøvende vakkert at sjøfolka ikke hørte sirenenes forføreriske sang. Odyssevs måtte som bekjent ty til andre åtgjerder for å slippe forbi.

Aríon og delfinene

En annen stor spillemann fra Lesbos var altså *Aríon* fra Míthimna/Mólyvos. Han levde omkring 600 f.Kr. Han var visstnok sønn av Poseidón. Han lå stadig vekk på Hellas-toppen, og vant det som vinnes kunne på spelemannsstevner rundt omkring. På vei hjem fra en suksess i Italia kastet sjøfolkene ham overbord og delte førsteprisbelønningen hans mellom seg. Men *Aríon* hadde spilt så vakkert ombord før han havnet i sjøen, at delfinene som hadde hørt på ham, ble skikkelig forbannet da de så hva som skjedde. Så de reddet ham i land, og sjøfolka fikk sjokk da han møtte dem på kaia. *Aríon* var forresten den første som dirigerte et dityrámbisk kor, og det ble opphavet til de greske tragediene. Nå er det sjelden at korsang ender i tragedie, men det hender.

Herfra og ut er det ikke noe morsomt

Perserkrigene og peloponnéserskrigene

Etter hvert ble jo Hellas inklusive Lesbos fullt av demokrater og diktere og filosofer og billedhoggere. Filosofen Theofrast fra Erresos var selveste Aristoteles' venn og medarbeider. Men fred ble det ikke. Det femte århundret f.Kr. og litt mer brukte de til å slåss, først med perserne, og da ble Lesbos persisk en stund, og så med hverandre. Atenerne og spartanerne var de verste. Siden denne slåssingen foregikk på Peloponnes, så heter den selvfølgelig peloponneserskrigene. Det er komplisert å huske hvem som holdt med hvem og når. Lesbosianerne holdt iallfall en stund med Sparta. Det var dumt, for de tapte. Alle som taper, må straffes ekstra. Derfor bestemte atenerne at alle menn i Mytilíni skulle drepes. Ordre ble sendt med skip. Det tar mange timer den dag i dag. Men litt etterpå angret parlamentet i Athen, og sendte av gårde en ny båt med kontraordre. Den seilte heldigvis fortere enn den første, og så ble alle mannfolka i Mytilíni reddet. Men gårdene deres ble fordelt på 3000 athenske kolonister.

Aleksander den store

Så kom *Aleksander* den store og laget hellenismen etter at far hans, Filip av Makedonia, hadde gjort grovarbeidet med å ta Hellas fra kranglefantene. Aleksander døde av et lite fillerisp av et pilsår, og tre generaler delte riket hans. En av dem, *Ptoleméos*, han som fikk Egypt, fikk Lesbos også, men så ble øya i rask rekkefølge overtatt av den ene obersten etter den andre.

Romerne

Dernest kom romerne og tok Lesbos, nærmere bestemt i 88 f.Kr. hvis noen vil vite det nøyaktig. Romerne gjendøpte alle de greske gudene så de fikk nye navn. Mytilíni ble ødelagt. Men etter en stund blomstret Lesbos i overført betydning, for der var det en smarting som ble keiserens rådgiver og skaffet Lesbos home rule og opp-pussing av teateret i Mytilíni og ny vannforsyning og statuer og enda mer. Og så ble Lesbos kristnet omtrent 50 e.Kr., men det var nok ikke Paulus som gjorde det, selv om Lukas forteller at han var innom en tur omkring år 56. Se Apg 20,14f.

Kristningen hadde til følge at de gamle guder sluttet å avle halvguder og helter. Derfor ble det ikke flere nye gode historier. Til slutt ble romerriket delt i to i 395.

Det bysantínske keiserrike

En kar som het *Býzas* eller *Byzántos*, hadde en gang satt opp noen hus ved Bósporusstredet. Der begynte den bysantínske perioden, for keiser Konstantin den store tok med seg tronen og flyttet dit. Der var visstnok syv hauger akkurat som i Roma. Bysántos, altså ikke mannen Byzántos som var død for lenge siden, ble omdøpt til Konstantinopel. Det kan ikke tyrkerne uttale helt riktig, derfor sier de Istanbul. Da Vest-romerriket gikk dukken, gikk det oppover der i øst. Det gamle romerriket hadde en ørn med bare ett hode i riksvåpenet, men øst-romerriket fikk en med *to* hoder. Den kan en se i Limónos-klosteret og i kirka i Agiásson (uttales Ajásson) og mange andre steder. Og så ble kirken bysantínsk og begynte for alvor å male ikoner og å bygge bysantínske kirker og lage ortodoks teologi. Slik fortsatte det lenge, og Lesbos ble bysantínsk. Men bysantínerne brydde seg lite om Lesbos. Øya ble brukt som forvisningssted, og forøvrig angrepet av slaver, sarascenere og russere og plyndret av venetianere og korsfarere.

Så fikk dattera til den bysantínske keiseren Johannes 5. Paleológos hele Lesbos med seg i brudeutsyret da hun giftet seg med Francesco Gattelusio fra Genova. Hun het Maria,

og det var i 1355. Slik hadde det seg at genoesterne kom til å styre øya i nesten hundre år. Mens de gjorde det, ble øya også plaget både av jordskjelv og bulgarere. De ødela Kalloní.

Ottomanene - tyrkerstyret

Firehundreårs-natten senket seg over Lesbos også, men her var den litt lenger og mye verre enn i Norge, for tyrkerne styrte atskillig hardere enn danskene. Tyrkerne tok Lesbos i 1462, og den siste tyrkiske krigeren ble ikke kastet ut før 12. november 1912. I mellomtida hadde metropolitten i Mólyvos/Mythímna, Ignátios Agaliános, grunnlagt Limónosklosteret i 1523 og det annekset HiA flytter til om sommeren. Det siste slaget med tyrkerne sto i nærheten her.

En av heltene i den greske frihetskampen var *Papaníkolos* fra Lesbos. Det står en statue av ham i Skala Eressou vest på øya. Han rodde ut til et stort tyrkisk forsyningskip i en liten båt full av dynamitt - som ikke var oppfunnet ennå, så det var nok krutt eller noe slikt - og sendte forsyningsskipet til himmels og kom velberget hjem igjen akkurat som Max Manus.

Til slutt

Etter første verdenskrig sendte grekerne en flåte til Smýrna for å ta igjen gammelt gresk land i Lille-Asia. Det gikk ikke, og tyrkerne fikk et påskudd til å slakte ned mange tusen fredelige grekere som bodde i Tyrkia. Denne massakren førte til en storstilt etnisk rensing i 1922. Tyrkere måtte dra til Tyrkia fra greske områder, og en og en halv million grekere måtte dra til greske områder fra Tyrkia. Mange greske flyktninger fra Tyrkia havnet på Lesbos, men mange av dem ble bosatt andre steder.

Tyrkerne for atskillig hardere fram andre steder enn på Lesbos, f.eks. på Kios. Men spenningen i forholdet til Tyrkia er merkbar på Lesbos. Og den holdes jo ved like av diverse skjærmysler mellom grekere og tyrkere forskjellige steder.

Johan Henrik Schreiner
Litt om Lesbos og folk fra øya

Riss av øyas historie

Lesbos er omkring 60 x 45 km på det lengste og bredeste, og er med sine 1630 kvadratkilometer den fjerde største øya i Øst-Middelhavet, etter Kypros, Kreta og Euboia, og foran Rhodos. Øyas høyeste punkt raker omtrent 940 m over det vinrøde hav og fjellet heter noe så pretensiøst som Olympos. Som i Hellas for øvrig er mange av stedsnavnene før-greske, men lite er kjent om den før-greske befolkningen. Utgravinger i Thermi på østkysten av øya avdekket en bosetting som går tilbake til omkring 3000 f.Kr. Den ble endelig ødelagt mot slutten av 1200-tallet f.Kr. På Kreta og Karpathos kunne man høre ikke-gresk språk hos en før-gresk befolkning i klassisk tid (400- og 300-tallet f.Kr.), men slik var det altså ikke på Lesbos. Lesbos og fastlandet innenfor utgjør til sammen området Aiolis. Den aioliske dialekten er nært beslektet med den i Thessalia og Boiotia på det greske fastlandet. Slik bekrefter de språklige forholdene det mytene sier, nemlig at kolonistene kom fra de delene av Hellas. Det kan ha skjedd seint på 1200-tallet f.Kr., mot slutten av bronsealderen, og det var trolig disse aioliske innvanderne som ødela Thermi. Den aioliske dialekten har en del markerte særtrekk, slik vi finner den belagt i innskrifter på stein og i bevart litteratur. Men om dialekten var felles i hele området Aiolis, så var det forskjeller fra polis til polis i religiøs kult, kalender, styreform og annet.

Den største og mektigste politen på Lesbos var Mytilene. I klassisk tid kan staten ha hatt omkring 6 000 borgere (voksne menn) og en 5 km lang bymur (Athens var 6 km). Nest størst var Methymna, med 2-3 000 borgere og bymur på 1 km. Eresos kan ha hatt 1000 - 1200 borgere, Antissa og Pyrrha omkr. 1000 hver. Totalbefolkningen på hele øya, med frie og slaver, kvinner og barn og menn, var kanskje opp mot 200 000, det vil si det dobbelte av i dag. Mytilene var blant annet en viktig handels- og havneby, og var på 500-tallet en av de greske polisene som gikk sammen om en handelsstasjon i Naukratis i Egypt. I Mytilene overnattet Paulus på sin tredje misjonsreise i 56 e.Kr. I Apostlenes gjerninger 20 heter det: 'Da Paulus møtte oss i Assos, tok vi ham om bord og kom til Mytilene. Dagen etter seilte vi derfra og kom på høyde med Khios'. På gresk manér var det skarp rivalisering mellom polisene på Lesbos, på fredelig vis med slikt som skjønnhetstevling for unge jenter, men også på slagmarka ved noen tilfeller. Omkring 600 slukte Methymna nabopolisen Arisbe, og i 428 la Mytilene for en stund de andre polisene under seg med makt, uten at vi veit hvordan

herredømmet artet seg. Bare rivalen Methymna fortsatte som selvstendig polis. 700- og 600-tallet er tida for den store greske kolonisasjonen, da greske moderpoliser grunnla selvstendige kolonier rundt store deler av Middell- og Svartehavet. Methymna og Mytilene var moderbyer for kolonier på fastlandet innenfor, blant annet Assos, og ved Hellesponten (Dardanellene), som var sjøveien til det etterspurte kornet fra Svartehavsområdet. Her kolliderte Mytilene med Athen, og en langvarig krig i de første årtiene av 500-tallet ble følgen. Kolonisasjon betyr planting av selvstendige datterpoliser, men Methymna og Mytilene hadde også sitt eget territorium på fastlandet innenfor. En polis består av et (mer eller mindre) urbant sentrum og et territorium. Vi veit hvor selve byene på Lesbos lå, men kjenner ikke grensene mellom territoriene.

Mytilene er den polisen vi veit mest om. Som i mange andre poliser var 600- og det tidlige 500-tallet preget av strid mellom aristokratiske slekter. Noen slekter sikret seg enemakt (tyranni) for kortere eller lengre perioder. Men så ble Pittakos utnevnt for ti år (kanskje 590-580) til å skape et ordnet styre basert på lov, omtrent som Solon i Athen og andre lovgivere i andre poliser. Sammen med Solon og andre lovgivere rangerte Pittakos i ettertid som en av Hellas' sju vise menn. Men Mytilenes frihet skulle ikke vare lenge, for i 545 kom hele Lesbos under Perserriket, som var i voldsom ekspansjon på denne tida. Lesbos stilte menn og skip til persernes krigstog, og mot slutten av 500-tallet satte perserne inn grekeren Koes som tyrann i Mytilene. Han ble styrtet i 499, og statene på Lesbos sluttet seg til østgrekernes reisning mot perserne. Mytilene stilte med ikke mindre enn 70 krigsskip. Etter gresk samhold og framgang i begynnelsen fulgte krangel og nederlag, og i 494 kunne perserne innta Miletos og knuse reisningen. Polisene på Lesbos ble strengt straffet. De stilte skip og menn for perserkongen Xerxes' mislykte tog mot Hellas i 480-479.

Etter at perserangrepet i 480-479 var slått tilbake, gikk en rekke poliser sammen i et krigsforbund ledet av Athen, for å befri de grekerne i Lilleasia og på øyene som fortsatt lød under perserne. Etter hvert telte sjøforbundet omkring 200 medlemsstater. De fleste polisenes bidrag til krigføringen var en årlig tributt til den felles krigskassa, og bare polisene på Lesbos, Samos og Khios stilte med egne skip og eget mannskap. Dette ga dem en noe friere stilling enn de andre polisene, da det opprinnelig frivillige sjøforbundet utviklet seg til et rent maktredskap for Athen. (Vi taler om en overgang fra sjøforbund til et athensk imperium.) Flere poliser forsøkte å rive seg løs fra Athen, men i mangel av samhold mellom de misnøyde kunne Athen regelmessig slå ned reisningene. Da øya Samos, som hadde oligarkisk styre, reiste seg i 440, fikk athenerne hjelp bl.a. av polisene på Lesbos til å slå ned opprøret. Etterpå sørget det demokratiske Athen for å gi makta til demokratene på Samos.

Bare noen få år etter at lesberne hadde hjulpet Athen mot Samos ønsket oligarkene, som hadde makta i Mytilene, å reise seg mot Athen, og i 428, etter at Athen var kommet med krig mot Sparta i 431, ga høvet seg. Det var oligarkene som sto for reisningen, mens det brede folket ønsket demokrati og vennskap med Athen. Mytilenes rival Methymna var ikke med på reisningen. Opprørerne fikk ikke den hjelpen de hadde håpet på fra Sparta, og slik kunne athenerne slå ned reisningen. I første omgang vedtok folkeforsamlingen i Athen at alle borgerne i Mytilene skulle henrettes, og kvinner og barn selges som slaver. En flåte ble sendt med denne grimme ordren til den athenske kommandanten på Lesbos. Men neste dag angret athenerfolket seg, og et skip ble sendt med kontraordre, 340 km non-stop. Slike krigsskip hadde et mannskap på 200 mann, derav 170 roere som satt over hverandre i tre etasjer, trangt og svett og tørst. Vanligvis gikk man til land for å spise og sove, så denne ferden uten stopp må ha vært noe av en prøvelse. Skipet nådde heldigvis fram i tide, og bare de oligarkene som hadde stått bak reisningen måtte bøte med livet, nesten tusen mann i tallet, ifølge historikeren Thukydidides. Athenerne rev ned Mytilenes bymur, og konfiskerte flåten og den beste jorda på Lesbos. Over 2000 fattige athenere kunne dra ut som smågodeiere. Og demokratene kom til makta i Mytilene.

Etter Athens nederlag mot Sparta i 404 var Lesbos for ei tid dominert av Sparta, og nedover på det urolige 300-tallet var polisene på Lesbos snart med Athen og snart med Sparta. Etter 350 kom perserne tilbake for ei kort tid og styrte gjennom tyranner. Øya hadde en omtumlet historie i hellenistisk tid, før Lesbos ble alliert med Roma i 191. Men romerne skulle vise seg som brysomme herrer, og Antissa sluttet seg til kong Perseus av Makedonia i hans krig mot Roma. Etter seieren over Perseus ved Pydna i 167 ødela romerne selve byen Antissa, ga territoriet til sin venn Methymna og flyttet befolkningen dit. Da kong Mithridates av kongeriket Pontos nord i Lilleasia invaderte den romerske provinsen Asia i 88 f.Kr. med blod og sverd, gikk Lesbos sammen med ham - i likhet med Athen og flere andre poliser. Både Athen og Lesbos fikk betale dyrt for dette da romerne ordnet opp i 80. 60-åra f.Kr. er perioden da Pompeius erobret store områder i øst og ordnet verden (deri Judea og Jerusalem) etter sitt eget hode. I øst hadde Pompeius med seg sin venn Theophanes, til å skrive om og glorifisere hans erobringer: Pompeius som den nye Alexander den Store. Theophanes var en mektig mann i Mytilene. Gjennom vennskapet med den store Pompeius fikk han ordnet en privilegert stilling for sin polis. Unntaksvis kan altså selv historikere være til nytte.

I romersk keisertid var Lesbos et yndet feriested for velstående romere. Sporene etter dem er luksuriøse villaer med mosaikker osv. Fra omkring 200 e.Kr. har vi romanen *Dafnis*

og *Khloe*, skrevet av en Longos som vi veit lite om. Den romantiske kjærlighetshistorien foregår i landlige omgivelser på Lesbos, på eiendommen til en styrtrik godseier. Han bor inne i Mytilene, og eiendommen ligger omkring fire norske mil fra byen. Mens slaven Lamon er ute og gjeter herrens geiter finner han ei geit som ammer et forlatt guttebarn. Han tar barnet med hjem til sin slavekone, og de kaller det Dafnis. Dafnis vokser opp som slave og gjeter, men så viser det seg at han er født av respektabelt folk Dette at antikkens godseiere bodde inne i byen og fra tid til annen red ut til godset eller godsene sine, stemmer med det bildet vi ellers har. Men det er tvilsomt hvordan vi kan bruke denne romantiske fortellingen som kilde til Lesbos' sosiale historie i romersk tid.

I romertida var statene på Lesbos organisert i et forbund, men vi veit ikke når dette kom i stand. Mytilene spilte første fiolin i forbundet, og var i det hele tatt så dominerende at kildene kan kalle folk for herr NN 'fra Lesbos' når de mener 'fra Mytilene'. Navnet Lesbos gikk faktisk i glemmeboka, og i middelalderen og helt opp i nyere tid het øya Mytilene.

Fra 400-tallet e.Kr. har vi rester av kirker i Mytilene, Methymna og Eresos, og vi kjenner navnet på bisper. Perioden fra 700- til 900-tallet var ei urotid, med invasjon av slaver og sarasener. Da ble flere av kystbyene flyttet til en tryggere tilværelse lenger inne på øya. Da vesteuropeerne hadde inntatt og herjet Konstantinopel under det famøse fjerde korstog i 1204, ble Lesbos gitt til Balduin av Flandern. I 1261 var det slutt på det såkalt latinske keiserdømmet, og den byzantinske keiseren var tilbake. Disse keiserne av slekta Palaiologos hadde stadig hjelp av Genova. Som belønning fikk en Gattilusi keiserens søster til hustru i 1355. Lesbos var hennes medgift. Etter dette hersket Gattilusienes dynasti på øya. En kvinne av dynastiet var gift med den siste keiseren, Konstantinos XI, som falt da tyrkerne erobret Konstantinopel i 1453. I 1462 var det Mytilenes tur til å falle for tyrkerne. I forrige århundre eide muslimske godseiere 7/8 av jorda på Lesbos, men den ortodokse kirken fikk styre seg selv i tyrkertida. For de gresk-ortodokse kristne var nok muslimske herskere å foretrekke framfor katolske Gattilusier.

Den nye greske staten som ble til omkring 1830 omfattet bare Peloponnesos og Midt-Hellas. Da Venizelos ble den drivende kraften i Hellas fra 1910, fikk han til en allianse med landets naboer mot tyrkerne, og til grekernes rike utbytte av balkankrigene i 1912-13 hørte Lesbos, sammen med Makedonia, Khios og Samos. Etter grekernes hodeløse og katastrofale felttog mot Tyrkia i 1922 mottok Lesbos mange flyktninger fra det lilleasiatiske fastlandet. Mange av menneskene vi treffer på Lesbos i dag er etterkommere etter disse flyktningene. Muslimene, enten de talte gresk eller tyrkisk, ble flyttet til Tyrkia under den store folkeutvekslingen i 1920-åra.

Sangens og musikkens øy

I antikken var Lesbos kjent som sangens og musikkens øy. Med rette eller urette het det at *Terpandros* fra Antissa var oppfinner av den sjustrengete lyren eller *kitharis*. Han skal i alle fall ha hatt stor betydning for kitharsangen, som det var tevlinger i både i Athen og mange andre steder. Terpandros virket i Sparta midt på 600-tallet. En annen som skal ha spilt en viktig rolle innen musikken var sangeren *Arion* fra Methymna. Han levde på 500-tallet og virket særlig hos tyrannen Periandros i Korinth. Hva Terpandros var for kitharsangen skal Arion ha vært for dithyramben, en sang til ære for guden Dionysos. Arion var berømt over hele Hellas, og en tid var han i lukrativ tjeneste hos tyranner på Sicilia og i Sør-Italia. Historikeren Herodotos forteller at han for hjemreisen til Korinth leide et skip med korinthisk mannskap. Ute på havet slo sjømennene til for å sikre seg hans gull og gods. Arion selv måtte hoppe over bord, men før det fikk han lov til å stille seg opp på akterdekket i sin fineste skrud og syngende en hymne. Da han måtte i sjøen, fikk han skyss på ryggen av en delfin, som brakte ham helt til Tainaros på sørspissen av Peloponnesos. Derfra tok han veien til Periandros i Korinth og fortalte om alt som hadde skjedd. Da skipet kom til havn i Korinth, kalte Periandros sjøfolkene inn på teppet og spurte om de visste noe nytt om Arion. Da de sa at Arion levde i beste velgående i Italia, kalte Periandros Arion inn, og da nyttet det lite å nekte. Dette har han hørt med egne ører av folk fra både Lesbos og Korinth, forsikrer Herodotos - en kilde vi historikere kanskje bør bruke med litt mer varsomhet enn tilfellet ofte er. Historien om Arion kommer igjen hos flere forfattere, i litt ulike versjoner. Dette er antikkforskerens hodepine, at enten det gjelder myter om guder og heroer, fantastiske fortellinger som den om Arion, eller virkelig historie, så er forfatterne uenige med hverandre. En forfatter fra Lesbos skal typisk nok ha ment at det ikke var på veien fra Italia til Korinth, men fra Korinth hjem til Lesbos at Arion kom ut for dette. Denne forfatteren var trolig Hellanikos fra Mytilene, som levde på 400-tallet og som vi kommer tilbake til nedenfor. Mer berømt enn disse herrer er imidlertid Sappho.

Sappho

Musenes tall var ni, men i et dikt kaller Platon Sappho for den tiende muse. Hun var kjent som Hellas' største kvinnelige dikter. Bare fragmenter er bevart av hennes produksjon, dels sitater hos seinere forfattere og dels hullete papyrer fra Egypt. Kildene til hennes liv er seine og suspekter. I diktene møter vi hennes datter Kleis, men ektemannen hører vi ikke noe om. Diktene er gjerne rettet til unge aristokratiske jenter som skal giftes bort. Man har diskutert

om hun har ledet et kultfelleskap av kvinner for gudinnen Afrodite, en finishing-school, eller en skole i dans og sang og musikk for aristokratiske jenter som danser kordans under religiøse fester. Men særlig har det dreid seg om arten av hennes - utvilsomme - kjærlighet til de unge jentene. Selv de mest hardbakte homofobe forskere erkjenner at voksne greske menn bedrev seksuell omgang med både kvinner og unge menn, særlig gjaldt dette i aristokratiske kretser i tidlig tid. Slik var det uten tvil blant mennene i Sapphos Mytilene. Nå er kildene til kvinners liv mye magrere enn til menns, og naturlig nok hører vi mindre om homoseksualitet blant kvinner. Så lite at noen nærmest nekter for at slikt eksisterte: *quod non est in actis, non est in re* (det som ikke finnes i aktene, finnes ikke i virkeligheten): ikke tale om at den edle Sappho drev med slikt! I seinere kilder har vi rett nok bakvaskelser av henne som homoseksuell, ikke minst etter at kristendommen fikk tak. Noen klassiske filologer har svart med indignert protest mot slike insinuasjoner, mens andre forklarer at rett nok var legningen hennes homoseksuell, men neimen om hun besudlet seg med homoseksuelle gjerninger! I våre dager ser man mer avslappet på det hele. Hvis mannlige aristokrater drev begge veier, hvorfor ikke Sappho med både ektemann og ungjenter?

Lyrikeren Anakreon som var en omtrent samtidig av Sappho, klager over ei kvinne fra Lesbos som ikke vil vite av hans grå hår, men i stedet legger seg etter - ikke en annen, men ei anna. Den athenske komediedikteren Aristofanes taler et par steder om kvinner 'som er lesbiske'. Men dette betyr snarere frilynte og sensuelle enn lesbiske i den betydning ordet nå har fått. Kvinnene på Lesbos og i Korinth gikk nemlig for å være spesielt kåte og kjønnslig aktive.

Sapphos dikt til ei venninne er ufullstendig bevart; i sapphisk versemål (Emil Zilliacus' versjon):

Gudars like syns den mannen vara,
han som mitt emot dig kan sitta, han som
i din närhet lyss til din kära stemmas
älskliga tonfall

och ditt ljuva, tjusande skratt som alltid
i mitt bröst bragt hjärtat i häftig skälvning.
Ser jag blott dig skymta förbi mig flyktigt,
stockar mig rösten;

tungans makt är bruten och under huden
löper elden genast i fina flammor;
ögats blick blir skymd och det susar plötsligt
för mina öron.

Svetten rinner ned och en ristning griper
all min kropp. Jag blir mera färglöst
blek än ängens strå. Och det tycks som vore
döden mig nära.

Også diktet til yndlingsleven Atthis er fragmentarisk. Det er om hennes venninne Arignota, som nå er i Sardes i lydernes land i Lilleasia:

...Från Sardes' stad
ofta riktar hon sina tankar hitåt.

I vår krets sannerligen gudinnelik
var du för Arignota då,
och hon älskade mest av allt din sångröst.

Nu till dags hon bland kvinnor i Lydiens land
strålar ljuv, som när sol gått ned
rosig måne fördunklar alla stjärnor.

Vida kring, över salthavets stora slätt
gjuter månen sitt klara sken
liksom över de blomsterhöljda fälten.

Härlig dagg redan duggat på månlyst äng.
Ros står yppig, och yppig står
finhyllt anthryskon, blomtung honungsklöver.

Av och än rolös irrar hon, när hon minns
Atthis – och hennes veka själ
fylls av saknad och hjärtat skälver sorgtyngt –

ropar högt på oss, att vi må komma dit.
Orden nå oss ej, natten blott
dem förnimmer med tusen öron...

Hellanikos

Hellanikos var en ekspert på kronologi og en svært produktiv forfatter. Han skrev bl.a. ett verk om Lesbos' og ett om Athens historie. Begge er dessverre tapt, i likhet med hele hans øvrige produksjon. Vi kjenner Hellanikos bare fra spredte sitater hos andre forfattere. I sitt verk om krigene mellom Athen og Sparta i siste mannsalder av 400-tallet kritiserer historikeren Thukydides kronologien til Hellanikos for den viktige perioden 479-431, og han gir sin egen versjon i stedet. Moderne historikere pleier å ta det for gitt at den bevarte Thukydides har rett og den tapte Hellanikos tok feil, men det spørres hvor god metode dette er. Seinere forfattere gir ofte en annen kronologi enn Thukydides, og vi må spørre om de ikke går tilbake på Hellanikos, forfatteren av den første athenske lokalhistorien.

Carl Smith-Gahrson

Mennesket på vei mot det guddommelige

Særtrekk ved Den ortodokse kirke og kristendomsforståelse

Metóchi (uttales Met´ákji) betyr klosterbesittelse eller klosteranneks. Det metóchi hosliggende hefte handler om, er viet til to helgener fra Kilikia i Lilleasia, legebrødrene Kosmas og Damianos. De skal ha lidd martyrdøden i 303, under keiser Diokletians forfølgelser. Før de døde, omvendte de mange til kristendommen ved å ikke ta betaling for legetjenestene. Derfor kalles de anárgyroi (uttales anárjiri), det vil si pengeløse eller de som ikke bruker penger. Festen for dem feires på ulike dager i øst og vest, i øst mest den 1. juli. Slik også på Metóchi.¹

Det ortodokse klostervesenet ble ikke splittet opp i ulike ordener med ulike oppdrag, slik som i Vesten. Alle ortodokse klostre følger i det store og hele samme regler. Nå har det lenge vært liten rekruttering til klostrene, men den har tatt seg litt opp i nonneklostrene.

På Metóchi er vi altså i et ortodoks klosteranneks, det riktige stedet for en orientering om den ortodokse kirke og kristendomstolkning.

Ikonene²

De liturgiske bildene, ikonene, er det mest iøynefallende særtrekket ved Den ortodokse kirke. De fins i kirkene, hjemmene og mange andre steder. Ikonene er en del av Den ortodokse kirkes tradisjon sammen med Bibelen, konsilvedtakene, kirkefedrenes skrifter, liturgiene og kirkerettene. Det er ortodoks tro at kirken fra starten av bevarte historien om Jesus både i ord og bilder. Legender forteller at Jesus selv og evangelisten Lukas laget de første bildene av Jesus og Maria, og at ikoner ble til uten menneskelig medvirkning. I hovedkirken i Agiásson på Lesbos ligger et ikon av Maria som skal være malt av Lukas – og likheten garantert av Maria selv. Jesushistorien ble fortalt og fortolket på det mest aktuelle språket, gresk, og parallelt med dette tok formspråket i ikonene utgangspunkt i datidas billedkunst. Disse grunnleggende formene må beholdes. Det står ikke en ikonmaler fritt å uttrykke sine egne forestillinger eller å bruke levende modeller.

¹ Det fullstendige greske navnet på Metóchi er Metóchi tán agián anargýrán (uttales Metákji tán ajíán anarjírán. Det betyr De hellige pengeløses klosteranneks.

² Ikon, gresk: éikon, betyr bilde, portrett

Dersom bildeforbudet i 2 Mos 20,4 var ment å ramme framstillinger av jødernes Gud, så har han selv ifølge ortodoks tro opphevet budet ved å ”tegne” et konkret og fullkomment bilde av seg selv da Guds Sønn inkarnerte seg i Jesus. Derfor er det ikke bare tillatt, men nødvendig å bevare åpenbaringen og hærskaren av hellige i bilder. Men bildene utløste voldsom strid på 700 og 800-tallet, den ikonoklastiske³ strid. Tilhengernes endelige seier i 843 feires som ”ortodoksiens triumf”, bildene er det klareste uttrykk for at Guds Sønn ble et virkelig menneske.

Ikonene skal avbilde personer og hendinger med kjente trekk som Bibelen og tradisjonen tillegger dem, og som gjør dem gjenkjennelige for de troende. Bildene skal males i den kunstneriske formen som er godkjent i kirkens tradisjon. Innefor disse grensene har malerne kunstnerisk frihet. Det er derfor mange skoleretninger og individuelle særtrekk i ikonkunsten.

Men det viktigste er at ikonene skal være bilder av helligheten. Helligheten kan bare males med symboler og former og farger som tradisjonen har godkjent. Et bilde til liturgisk bruk må dessuten innvies i en ikoninnvielsesliturgi. Da blir det ”et bilde av det usynlige”, et ”vindu mot det hellige”. Det er med på å gjøre Gud, himmelens engler og helgnene nærværende i liturgien. Derfor er gudstjenesten et møte mellom himmel og jord, ”himmelen på jorda”.

I kraft av den helligheten de avbilder er alle ikoner undergjørende i teorien, men bare noen viser seg å være det i praksis. De er lette å se i kirkene på grunn av alle de små votivgavene som er festet til dem som takk for mottatt hjelp.

Den ortodokse kirke og skillet mellom øst og vest

Den ortodokse kirke har kjerneområdet sitt i Øst-Europa fra Hellas i sør til Russland i nord. Men i dag fins den i alle verdensdeler, et resultat av misjon og emigrasjon. Den består av flere mer eller mindre selvstendige kirker som er forent i felles liturgi og kristendomsforståelse – med noen variasjoner. Kirken har ikke en altomfattende hierarkisk struktur som den romersk-katolske. Delkirkene er for det meste nasjonalkirker, de kan ha noe ulik kirkerett, og det er til tider motsetninger mellom dem.

Den ortodokse kirke betrakter seg som den eneste uforandrede kirken i ubrutt tradisjon fra Jesus og apostlene. Andre kirker, særlig de vestlige, det vil si den katolske og de protestantiske, er mer eller mindre kjetterske. Det endelige bruddet mellom den østlig-

³ Ikonoklast betyr bildeødelegger.

ortodokse og den vestlige kirken kom i 1054 med gjensidig fordømmelse. I nyeste tid er fordømmelsene trukket tilbake, men kirkeforening er det ikke utsikt til. Særlig de ortodokse hevder at splittelsen skyldes teologiske forskjeller. Men kirkehistorien er alltid en del av den allmenne historien. Kløfta mellom den østlige og den vestlige kirken åpnet seg langsomt fra 200-tallet av. Årsakene var politiske, etniske, kulturelle, teologiske og personlige motsetninger.

Romerriket hadde til tider to regenter, en i øst og en i vest. Det ble delt i 395. Det vestromerske keiserdømmet gikk under i 476. Det østlige besto til 1453. I vest var ett senter dominerende, også i kirken, nemlig Roma. Ideologien om romerbispen som hele kirkens pave utviklet seg. I vest gikk kirken over til å bruke latin. Romernes største selvstendige prestasjoner var imperiebyggingen, administrasjonen av det og utviklingen av rettsvitenskapen, jussen. Juridisk/legalistisk tenkning farget kristendomstolkningen i vest – iallfall etter de ortodokses mening. En gresk teolog kaller vestlige kristne for legalister og moralister. Etter hvert ble det politiske maktsentrum i vest forflyttet nordover til de frankiske og germanske stammene. Det skapte en ny kontekst for kristendomstolkningen. I øst var det flere sentra, men Konstantinopel ble det viktigste, og kom ofte i konflikt med paven i Roma. Seinere fikk det konkurranse i egen kirkehalvdel av ”det tredje Roma”, Moskva. Kirken i øst fortsatte å bruke gresk og etter hvert også andre språk. Og den gresk-hellenistiske filosofien forble den kulturelle konteksten for kristendomstolkningen. Alt dette var med på å fremmedgjøre kirkene i vest og øst for hverandre.

Den vestlige teologien, som de ortodokse samler i betegnelsen skolastisk, kom likevel til å influere ganske mye på den ortodokse. I siste hundreåret har mange ortodokse teologer vært opptatt av å fri seg fra denne ”skolastiske” innflytelsen. Til moderne bibelforskning har ortodokse teologer ytt beskjedne bidrag. Men de går inn i arbeidet som vestlige kirker gjør, og overtar langt på vei resultatene av det.

Den levende tradisjonen

Den ortodokse kirke legger vekt på betegnelsen ortodoks. Ortodoksi betyr rett lovprisning/gudstjeneste og rett lære.⁴ Førstnevnte betydning er den grunnleggende. Den ortodokse kristendomsforståelsen kommer først og fremst til uttrykk i liturgien(e). Kristendom er et liv i liturgien, i gudstjenestefeiring. Den ortodokse kristendomsforståelsen

⁴ I kirkehistorien brukes ortodoksien også som betegnelse på en fase i Europas – særlig den lutherske kirkens – historie, nemlig 1600-tallet. Ortodoks kan jo ellers brukes i mange sammenhenger i betydningen rettroende – ofte med negativ klang.

er ikke primært en lære som kan tilegnes gjennom studier, ifølge de ortodokse. Den liturgiske tradisjonen er omfattende, fyller flere tusen sider i til sammen 19-20 bind. Det sentrale er ”den guddommelige liturgien”, gudstjenesten som feires søndag morgen. Den stammer ifølge tradisjonen fra kirkefaderen Johannes Krysostomos (død 407). Den viktigste delen er feiringen av eucharistien⁵, det vil si nattverden, hvor brødet og vinen er forvandlet til Kristi legeme og blod og derfor er ”udødelighetens medisin” for mottakerne.

Den viktigste ortodokse fest er påska. I tillegg feires 12 andre større fester og mange mindre. Kirken praktiseres en rekke innvielses- og signingsriter. Til fastsettelse av dato for påska bruker de fleste ortodokse kirker fortsatt den julianske kalenderen med for mange skuddårsdager. Det fører til at den ortodokse påska sjelden faller sammen med de vestlige kirkenes.

Som andre kristne tror de ortodokse at den grunnleggende gudsåpenbaringen skjedde i den historien som fortelles og fortolkes i Bibelen. Men de setter ikke et absolutt skille mellom Bibelen og den levende trostradisjonen som også ga seg uttrykk i ikonene, liturgiene, kirkefedrenes og kirkemøtenes teologi, klosterfromheten og kirkeretten. Alt dette er ifølge ortodoks tro uttrykk for en levende trostradisjon preget av guddommelig inspirasjon. I denne tradisjonen slik den lever i den gudstjenestefeirende menigheten, forklares, utforskes, utdypes, kontekstualiseres og levendegjøres det åpenbaringsinnholdet som ble gitt gjennom Jesus og apostlene. Når kirken forblir tro mot tradisjonen, er den ufeilbarlig. Men ufeilbarligheten er ikke konsentrert i et hierarkisk toppunkt som i Den romersk-katolske kirke.

Å være kristen er å erfare Helligåndens virke i kirken. Også all teologi må springe ut av denne erfaringen. Den er ikke primært en individuell engangsopplevelse, men de troendes felles erfaring i det liturgiske liv.

Det greske – apofatisk teologi

Særlig greske ortodokse teologer gjør et nummer av at også elementer i den gresk-hellenistiske kulturen var Guds utvalgte hjelpemidler til å formidle gudsåpenbaringen. Samtidig inneholdt den greske filosofien motsetninger til den kristne tro, for eksempel platonsk ”panteistisk” ontologi.⁶ Det viktigste greske bidraget til kristentroen og teologien er, ifølge Christos Yannaras⁷, den apofatiske⁸ tenkemåten. Den kalles også mystisk. Han

⁵ Eucharisti betyr takksigelse, lovprisning.

⁶ Ontologi er lære om det værende, alle tings vesen og sammenheng..

⁷ Christos Yannaras (1935 -): *Elements of Faith*, T&T Clark, Edinburg 1991, side 153f.

hevder at apofatisk tilnærming til sannheten er en arv fra den greske filosofien. Men han hevder også at apofatismen i teologien er mer radikal. For i teologien er den begrunnet i at Guds vesen er og forblir radikalt annerledes enn det skapt vesen. Guds egentlige vesen er heller ikke avslørt i noen åpenbaring. Gud har ifølge kristen tro åpenbart seg. Men nettopp i åpenbaringen gjøres avstanden og forskjellen klar. Til dette kommer enda en grunn til at teologien må være apofatisk, nemlig den kristen teologisk kunnskap primært er en felles *erfaring* som uttrykkes i *liv*. Apofatisme vil da si respekt for at kunnskapen om Gud aldri helt ut kan gjøres om til rasjonal begrepskunnskap. De guddommelige mysterier kan ikke uttrykkes på uttømmende måte i ord. Jo nærmere mennesket kommer Gud, jo dypere må tausheten bli.

Yannaras hevder at den romerske jusen med de finslepe begrepene – sammen med filosofisk ontologi og logikk - forførte kirken i vest til å fornekte sannhetens apofatiske karakter. Vesten utviklet en rasjonalistisk og legalistisk kristendomsforståelse. Frelsen ble framstilt som et erstatnings- eller straffeoppgjør mellom menneskene og Gud, kirken ble en institusjon med omfattende kirkejus og krav om politisk makt.

Gud – tre fullkomne personer av samme vesen

Den felleskristne tre-enhetslæren er svært viktig i ortodoks kristendomstolkning. Men Øst og vest fokuserer litt forskjellig på elementene i dette dogmet. I vest er fokus primært på enheten i Guds vesen. Det nærmestliggende spørsmålet er hvordan det ene guddomsvesenet kan være tre personer. I øst er de tre personene utgangspunktet i læren. Spørsmålet er så: Hva består enheten dem imellom i? Svaret er: Enheten består både i at Sønnen og Ånden har sitt vesen fra Faderen - fra evighet er Sønnen ”født” og Ånden ”utgår” fra ham⁹ - og i at de tre er fullkomne personer.

Ortodoks teologi er opptatt av å forstå hva en person er, selv om det ofte understrekes at det personlige både i Gud og mennesker er et mysterium. Ofte settes person nærmest i motsetning til individ. Et individ er en liten ”bit” av en felles natur, som lever for seg selv.¹⁰ Å være person er langt på vei det motsatte. En person er med hele sitt vesen/sin

⁸ Apofatisk, gresk: apofatikós, betyr negativ, nektende.

⁹ Alle de store kirkene i verden anerkjenner én felles bekjennelsesformulering, nemlig Den nikenske bekjennelse. Se Norsk Salmebok nr. 945. Den stammer i hovedsak fra kirkemøtene i Nikea i 325 og Konstantinopel i 381. I vest ble det etter hvert gjort en tilføyelse i den tredje artikkelen, om Ånden, nemlig at han ”utgår fra Faderen og Sønnen” (latin: filioque). Denne tilføyelsen har de ortodokse tradisjonelt sett på som Vestens verste kjetteri, det forkludrer læren om enheten i Gud og om forholdet mellom personene. Se for eksempel Carl Smith-Gahrnsen: *Kristen tro og livstolkning*, Høyskoleforlaget, Kristiansand 1998, side 112

¹⁰ Vestens oppfatning av individet ses på med atskillig kritikk.

natur til for andre. En person er herre over sin natur og bruker den i kjærlighet til andre. Dette er den personlige frihet. Faderen, Sønnen og Ånden er fullkomne personer, Gud er kjærlighet.

I ortodoks teologi er begrepet energi, nærmere bestemt Guds energier, like viktig som vesen og person. Guds energier er ikke identiske med hans vesen, men strømmer ut av det. Ved hjelp av distinksjonen mellom vesen og energier sies det noe om hvordan Gud, som etter sitt vesen er uforanderlig, utilnærmelig og ubegripelig, likevel er nær og aktiv som skaper og frelser. Det er med sine energier Gud skaper, åpenbarer seg, ja, til og med gir menneskene ”del i guddommelig natur”, 2 Pet 1,4. Guds energier er konsentrert i hans nåde, hans kjærlighet.

Menneskene – mange personer med samme natur, skapt til å få del i guddommelig natur

Ortodoks antropologi¹¹ tar utgangspunkt i menneskets relasjon til Gud. Mennesket er skapt til å bli en person etter modell av Gud selv, ”skapt i Guds bilde”, 1 Mos 1,27. Derfor er også mennesket et mysterium, som Gud er det. Det blir virkelig menneske når det, etter modell av de guddommelige personer, blir en fri herre over sin natur og elsker Gud og sin neste med hele sitt vesen. Det er skapt til å fylles av den guddommelige kjærligheten og slik ”få del i guddommelig natur”, 2 Pet 1,4. Dette kalles på gresk theosis, det vil si guddommeliggjørelse. Jo mer Gud-(Kristus-)likt mennesket blir, jo mer menneskelig blir det.

Fordi mennesket er skapt og ikke guddommelig i sitt vesen, kan det bare få liv av Gud. Men i stedet for å ta imot livet – også livsoppholdet i bokstavelig mening – i overensstemmelse med Guds vilje, valgte mennesket å nærme seg med det som for naturens lyster syntes ”godt å spise av og herlig å se på”, 1 Mos 3,6. Det er synden ifølge ortodoks tro.¹² I vestlig teologi om synden og dens følger er skyld og straff hovedbegreper. I øst taler en mindre om skyld og ikke om at Gud straffer. Derimot om at Gud respekterer menneskets valg og lar det prøve det umulige: å finne liv og lykke i strid med Guds gode råd. Resultatet er at mennesket blir en egoist og en slave, som er to sider av samme sak. Med alle sine ressurser greier det ikke å sikre sitt, det går ubønnhørlig mot døden. Forgjengeligheten og

¹¹ Antropologi betyr lære om mennesket, menneskesyn.

¹² Det gale var ikke at mennesket falt for slangens fristelse til å ”bli som Gud og kjenne godt og ondt”, 1 Mos 3,5. Mennesket er jo bestemt til det. Men det skal skje etter Guds plan, og ikke etter menneskets lyster.

døden gjør mennesket til en slave for seg selv. Inntil det av Guds nåde igjen får ete "brødet fra himmelen", særlig slik det gis i eucharistien, som gir uforgjengelig liv.

I vest utformet Augustin læren om arvesynden. Mennesket "arver" både "lysten til det onde" og skylden for menneskeslektens synd fra Adam av. I øst tar man avstand fra læren om arveskyld. Arvesynden er forgjengeligheten som driver mennesket til fortsatt å være synder, egoist, slave for seg selv. Menneskets største problem er ikke Guds vrede, men synden og forgjengeligheten.

Frelsen

I vestlig kristendom blir Jesus-historien sett som kulminasjonen på redningsaksjonen Gud måtte sette i gang på grunn av syndefallet. I øst blir det at Guds Sønn inkarnerte seg i Jesus satt i direkte relasjon til skapelsen. Inkarnasjonen var med i Guds plan "fra evighet av". Gjennom den ville han nemlig fullføre guddommeliggjørelsen av mennesket. I vest kretser den teologiske frelselæren om begrepene skyld, straff, soning og satisfaksjon, det vil si godtgjøring overfor Gud, tilfredsstillelse av Guds rettferdige krav om soningsoppgjør. I fullkommen lydighet lider Jesus straffen stedfortredende for menneskene. Dette er det store mysterium, at "dommeren blir den dømte".¹³ På grunnlag av dette kan Gud rettferdiggjøre synderen som tror på Jesus. Særlig i protestantismen blir dette forstått som totalt ufortjent *frifinnelse*. I katolsk tradisjon har kirken ofte vært beskrevet som en frelsesanstalt, og presteskaper som et hierarkisk embetsverk med myndighet til å forvalte nåden.

De ortodokse synes alt dette smaker for mye av jus. Jesus er for dem først og fremst seierherren over alle fordervsmakter. Med alt han sier og gjør, fra inkarnasjonen til oppstandelsen, vinner han over det onde. Han helbreder, driver ut onde ånder og vinner over døden. Han ofrer seg selv i den forstand at han i frivillighet og kjærlighet går inn i denne kampen. Denne Kristus er fortsatt i sin kirke i liturgien. Der får de troende del i Kristi mangfoldige nådekraft, og guddommeliggjørelsen kommer i gang igjen. Siden frelsen ikke primært er et oppgjør for å tilfredsstille Guds rettferdige krav om soning, kan de ortodokse heller ikke helt forstå intensiteten i den vestlige teologiske debatten om hva som er Jesu og hva som eventuelt er menneskets egen innsats og fortjeneste i dette oppgjøret. Altså den klassiske debatten om tro og gjerninger. Menneskene har overhode ikke hjulpet Kristus i kampen mot fordervsmaktene. Men de har ifølge ortodoks tro beholdt en gudgitt frihet til å ta imot den nåden de er skapt til å ta imot. Og i guddommeliggjørelsesprosessen er det

¹³ Uttrykk fra den sveitsiske teologen Karl Barth (1886-1968).

benådede mennesket selvsagt i stand til å samvirke med Gud fram mot stadig større ”delaktighet i guddommelig natur”. Samvirke (gresk: synergi), som er et fyord i protestantisk teologi, er et sentralt begrep i ortodoks tro.

Maria, gundefødersken (gresk: theotokos) eller Guds mor, og de andre helgnene har minst like stor plass i ortodoks som i romersk-katolsk tro. De to kirkene har omtrent den samme læren om Maria. Men i Den ortodokse kirke er ikke så mye slått fast som dogmer slik som i den katolske.

Noen opplysninger om kirken i Hellas

Avsnittene ovenfor er et raskt riss av ortodoks kristendomstolkning slik den presenteres i nyere ortodoks teologi. Men det er selvsagt ikke et bilde av faktisk tro og kirkeliv i Den ortodokse kirke. Det er for mye å ta opp her. I stedet avslutter vi med noen opplysninger om kirken i Hellas.

Den ortodokse kirke har status som den offisielle kirke i Hellas, men er ikke styrt av staten. Den har over ti millioner medlemmer og er delt opp i 81 bispedømmer. De fleste er underlagt erkebiskopen i Aten. Fra 1850 har den vært anerkjent av den økumeniske patriark i Konstantinopel som en autokefal, det vil si selvstendig kirke. Der har vært indre splittelser, særlig på grunn av uenighet om festkalenderen. Kirkens noe varierende politiske engasjement, for eksempel i forbindelse med militærstyret 1967-74, har skapt problemer.

Det er teologiske fakulteter ved universitetene i Aten og Tessaloniki. I tillegg driver kirken flere teologiske seminarer med lavere akademisk nivå. Fremdeles er det bare et fåtall av prestene som har høyere teologisk utdanning. Svært mange har bare et par års seminarutdanning etter videregående skole. Kirken har et opptrappingsprogram for presteutdanningen, men realiseringen går seint. De to teologiske broderskapene Zoe og Soter, og kirkens offisielle diakonale organ, Apostoliki Diakonia, øver atskillig innflytelse både når det gjelder utdanning og åndelig liv i kirken. Det er kristendomsundervisning, på Den ortodokse kirkes premisser, på alle nivåer i skoleverket. Men den ortodokse kirke har generelt vært kritisert for svak innsats på etikkens område, særlig i sosialetikken. Den har tradisjon for å konsentrere seg om feiringen av liturgien og klamre seg til troen på dens altfornyende kraft.

Minilitteraturliste

Lossky, Vladimir: *The Mystical Theology of the Eastern Church*. James Clarke & Co, London 1957

Meyendorff, John: *Bysantinsk Teologi. Historik och Lära*. Artos bokförlag, Skellefteå 1995

Papazu, Monica: *Diamantbroen. Om den orthodoxe kirkes univers*. Forlaget ANIS, Frederiksberg 1995

Parry, Melling, Brady, Griffith Healey (ed.): *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*. Blackwell Publishers Ltd, Oxford 1999

Ware, Kallistos: *The Orthodox Church*. Penguin Books, London 1993

Yannaras, Christos: *Elements of Faith. An Introduction to Orthodox Theology*. T & T Clark, Edinburg 1991/1995

Abbed Nikodemos Pavlopoulos

Hellige Ignatios' liv

Grunnleggeren av klostrene Limonos og Myrsinotissa

Før munkelivet

Han ble født i 1492 i Pharangas i Kalloni, en gammel landsby nær St. Dimitrios. Hans far var presten Manouil Agallianos, etterkommer av den store og respekterte familien fra Bysants.

Fra han var liten viste han tegn på stor åndelighet. Som spedbarn drakk han ikke morsmelk på onsdager og fredager.¹⁴ Navnet han fikk var Ioannis, og det navnet æret han med askese og kjærlighet til Gud¹⁵ allerede fra barnsben av.

Han ble opplært i de hellige skriftene av sin far, Manouil, fordi alle skolene på den tiden var stengt av tyrkerne. Det var bare kirken som tok seg av utdanningen. Senere, etter egne studier, ble han også en meget dyktig teolog, kalligraf, poet og ikonmaler.

Hans tanke steg opp til stadig høyere sfærer, men hans hjerte, som var gitt til Gud, ble trukket tilbake av kjærlighet og omsorg for foreldrene. Derfor bestemte han seg for å gifte seg, og han bøyde seg for ektestanden ved å binde livet til en gudfryktig og dydig jente, Maria, som senere ble hans prestekone.

Prest

Også som gift ønsket han å være en tjener av Kristus og Kirken. Derfor aksepterte han med glede invitasjonen fra biskopen av Mithimna, Mathaious, og ble så vigslet til prest og kalt til sogneprest i Pharangas.

Så sterkt var hans ønske at han ikke sluttet å undervise, holde messe og å helliggjøre¹⁶ menigheten. Derfor æret biskopen ham med tittelen til Sakkelios¹⁷ «fordi han var utrettelig og aldri sluttet å spre evangeliets ord¹⁸».

¹⁴ I gresk ortodoks teologisk tradisjon viser helgener bestemte åndelige tegn i tidlig alder.

¹⁵ Filotheos (φιλοθεος) - kjærlighet til Gud

¹⁶ Agiazi (αγιαζη) - helliggjøre

¹⁷ En kirkelig ærestittel

¹⁸ Sitat fra Stavros Karydonis: *De hellige og patriarktilhørende klostre til Hellige Ignatios, Biskop av Mithimna*, Konstantinopel 1900. Stavros Karydonis var skriver i Patriarkatet.

Rolig, stille, mild og varm hadde han erobret menighetens¹⁹ hjerte, og alle følte ham som sin virkelige far, sin beskytter og veiviser, og til ham henvendte de seg for å søke råd og for å fri seg fra livets smerte.

Han var ikke bare åndelig far, men også fysisk far, og «han styrte sitt hus godt», inntil den gode Gud lot ham miste konen og barna under pesten. Bare sønnen Methodios, den mirakuløse, var igjen.

Munk

Da husket han Job og sa: «Herren gav, og Herren tok; Herrens navn være lovet!»²⁰ Med takknemlighet tok han imot Herrens «besøk» og gjengjeldte nåden²¹ ved å vie sitt liv til Ham.

Sammen med faren, den gamle presten Manouil, og sin sønn Methodios, gikk han opp til Drakounditsi-fjellet i nærheten, hvor de hadde arvet et landområde. Her sto ruinene av en liten kirke tilegnet Maria Myrsinotissa.²²

Under munken Ignatios' ledelse og styring - dette navnet fikk han idet han forlot verden og ble munk - begynte disse tre med restaureringen av ruinene og reising av de nye bygningene, hvor mange slitne sjeler med tunge byrder siden skulle finne hvile.

I Hellige Ignatios' testamente er navnene til de første nonnene nevnt: «Abbedisse Kyra Makaria, Kyra Athanasia fra Rhodos, Kyra Dometiani fra Rhodos, Kyra Martha og Eugenia, Kyra Makaria fra Konstantinopel, Kyra Athanasia den andre».

Limonos' grunnlegger

Bortsett fra de sarte, kvinnelige sjeler var det også mange menn som fulgte Hellige Ignatios i hans åndelige oppstigning, og de omringet ham «som biene omringer honningen», og ble en ny åndelig bikube.

Og for at fristelsen ikke skulle finne sted, tok den Hellige²³ dem med seg til et annet sted i nærheten, til Limona, hvor det var en liten kirke tilegnet erkeengelen Mikael. Sammen med dem begynte han med restaureringen av kirken, og oppbyggingen av cellene til deres åndelige bikube. Etter mye tretthet, svette, mange utgifter og ofre utmerket klosteret seg

¹⁹ Pimnio (ποιμνίο) - hjord (menighet)

²⁰ Job 1, 21

²¹ Chari (χαρι) - nåde

²² Panagia tis Myrsinis

²³ I originalteksten brukes «den Hellige» som forkortelse for «Hellige Ignatios».

som noe enestående på Lesbos, der tyrkerne hadde brent ned og plyndret alle de andre klostrene.

I sitt testamente finner vi også navnene til de første munkene på klosteret: «Munken Mathaios, far og prest Manouil, munk og åndelig veileder Germanos, husøkonom Makarios, sønnen Methodios, Isaias, Iouannikios, Neofitos, Meletios, Athanasios, Mathias, Dorotheos og Malachias.»

Lærer i kalligrafi

Bortsett fra den strenge askesen i hans beskjedne og lille celle, som er bevart til idag, og bortsett fra de åndelige øvelsene og den åndelige veiledningen av sjelene i hans nye menighet, påtok den Hellige seg å undervise munkene i kalligrafi. Slik kunne de kopiere de opplyste tekstene til de hellige fedrene, og bevare disse i bøker laget av skinn eller papir, slik at etterkommerne kunne ha dem tilgjengelig til studier og lesning.

Han skrev selv med kalligrafiske bokstaver sitt eget testamente, en epistel til sognepresten i Pharangas, og kopierte minea²⁴ for mars og april og sin egen salmebok. Hans sønn Methodios skrev et omfangsrikt verk som han gav navnet «Dioptra»²⁵, og den hellige skoles munker kopierte rundt seksti håndskrevne manuskripter²⁶ som pryder manuskriptenes bibliotek til denne dag. De mest berømte kalligrafene var munkeprestene Theofilos og Grigorios og diakonpresten Serafim.

Grunnlegger av Limoniada-skolen

Han passet ikke bare på sin lille menighet, sine medasketer og medmunker, men også håpet til denne slavenasjonen, de unge i hans tid, og etterkommerne som levde i uvitenhetens mørke.

På nonneklosteret opprettet han den første katetekskole for jenter, hvor de kunne lære allmennkunnskap, broderi og musikk.

På munkeklosteret opprettet han den berømte Limoniada-skolen, hvor elever fra Lesbos og Chios studerte nesten uten vederlag, og han underviste selv sammen med sønnen Methodios og den store læreren Pachomios Rousanos.

²⁴ Minea (μηναια) - månedlige kirkebøker

²⁵ Teleskop, binokkel

²⁶ Chirografa (χειρογραφα)

Barna lærte systematisk, og bortsett fra de hellige skriftene lærte de også allmennkunnskap og øvde i faste og bønn, mens samtidig ble ideen dyrket i deres sarte sjeler; ideen om frihet og frelse fra det tyrkiske åk.

Mange prester og lærere kom ut fra dette åndelige drivhuset som Limoniada-skolen var, og de igjen opplyste «dem som satt i dødens land og skygge»²⁷.

Biskop

For alt dette «store og beundringsverdige, ærefulle og praktfulle»²⁸ som den Hellige gjennomførte, ønsket han den store Kristi kirkes velsignelse, og også den økumeniske Patriarkens beskyttelse, slik at klostrene hans ikke skulle lide samme skjebne som de andre, som ble ødelagt av tyrkerne.

I 1530 reiste han derfor til Konstantinopel. Da var han bare en enkel og uflidd munk. Men med øyne som utstrålte dyd presenterte han seg for patriarken Ioakim den første. Tilstede var også Sylvestros den hellige Patriarken i Alexandria. Og Hellige Ignatios fikk straks deres sympati. Alt hva han ba om, fikk han. Til og med et offisielt brev med patriarkatets stempel²⁹, undertegnet av de tre Patriarkene i Konstantinopel, Aleksandria og Antiochia. Brevet anerkjente klostrene som patriarkattilhørende klostre, løsrevet fra det lokale bispedømmet³⁰.

Men det underlige var at siden bispetronen var ubesatt på den tiden, ble han også valgt og ordinert til biskop i Mithimna. Vel tilbake på Lesvos ble han tatt imot med heder og hyllest.

Åndelig far³¹ og lærer

Hans ansvar var blitt mye større. Klostrene tiltrodde han sin sønn Methodios kyndige ledelse, mens han selv påtok seg veiledningen av menigheten. Utrettelig vandret han rundt i landsbyene i Mithimna, holdt liturgier og prekener, og støttet menigheten med materielle og åndelige gaver. Som en virkelig leder var han interessert i alle vanskelighetene i distriktet sitt. Han tok seg til og med av veiene og landsbyenes vannforsyning, han bygde broer,

²⁷ Profeten Esaias?

²⁸ Fra en bønn ved «Agiasmos» (velsignelse ved hellig vann).

²⁹ Sigillio (σιγιλλιο)

³⁰ Stavropigiaka (Σταυροπηγιακα)

³¹ Pimenas (ποιμενας) - hyrde, kirkelig leder

vannposter og akvadukter, og han utmerket seg som en stor velgjører for de slavebundne innbyggerne på Lesvos.

Han løste alle stridigheter blant folk i distriktet på en fredelig måte³², som en virkelig far og som en uforlignelig lærer.

Karakteristisk er hans bevarte brev til sognepresten i Pharangas papa-Georgios, hvor han anbefaler: «Søk å skape fred blant de kristne slik at de ikke skal strides».

*Hesychast*³³

Etter mange anstrengelser ble Kristus formet i menighetens sjeler. Etter å ha kjempet den «gode kampen» leverte han «fakkelen» til sin etterfølger, og han selv som lengtet etter ytre og indre stillhet³⁴, trakk seg tilbake til klostrene sine. Mange ganger fant han ikke hvile der heller. Derfor dro han til mer asketiske steder, og som ødemarksfuglen trygona søkte han ensomheten dag og natt for å nærme seg Gud, og for å bli guddommeliggjort³⁵.

Det best egnede stedet, og det som var ham kjærest, var Metochion viet de Hellige Anargyroi nær landsbyen Dafia. Der, ved å se sjøen og ved å ha de høye, asketiske klippene hengende over seg, skuet han Skaperen, og sank og reiste seg opp til den uendelige Gud.

Hans sjel ble aldri mett av askesens sødme. Stadig mer utvidet han de fysiske og åndelige øvelsene, men han trodde alltid at han var i begynnelsen av sine asketiske anstrengelser.

Sannelig «blir lengselen til Gud uten ende for dem som lever som eremitter, fordi de befinner seg utenfor den meningsløse og forgjengelige verden»³⁶.

Arvelater

Den Hellige var så omtenkstom overfor sine åndelige institusjoner, klostrene Mirsiniotissa og Limonos, at han allerede fra 1530 undertegnet sitt første testamente, og ved sitt livs ende (1563) sitt andre testamente.

I det første testamentet blir hans beskjedne sjel avdekket. Han karakteriserer seg selv som den «minste av alle menesker». Videre forteller han historien om klostrenes grunnleggelse, gir råd og utformer detaljerte lover. Han dedikerer klostrene til Maria og

³² Han møtte «ta pathi» med «apatheia», han møtte lidenskapene med fatning eller apati (i betydningen frihet fra lidenskapene).

³³ Hesychast (Ἡσυχαστής) - en hesychast er hengitt til stille bønn og meditasjon

³⁴ Isychia (ἡσυχία) og nipsis (νηψίς)

³⁵ Theonomai (θεωνομαί) - å bli lik Gud, å bli guddommeliggjort (se Carl Smith-Gahrsens artikkel)

³⁶ Fra en kirkemesse (Paraklitiki)

Erkeenglene³⁷, oppretter kinobion-systemet³⁸, beordrer munkene til å besørge driften av nonneklosteret (kost og kornsorter), og pålegger abbeden å besøke Mirsiniotissa en gang i måneden for å ta hånd om alle nonnenes anliggender. Han forbyr menn adgang til nonneklosteret, og lovfester andre driftsrelaterte ordninger.

I det andre testamentet oppgir han abbedissens plikter, pålegger dem kinobion-systemet og streng faste. Han forbyr overdrivelser og ytterligheter som hører djevelen til, går nøye gjennom alle nonnenes plikter (som bør ha ett års varighet), og beskriver generelt alle nonnenes oppgaver.

*Himmelborger*³⁹

Etter at han ordnet alle de åndelige institusjonene slik han ønsket og i pakt med Gud vilje, sa Hellige Ignatios, klostrenes grunnlegger på Limonos, den ærefulle Biskopen av Mithimna, fedrenes far og beskytteren av alle mennesker i nød, i Herrens navn Apostelen Paulus' ord: «For jeg ofres allerede, og tiden for min bortgang er forhånden. Jeg har stridt den gode strid, fullendt løpet, bevart troen. Så ligger da rettferdighetens krans rede for meg, den som Herren, den rettferdige dommer, skal gi meg på hin dag...»⁴⁰

75 år gammel overleverte han sin ånd til erkengelen Mikael's hender og kroppen sin la han under «Maria Mirsiniotissas beskyttelse», hvor munkene og nonnene begravet ham med usigelig sorg over tapet av sin hellige far.

Men den Hellige Ignatios ble en himmelborger etter sin bortgang, og holder liturgier ved det hellige, overhimmelske og intelligible alter, «og hvilken trøst har den omsorgsfulle og vise lærer gitt oss, at han er sammen med oss med tankene sine og sin medfølelse... i himmelen hvor han inntatt ærer den treenige sols vidunderlige skjønnhet»⁴¹.

Helgen

Mens han levde fikk han «ABROBATIO EGLESIAE»; kirkens anerkjennelse. Hele menigheten holdt ham for å være en hellig mann etter hans mange mirakler, hans mange velgjerninger, men fremfor alt etter hans hellige liv.

³⁷ Taxiarches (Ταξιάρχης)

³⁸ En klosterordning som innebærer felles formue og felles økonomi

³⁹ Ouranopolitis (ουρανοπολιτης)

⁴⁰ 2 Tim. 4, 6-8

⁴¹ Fra Athanasios Redestinos' messe om Hellige Ignatios fra 1796. Redestinos var salmedikter og skriver i Patriarkatet. Hans messe om Hellige Ignatios brukes fremdeles til den store feiringen av Ignatios' navnedag 14.oktober.

Men også etter sin død ble han æret av Gud, som gjengjelder æren til dem som ærer ham. Femten år etter hans bortgang kom den hellige Patriarken i Aleksandria, Sylvestros, til klostrene for å besøke sin gamle venn Ignatios. Etter at han der ble informert om hans bortgang til Herren, gikk han til Mirsiniotissa for å åpne hans grav, sikker på at han skulle bli et vitne til Ignatios' hellighet. Og for et mirakel! Idet de åpnet graven spredte det seg en usigelig vellukt fra det hellige relikviet. Sammen med munkene, nonnene og menigheten hyllet Patriarken Gud for å ha vist den hellige asket Ignatios slik en ære.

Av den grunn oppnevnte Patriarkene Theoklitos, Sylvestros og Ioakim ham i 1585 til «den omtalte for sin dyd, han som kommer til å nyte Guds velsignelse for sine gode gjerninger»⁴².

Oversettelse og noter av Georgios Konstantinidis og Kari Grødum

⁴² Fra et brev fra Patriarken Sylvestros

Haakon Smedsvig Hanssen

Da Platon ble snudd på hodet

Vandringar på Lesbos med Theofrast

Noen trær vokser nesten inn i himmelen. Ikke alle, naturligvis, bare noen ganske få. Og heller ikke hvor som helst i verden.

På Lesbos, hos Sappfo, Theofrast og Fader Nikodemos, i Eressos, Sigri og Kalloni, er det at trær og himmel går hverandre i møte. Som i pavens sixtinske kappel er det kun en fingerbredd som skiller vår verden fra himmelens sfærer.

Ærbødig malt på finpusset oliventre har munkene på Limonos malt sine ikoner, i en lykkelig tilnærming av det himmelske og det jordiske. Og kunnskapens tre har ikke noe dårlig rykte i den ortodokse verden. For kunnskapen, Sofia, er vel kjent og anerkjent i den greske gudstro. Slik sett handler det meste av Lesbos' kulturhistorie om skjønnhet, kunnskap og trær.

Riktignok har denne nærhet av trær og himmel fått forskjellige uttrykk, i Sappfos dikterverksted, hos filosofen Theofrast, hos de bildende kunstnerne, hos øyas berømte lyrehåndverkere, og mest av alt hos fattige bønder som ikke har noe annet i verden enn sine oliventrær.

Tallrike inntrengere straffet Lesbos' frihetselskende kvinner og menn på den verst tenkelige måte: De satte trærne i brann! For når bondens oliventrær sto i brann døde en del av Lesbos' sjel. Og derfor vokter Lesbos sine trær, nå mer enn noensinne. Det finnes intet annet Lesbos beskytter bedre enn sine eukalyptus, pinjeskoger og øyas 10 millioner oliventrær - et tre for hvert gresktalende menneske på denne kloden, sier bøndene på Lesbos. Og smiler. Når du møter advarselen " Forsiktig", da handler det ikke om fartsbegrensning, sauer i veien eller krappe svinger. "Forsiktig" betyr som oftest: Sett ikke fyr på skogen!

Oliventrærne er gavmilde. De krever lite og gir mye tilbake. Slik som innbyggerne på denne siste grønne øya i Egeerhavet. Oliven kommer nærmest de himmelske velsignelser hva skjønnhet og smak angår. Og når døden kommer er det oljelampen som tennes, med en tynn røyksøyle som bønn om nytt liv og nytt håp. Overalt på Lesbos brenner oljelampene - på veiene, i utallige små kapeller, på Limonos og på Metochi. Gud vet hvem som tenner dem og holder dem vedlike. Men brenner, det gjør de. Skulle den dagen komme da oljelampene slukkes, er nok en tid, et *kairos*, over i gresk historie. For oljen fra oliventrærne er mer enn mat: den er omsorg, erindring, gavmildhet skjønnhet og kjærlighet.

I den ortodokse tro skal skapelsesverket helliggjøres. Dette er en tanke som har røtter tilbake til den aristoteliske troen, og til filosofen Theofrast, botanikkens grunnlegger. Da skal trærne få sin rettmessige plass i Guds hage. For det var i hagen alt begynte, og det er i hagen alt skal gjenoppstå. Slik er det for Fader Nikodemos på Limonos, og slik var det for filosofen Theofrast som avsluttet sitt testamente slik: "Begrav meg på et passende sted midt i hagen" - hagen som hadde vært gjenstand for de første små kontrollerte eksperimentene i vår kultur. Og hvis St. Peter ikke legger beslag på deres kniver, vil de begge gå rundt og beskjære trærne i Guds egen hage. For Theofrast var trærne i sitt innerste vesen noe gåtefullt. Men da skal selv Theofrast se Guds skaperverk som det *er*, ikke lenger som i et speil, i en gåte...Det skal ikke mangle på samtaleemner.

Lesbos er en merkelig trefoldighet av kjærlighet, kunst og trær. I den lille landsbyen Eressos dyrket Sappfo kjærlighetskunst. Arion, som forbedret lyren, kom fra det vakre Molyvos. Og det var rimelig nok, for her fløt Orfeus' hode i land, sammen med hans lyre. Da forandret selv nattergalen sin sang. Terpander fra Antissa, nabolandsbyen til Eressos, skapte den greske verseformen *dithyramben*. Theofrast fra Eressos vokste opp med dem alle. I farens ullfargeverksted fikk trær og blomster sette farge på tilværelsen. For grekerne var dette stor kunst, bergtatt som de var av farger. Det klassiske hvite Hellas har aldri eksistert.

Fader Nikodemos sin hage på Limonos er et mikrokosmos, en liten verden som gjenspeiler den store - som i et speil, i en gåte. I Guds framtid skal naturen helliggjøres. Fader Nikodemos vil bare komme Vårherre litt i forkjøpet. I sine museer har han gjenskapt en annen verden - en verden det tar tid å trenge inn i. Tusen år gamle håndskrifter, ikoner, prestedrakter, trofeer fra krigen mot muslimene, vakre broderier, hodeskaller, respatexbord, vinylgulv og norske selbuvotter. Og da kan man bare *ane* hva som ligger i løftet fra Vårherre selv: "Se, jeg gjør alle ting nye".

I Theofrasts skrifter er budskapet naturens evne til fornyelse, i skarp kontrast til Platon som bare så krokete trær rundt seg, og beklaget seg over at verden forlengst var blitt gammel. I denne platonske jammerdal møttes de: Aristoteles og Theofrast. Deres kjennskap til naturfilosofien brakte de med seg inn i Akademiet. I sentrum for den platonske tenkingen sto *matematikken*. Her var det lite å hente for filosofer fra obskure steder som Stagira i Trakia og Eressos på Lesbos, langt utenfor folkeskikken. Slik så man det nok i Athen. Men til all lykke for de to herrer var Platon inne i sitt store filosofiske epos om skapelsen - *Timaios*. Dette ga i de minste legitimitet for en fornyet naturfilosofisk tradisjon.

Theofrast vokste opp i Eressos, mindre enn de fleste sørlandsbyer, skjønt noe større enn dagens Eressos, må vi tro. Men den gamle landsbyen rommet et ganske anselig filosofisk miljø - nok til å tenne gnisten hos unggutten Theofrast. Skjønt han het ikke Theofrast på den tiden. Hans navn var Tyrtamos. Å kalle en landsbygutt for "den guddommelige taler" ville vært *hovmot*. Men det var fra Eressos og Lesbos at Tyrtamos hadde hentet sin voldsomme intellektuelle og kunstneriske kraft. Fra historien, fra kunsten og fra skogene. Den eneste by som kunne måle seg med Eressos i nyskaping var metropolen Athen.

Dessuten rommet Lesbos en hemmelighet: En skog av forsteinede trær, ved Sigri og øyene utenfor. Hva slags fenomen var så dette? Er det rart at unggutten fra Eressos undret seg over naturfenomener som gikk langt ut over forstandens rekkevidde? Det var som i legenden om Ikaros. Solen svidde vingene av ham i sin flukt fra Kreta. Hadde trærne på Lesbos også kommet himmelen for nær?

Og slik ble Theofrasts naturfilosofi: Selve fenomenet, livet selv, var viktigere enn våre omtrentlige forklaringer! Theofrast ble en varsom, lyttende, seende filosof. Han skjenket sine lesere alternativer, eller han overlot generøst til tilhørerne å trekke sine konklusjoner. Denne forsiktighet stillte Theofrast i skyggen av "de store" - de som alltid hadde rede svar på tungen.

I Theofrasts skrifter er budskapet naturens evne til fornyelse, i skarp kontrast til Platon, som bare så krokete trær rundt seg, og beklaget seg over at verden forlengst var blitt gammel. I denne platonske jammerdal møttes de: Aristoteles og Tyrtamos - som fra denne dag ble hetende Theofrast. Intet mindre kunne stilles opp mot det aristokratiske navn Aristoteles. Deres kjennskap til naturfilosofien brakte de med seg inn i Akademiet - som en trojansk hest. For her kom de fra de nevnte obskure steder Stagira og Eressos. Til all lykke for de to herrer var Platon inne i sitt store filosofiske epos om skapelsen - *Timaios*. Dette ga i det minste legitimitet for en fornyet naturfilosofisk tradisjon.

Ingen skulle være i tvil: I Athen var det Platon som satte den vitenskapelige dagsorden. Den siste store av de "gamle" naturfilosofene, Demokrit, ble kastet ut av Athen. Det i seg selv var en stor tragedie, på en tid da det arrogante Athen kunne ha trengt et korrektiv. Men, som det ble sagt i Akademiets olivenlund: "La ingen som ikke kjenner matematikken komme inn gjennom denne dør".

Men så var det nettopp det de gjorde, Aristoteles først, og så Theofrast. Bortsett fra matematikken, eller kanskje på grunn av matematikken, var det mennesket - det tenkende mennesket - som sto i sentrum. Og matematikken var menneskets eget produkt. Og beslektet

med mennesket og matematikken var selvinnsikten, rasjonaliteten, skjønnheten, det gode og det Ene - guddommen selv. Det Akademiet som Theofrast møtte var et sted der skjønnheten og det gode var identisk med selve Sannheten og Guddommen. Andre sider ved den menneskelige eksistens, vårt *bios* kom først i neste runde. For ikke å si i neste generasjon, med Aristoteles og Theofrast. Og da med en uttrykt skepsis til matematikken. Platon må ha ant at dette kunne bli vanskelig. Han skal ha sagt om Aristoteles, at *han* kom det ikke til å bli noe særlig av. Til det leste han alt for mye. Platon dyrket meditasjonen og visjonen. For de to herrer nordfra ble vitenskap gradvis et spørsmål om erfaring.

På Akademiet var ikke trærne omslynget av kjærlighet, besunget for sin skjønnhet og pleiet for sin helse. Platons trær bøyer seg mot jorden, tynget av mismot og alderdom. Verden er gammel, se bare på vinrankene! Skjønt den mangfoldige Platon har likevel gitt oss en av de vakreste naturbeskrivelser i innledningen til *Faidros*. På Akademiet møter Theofrast en sterkt idealisert skjønnhet og kjærlighet, i rak kontrast til det saftige, kroppslige, stofflige og verdslige uttrykk fra Lesbos. Dette måtte gå galt!

Og det hadde vel gått galt om ikke unggutten fra Eressos hadde gått inn i et livslangt fellesskap med "arvingen" til Athens kunnskapshegemoni - Aristoteles. Det sokratiske "kjenn deg selv" ble av Den Gamle, Platon, tolket som en oppfordring til å vende blikket innover og oppover, ikke utover og nedover. Etter Platons død kom da også meldingen: Aristoteles var ikke mannen som skulle føre Akademiet videre. Sammen med Theofrast pakket han sine ting og dro sammen med ham til Eressos og til Kallonibukta - vårt eget arnested for kunnskap. Kallonibukta, eller Pyrrha-lagunen som den nok ble kalt på Theofrasts tid, ble vendepunktet i den sokratiske tradisjonen. Uttrykket med Aristoteles egne ord: "Jeg elsker Platon, men jeg elsker sannheten høyere".

På midten av 300-tallet, over en periode på et par år, skjedde det noe i Kallonibukta, på Lesbos sørlige strender. Vår mann forlot Lesbos som Tyrtamos og vender tilbake som Theofrast. Sammen med Aristoteles kom flere godt skolerte lokale filosofer. Den fremste blant dem var Phantias fra Eressos. Senere, i mer moden alder, kom Theofrast og Phaneas til å utvide logikken radikalt - tilpasset en mer erfaringsbasert vitenskap. Aristoteles' presise, men innholdstomme logikk ble omgjort til et brukbart redskap for nye erobringer i naturvitenskapen.

Vårt spørsmål er hva som *egentlig* skjedde i Kallonibukta like etter år 350. Spørsmålet lyder ambisiøst - "wie es eigentlich gewesen ist". Det gir en gjenklang av lærbukser og Tyrolerhatt. Dessuten er historien nokså taus, hvis det ikke var for det faktum at hver gang Aristoteles omtaler fisk og sjødyr, så dreier det seg uten unntak om Lesbos og

Kallonibukta. Det samme gjelder selvsagt Theofrast når han med sylskarp iakttagelsesevne spør hvordan fisk opprettholder varmebalansen. Men de svar Theofrast gir oss om Kallonibuktas fisk er for det meste er samling rariteter. Aristoteles hadde et bedre grep på de tingene. Og for en rikdom å meske seg i: mengder av fisk, skilpadder, skalldyr, akkar, delfiner og en egen *art* sardiner som fortsatt finnes i Kallonibukta - og bare der.

Til denne iakttakelse er det kanskje rimelig, eller i det minste mulig, å sette fram følgende hypotese: Studiet av faunaen i Kallonibukta var selve vendepunktet i den sokratiske filosofihistorien, en av historiens største begivenheter, der Aristoteles sammen med Theofrast snur Platon på hodet. Siden den gang har mange filosofer motvillig blitt snudd på hodet. Men dette var *det første* store skjellsettende vendepunkt i filosofihistorien, et vendepunkt som Vestens filosofi aldri har kommet seg helt etter. Det sitter i kroppen, og det sitter i bokhyllene - meter for meter. Det er dem som hevder at filosofien etter dette bare er fotnoter; men akkurat det er vel å ta noe hardt i, selv for de av oss som gjerne vil gjøre Kallonibukta til filosofihistoriens navle.

To herrer med navnene Lee og Thompson tok opp denne "fiskesaken" like etter siste verdenskrig. Tatt krigen i betraktningen måtte spørsmålet omformuleres: "What *actually* happened in Pyrrha?" Det lyder unektelig dårligere, men begge var professorer ved det lille, men sofistikerte og selvbevisste universitetet i St. Andrews, et universitet som i hele sin historie har rettet sitt blikk mot havet etter apostelen Andreas' ankomst. Som apostelens rasteplass ble St. Andrews den intellektuelle kraft i Skottland. Klippene nordvest for Edinburgh egnet seg da heller ikke til noe annet.

Professorenes påstand var enkel nok: Informasjonsmengden om fisk fra Kallonibukta er så omfattende at vi må se for oss Aristoteles, sammen med Theofrast, Phaneas, Praxiphanes og Echecriades, utforme sin grunnleggende kritikk av Platon nettopp der og da. Her skal de fem store filosofer ha utført verdens første store feltstudium. De har fisket, observert dyrenes atferd, registrert periodiske bevegelser, dissekert, analysert og generalisert, på trygg erfaringsmessig grunn. Her ble Platons transcendentideer forlatt til fordel for en tanke om naturens ideale former innebygget i naturen selv. En natur som rommet et artsmangfold og hensiktsmessige leveforhold for hver art brakte tankene hen på en hensiktsmessighet og en dypsindig tanke om en natur som aldri gjør noe forgjeves. Alt er del i et stort hierarki, og alt har sin bestemte plass og sitt naturlige sted. Og det første sted i så måte var Kallonibukta på Lesbos.

Denne beskrivelsen er blitt utfordret av andre professores som mener å kjenne Aristoteles' og Theofrasts arbeidsmåter bedre. Det er vanskelig å se dem som moderne

forskere i felten. Mest sannsynlig har de fått informasjon fra kjentfolk, og de var på hjemmebane. Enda mer sannsynlig er det at de har snakket med fiskerne i Kallonibukta, eller aller helst visitert kokken i fullt arbeid på nærmeste taverna - slik man fortsatt gjør det på Lesbos. Det er også rimelig å anta at innsamlingsarbeidet har skjedd over mange år fordi Kallonibukta har vært et optimalt studiested.

Og slik ble Lykeion bygget opp av Aristoteles og Theofrast. På fisk. Data ble innsamlet på ulike steder til ulike tider. Men et så stort prosjekt som herrene Lee og Thompson forfekter er nok lite sannsynlig, så kort tid etter Platons død. Mot dette kan det innvendes at den aldrende Platon, som både Aristoteles og Theofrast kjente, skrev sin høyst spekulative naturfilosofi på sine eldre dager, og ga således rikelig legitimitet for naturvitenskapelige studier.

Bruddet med Platon var alvorlig, og det er rimelig å spørre om det var naturvitenskap eller metafysikk som var sentrum for samtalene i Kallonibuktas *kafeneions*?. Svaret må bli "Ja takk, begge deler". I den platonske tradisjonen var de himmelske sfærer hinsides alt jordisk. Hos Aristoteles blir kosmologi (læren om de himmelske sfærer) og naturvitenskap knyttet nærmere sammen. Forholdet mellom himmel og jord ble ganske sikkert drøftet - i forlengelsen av Platons kosmologi. Og Aristoteles forlater aldri den tanken at *det himmelske* er underlagt andre lover og at himmellegemene er av et annet stoff enn det vi finner på vår egen jord.

Studiet av faunaen i Kallonibukta ga Aristoteles og hans kolleger et nytt perspektiv på naturen. Platons idelære ble erstattet av en lære om hvilke årsaker som former våre naturlige omgivelser. Dette synspunktet delte Theofrast med sin læremester. Om enn på sin egen måte, og langt mer radikalt enn Aristoteles. Sistnevnte var opptatt av *årsakskategorier*, og med en viss rett kan hans lære kalles en metafysikk, en forståelse av verden "wie es eigentlich gewesen ist". Theofrast gir opp dette prosjektet. Han *metafysikk* skrumper inn før den igjen åpner seg mot universet - men da som *fysikk*, rett og slett. Og lenge etter Kallonibuktas kulinariske filosofi.

Etter Lesbos kommer Aristoteles og Theofrast til makedonerkongens hoff, og sammen var de lærere for den Alexander som senere ble *den store*. I sitt korte liv knuste han selve grunnlaget for de to filosofene: Bystaten. Før det kom så langt hadde de bygget opp *Lykeion* som var det aristoteliske motstykket til Platons *Akademi*. Etter Aristoteles brå flukt og død overtar Theofrast *Lykeion*, og ikke minst: *Hagen*. Nå, under Theofrasts lederskap vokser *Lykeion* med sine to tusen studenter. Theofrast var vel byens mest populære og ettertraktede ungkar, og Athen blir nå hans by, mer enn Eressos på Lesbos.

Minnene om Kallonibukta viskes også ut. Etter filosofene kom Paulus hit, men så synker Pyrrha synker ned i Lagunen. Bare en gate fra land leder ned til byen der denne historien fant sin begynnelse. Theofrasts kjærlighet til Athen er nå slik at han takker nei til å bygge det nye *Museion* i Alexandria, på direkte forespørsel fra Ptolemaios. Hvordan Theofrast, i motsetning til Aristoteles, klarte å balansere mellom athenerne og makedonerne er uklart. Pent sagt skyldes det hans umåtelige popularitet. Mindre pent sagt skyldes det hans opportuniste.

Aristoteles elsket sannheten høyere enn Platon. Theofrast tar selv et oppgjør med Aristoteles. Men det er godt skjult, i dyp respekt for sin forgjenger, og med sitt ønske om et fredfullt liv. Theofrast så vel sine arbeider som en *vitenskapelig* videreførelse av Aristoteles og tok bare konflikter der det var uunngåelig. Kanskje er det derfor det har tatt mer enn et par tusen år å forstå originaliteten i Theofrasts tenking? Og denne originaliteten krever en videre utdypning.

Platons studium var fremfor alt *mennesket*, og hele hans idelære bærer preg av det. Aristoteles studium er *dyrene*, og hans lære om de evige, hensiktsmessige former bygger på zoologien. Theofrasts anliggende er *plantene*, og han finner det etterhvert vanskelig å anvende den aristoteliske tankegangen på dette materialet. Grunnen er enkel nok: Plantelivet viser ikke samme grad av "fullkommenhet". I Aristoteles' verden styrer alt mot et *mål*, og alt har et *formål*. Theofrast må medgi at det bare sjelden lykkes å finne slike formål i planteriket. Snarere synes det å være tilfeldighet og konkurranse som styrer i *hans* verden av vekster.

Verden er stor, og bare en liten del av den synes hensiktsmessig. Og det som finnes av liv er skjørt. For å gripe plantenes verden må vi ty til andre årsaker enn de innebygde mål og formål som driver hvert enkelt individ mot artens fullkommenhet. I Theofrasts verden er det andre krefter som er avgjørende: Klima, jordsmonn, vann, lys, beskyttelse, symbiose, parasittisme - og en god porsjon flaks.

Med dette grunnlegger Theofrast *botanikken*. Hans studier er like grundige som sin forgjengers, og han utvider sitt studium med enkle eksperimenter i sin hage. Hans hensikt er å beskrive plantenes oppbygning og deres evne til å overleve med sine respektive kvaliteter. For alle organer må være tilpasset det sted der planten vokser. Men så tar det avgjørende skritt ut over den aristoteliske hensiktsmessigheten: Det finnes bare *en* eneste hensikt i planteriket, og det er behovet eller kampen for formering. Han er overbevist om at det finnes kjønn overalt i naturen, til tross for at han ikke klarer å identifisere disse klart i sin botanikk. Desto mer overraskende er hans vektlegging av formeringsevnen, og den alene, som et siste

formål. Dette er en ganske fantastisk påstand. Aristoteles' dyr har kjønn, men artens formål ligger ikke i formeringen alene. Theofrasts planter har ikke noe påviselig kjønnsorgan, men like fullt påstår Theofrast at plantenes egentlige og eneste formål er formeringen.

Theofrasts naturvitenskap har ingen hensiktsmessigheter. Og mye er "forgjeves" i naturen: Hvorfor har menn brystvorter? Hva med det store havet? Og hva med en døgnflues korte liv? Theofrast går deretter til angrep på Aristoteles årsakslære. Aristoteles hadde stukturert verden i ett og alt og av årsaker finnes det fire slag: Stoffet, Den bevirkende årsaken, Den formale årsak og Den finale årsak. De to siste er av overordnet betydning for Aristoteles. De to første synes avgjørende for Theofrast. Men Theofrast er lite interessert i denne form for systematikk. Verden er mangfoldig, og det finnes sikkert like mange årsaksbegreper. Og hva skal en slik systematikk tjene til? Gled deg over mangfoldet og aksepter at ethvert fenomen må forstås på sin egen måte! Her hører både stoff og mekanikk med. Han forlater aldri materialisten Demokrit og hans lære om partikkelen, eller atomet. Og når det gjelder formålet med tilværelsen, må vi akseptere at intet er til for *vår* skyld. Dermed er nok en barriere brutt.

Athens filosofer mente for det meste at verden er til for menneskets skyld. Så også Aristoteles. Den motsatte påstand kommer nå fra Theofrast: Mennesket er naturlig forbundet med dyreverdenen, og det er ikke alltid så mye som skiller oss. Og dyr kan være menneskets venn. Mot Aristoteles som sier at det gode vennskap bare er forbeholdt fellesskapet av de gode menn. Hva om Theofrast hadde viet sitt liv til studiet av dyr, og Aristoteles hadde gravd seg ned i planteriket? Hvordan ville vestens filosofi da sett ut?

Aristoteles laget sin etikk. Theofrast påtok seg aldri et så stort arbeid fordi han ikke "ville" forstå hva som var "godt" og hva som var "ondt". Han skriver kryptisk at verden "er som den er", og fikk den mer av "det gode" ville resultatet være "et onde". Sett fra en gresk synsvinkel mener jeg dette betyr at orden er vel og bra, men orden må aldri redusere eller erstatte mangfoldet. Theofrast elsker dette mangfoldet, og han driver mangfoldet like inn i sin årsakslære. Mannen påstår også at ting kan skje tilfeldig, uten årsaker, eller rettere sagt: at tingene kan ha "tilfeldige årsaker". Tilfeldige årsaker betyr da at selv det tilfeldige gjennomgår en *prosess*. Hos Platon og Aristoteles finnes det gode som det velordnede, det velordnede som det sanne, og det sanne som det skjønne. Theofrast utfordrer dette mest grunnleggende av alt. Det finnes ingen påviselig enhet av godhet, skjønnhet og sannhet - og guddommelighet.

Med en viss rett hevder noen at Theofrast var karakterpsykologiens far, gjennom sin fantasifulle bok "Karakterene", som finnes oversatt til norsk. Les den: Det er historiens

første realistiske skildring av menneskelige uhumskheter, i det kritiske og realistiske bildet som preget Athen etter at makedonerne hadde overtatt byen. Du store verden hvor fjern Aristoteles er blitt! Andre hevder, med samme snev av rett, at Theofrast var økologiens far gjennom sine studier av kretsløp i naturen, hans oppdagelse av nisjer innen forskjellige biotoper og hans beskrivelser av vindsystemene. Og det er nærmest profetisk når han beskriver hvordan menneskelig aktivitet, på Kreta og i Thessalia, kan endre klima, i det minste lokalt.

Det store spranget er når Theofrast legger hele den aristoteliske metafysikken til side, ikke bare årsakslæren, men også kosmologien. Aristoteles mente at det naturlige for alle ting var å være i ro. Ihvertfall de himmelske ting. Men saken er jo at de himmelske legemene faktisk roterer. Derfor må Aristoteles plassere en *ubeveget beveger* som en begynnelse. Med dette har himmellegemene fått seg tildelt den *nestbeste* bevegelse: De går i sirkel. Theofrast avviser denne form for spekulasjon. Himmellegemene er i bevegelse fordi det er deres egen natur. Og så videre: *All* bevegelse på jorden stammer fra de himmelske legemene. Theofrasts trær drives og trives gjennom himmelske bevegelser, riktignok ikke fullkomment, men like fullt med dette roterende som utgangspunkt. Og alt liv på jorden henter sin kraft fra *varmen*, og det vil i sin tur si solen, som er ild. Verken mer eller mindre. Sagt kort og vanskelig: Aristoteles metafysikk er blitt kontekstuell fysikk. Vi har antydnet det tidligere og konstaterer nå at nok en barriere har falt.

Theofrast er livsgledens og kvalitetenes filosof. Han går uvanlig sterkt ut mot alle dem som påstår at verden styres av matematikk eller noe numerisk. Selvsagt finnes det kvantiteter, men kvantiteter kan bare eksistere hvis det på forhånd finnes *noe* som kan kvantifiseres. Det er selvsagt viktig å kvantifisere, men det viktigste er å forstå *hva* vi kvantifiserer. Alle kvantiteter må *bæres* av noe kvalitativt. Dette blir så viktig at han ikke alltid verdsetter kvantiteter for det de kan være verdt. Med en mer numerisk metode og med enkel statistikk ville Theofrast med enda større rett vært økologiens far.

Det er mye som brister i forholdet til Platon og Aristoteles, og det dukker opp viktige, men tilgrodde stier tilbake til Demokrit. Som den siste polyhistor i det klassiske Hellas bygger Theofrast en bro over til Alexandria, til en ny praktisk vitenskap som ikke tynges av store metafysiske dogmer. Han valgte selv å bli igjen i Athen, i tradisjonens navn, og sendte sin venn Demetrius til Egyptens land. Og båndene til Alexandria var sterke nok til at Straton i Alexandria tok over *Lykeion* etter Theofrast. Sirkelen er sluttet.

I alt dette er det lett å glemme at Theofrast ikke bare var en vennlig mann. Han var også en meget forsiktig filosof. Derfor har det tatt tid å finne hans selvstendige filosofiske

plattform. Han stiller mange flere spørsmål enn dem han besvarer - av ren forsiktighet. Og han tar ingen konflikt uten at han ser det som helt nødvendig. Hvis det overhodet er mulig å jevne over en motsetning, så gjør han det. Som filosof var han ofte mer lyttende enn doserende. Han trodde på gode informanter, og han elsket de gode historiene - sanne eller usanne.

Som bysbarnet Sappfo var Theofrast opptatt av kjærligheten og de tilhørende kunster. Om dette vet vi svært lite. Han var ungar, men det satte neppe noen begrensninger for hans erfaringer i erotikkens hemmeligheter. Av listen over hans 240 bøker finner vi flere som omhandler erotikk. Hvilken "fil" man hørte til var heller ikke noen begrensende faktor. Noen "filer" ble slettet med bystatens fall, og den kjente pedo-"fil" opplevde vel sine beste dager i Akademiets og Lykeions velmaktsdager. I militærtidens kommende stormaktstider hadde man gjerne en "fil" på jobben og en "fil" hjemme. Men Theofrasts filbehandling må ha vært av de mer sjeldne. Dokumentasjonen for dette ligger i tittelen på en enkelt bok som var lagret på følgende "fil": "Om politiske, etiske, fysiske og erotiske problemer". Dette må være et erotisk stunt av de sjeldne, og bokas fravær er gjenstand for daglig irritasjon.

I Theofrasts 85. år nærmet døden seg. En usedvanlig høy alder. Til tross for alderen skal han ha uttalt at det var noe bittert å dø når han endelig synes å få et visst grep på tingene. "For når vi begynner å leve, så dør vi". Hans siste anbefaling til sine disipler, omkranset som en ny Sokrates, var dette: Forsak ikke livets gleder for ærens skyld og vær varsom med å gi dere filosofien i vold. Sagt på godt norsk, så er livet verdt mer enn filosofien. Hans begravelse var som et seierstog. Han var en praktisk og livsglad mann, fylt av triumfer på det pedagogiske området. Athenene så endatil bort fra det faktum at han sto i nær kontakt med makedonerne. Theofrastos, "den guddommelige stemme", var stilnet. Og som han ønsket ble han begravet på et passende sted midt i hagen. I dag er hagen borte under Athens kaos. Det er tvilsomt om noen sender sine tanker til den mann som erobret datidens metropol med sin guddommelige stemme. Selv Pyrrha er borte. Men Lesbos er der i all sin prakt og mystikk. Og Eressos lever sitt enkle liv, tidvis forstyrret av nakne lesber. All ære har sin pris. Det var nettopp det Theofrast advarte om på sitt dødsleie.

Haakon Smedsvig Hanssen

Fader Pavlos – en gresk krønike fra Metochi

Fader Pavlos er på vei hjem til sin Gud. I skrivende stund vet jeg ikke om han lenger er iblant oss. Munkens historie er en anonym historie om et kjent fenomen som i dag bærer navnet "etnisk rensing". Titusener av grekere og tyrkere ble drevet over sundet mellom Lilleasia og Lesbos. Vi tillater et sitat fra Gyldendals Store Leksikon: "Folkeforbundet betrodde Fridtjof Nansen denne vanskelige oppgaven, som han utførte med stor dyktighet". Nærmeste medarbeider i felten: Vidkun Quisling. Verdens første etniske rensing i regi av en internasjonal organisasjon hadde funnet sted. Fader Pavloss historie begynner nettopp her. Og det er en historie som bæres videre av sin egen kraft, om Fader Pavlos av Limonos i mellomtiden har avgått en stille død.

Vi her i Norge pleier si at det må være mulig å ha mer enn en tanke i hodet samtidig. Slik var det aldri for Fader Pavlos. Han hadde bestandig bare en tanke i hodet, og det var alltid den samme: Hvordan kunne dette skje? Døgnet rundt flimret bildene i hodet på den gamle pateren: Massakren, voldtektene, plyndringen, sjikanen. Og bare denne ene tanken.

Stedet er Ayvali på Lilleasiakysten - en gammel gresk bosetning fra antikkens storhetstid. Året er 1923. Gutten er førsteklasingen Pavlos som sammen med sin familie hadde fått beskjed om å forlate sitt Lilleasia for godt: Mor, far, seks søsken og besteforeldre. Far var en klok mann og forsto hvilke destruktive krefter som kan drive vårt "etnos" til vanvidd. Veslegutten Pavlos ble kledd i pike-klær - om det verste skulle skje. Og det verste skjedde. Besteforeldre, mor, far og hans seks søsken ble halshogd før de kom ombord i skipet. Den lille "jenta" ble oversett i massakrens ragnarokk. En onkel satte Pavlos på en båt til Mitilini.

Limonos ble Pavloss hjem, og fra novise og lærling gikk han gradene til abbed. Men det er ikke som abbed på Limonos Pavlos vil bli husket - om han vil bli husket i det hele tatt. For han var kafeens og gatens mann. Han elsket sitt folk, og gjennom folket elsket han sin kirke og sitt kloster. Ikke omvendt. Han etterlater seg derfor neppe mer enn en fotnote i klosterets femhundreårige historie.

Pavlos var platoniker. Hans opplevelse av grusomheten hadde gitt ham et skarpt blikk for det gode og det skjønne. Unge mennesker i ennå uforløste sjeler sto ham nær. Fader Pavlos kom stadig til filosofistudentene på Metochi, for å prate litt, holde sine årlige taler, synge - og bli sunget for. Han elsket de nordiske melankolske tonene. Og han elsket

det unge og det vakre, som Sappfo og øyas mange filosofer i antikken. At Metochi skulle bli et arnested for gresk antikk filosofi og bysantinsk visdom var stort. Og så fikk han, på sine gamle dager, sitte fredfullt og nyte skjønnheten i Metochis "agora".

Pavloss årlige taler var spunnet rundt hans livstema: Den store Massakren. Men det var aldri selve massakren som lå han på hjertet i sine lange taler. Hans anliggende var å beskrive det Gudsriket som er en speilvending av all menneskelig dårskap og ondskap. Hans taler ble derfor alltid taler om "den store friheten" - ελευθερία. Slik ble hans barndoms traume materiale for en forestilling om det kommende Gudsriket som skulle utfolde seg i all sin makt, men en makt som bærer med seg frihetens budskap. Den lidende Kristus var aldri et viktig tema for Pavlos. Lidelsen kjente han altfor godt. Men den seirende Kristus, Παντοκρατορ, var hans håp.

Den store triumfen i Pavloss eget liv var da den greske stat ga han stipend for å studere nyplatonisme på Universitetet i Thessaloniki. Og hva annet enn nyplatonisme kunne være tema for Fader Pavlos - nyplatonikeren med sin guddommelige gnist som løfter sjelen opp til Gud. Om Plotin har rett i at mennesket har en guddommelig gnist, så var den vel ivaretatt hos Pavlos. For den guddommelige gnisten henter like gjerne sin næring fra våre traumer, og løfter opp sjelen til guddommen selv. Og Fader Pavlos ville så gjerne bli løftet opp fra all den ufriheten som bandt ham. Men i sitt jordiske liv ble det sjelden slik for abbeden fra Limonos.

Det ble heller ikke plass til så mye humor i den gamle abbedens liv. Men det fantes gode historier som han falt for. Vi fortalte Fader Pavlos at i Norge spiser vi krabber, med unntak av en liten giftig pose inne i skallet, og den kaller vi "paven". Da ristet den store kroppen i latterkramper. For Pavlos var Vatikanet symbolet på ufrihet, religiøs tvang og overgrep på "østkirken". Og Italia representerte dertil alt han ikke likte, fra cappuccino til okkupasjon. Det hjalp lite at den siste paven var polsk. Giftig var han uansett. Nordmenn derimot, hadde aldri gjort det greske folk noe vondt. Derfor er Metochi en gave til oss nordmenn fra det greske folket selv, sa Pavlos. Uvitende om Nansen og Quisling som regisserte hans liv bak kulissene.

Fader Pavlos måtte tidlig forlate klosteret på grunn av sykdom. De siste årene har han blitt flyttet fra familie til familie for å få stell i påvente av døden. I all sin hjelpeløshet har han båret på sine ene store tanke og sin verdighet - så godt det lot seg gjøre.

Takk, Fader Pavlos. Måtte din utgang bli bedre enn din inngang.

Kari Grødum

Et møte med Kyra-Elisavet

«Du kom sent i år!» («Αργυσεες fe;toς!») Kyra-Elisavet møter meg med sin vanlige velkomsthilsen. Hun er en myndig kvinne i 80-årene, med hvitt hår og klare lyseblå øyne. I de siste 50 årene har hun drevet en liten kafe, først sammen med sin mann så lenge han levde, og senere alene. Kafeen befinner seg ved hovedveien til Plomari. Det er et frodig område, med vannkilder og løvtrær. Men ganske øde. Det nærmeste huset ligger 4 km unna, nær landsbyen Trigonas.

Kyra-Elisavet forteller at kafeen hennes var et vanlig stoppested i tidligere tider. Den gang avstandene var lenger, og folk hadde bedre tid. I ukedagene fungerte kafeen som en rasteplass for reisende, og som stamsted for naboenes morgenkaffe og ettermiddagsouzo. I helgene ble kafeen omdannet til taverna med musikk og dans. Folk kom helt fra Plomari for å være med.

I dag er fargene de samme. Kyra-Elisavet frisker opp malingen utendørs hvert år ved påsketider. Varmrosa vegger og lysegrønne vinduskarmer. Selve kjøkkenet er dårlig opplyst og lite møblert, og kun brukt til tilberedning av gresk kaffe og oppbevaring av appelsinbrus og andre forfriskninger. Kafeen befinner seg utendørs under et teppe av vinranker.

Hun setter seg ned etter at kaffen er ferdig. Hennes faste plass er en stol til høyre for inngangsdøren til kjøkkenet. Hun har tidligere instruert meg om serveringens hemmeligheter. Kaffen skal ledsages av et glass kaldt vann, og brettet skal forbli ved bordet for å være lett tilgjengelig når bordet skal ryddes. I dag er det ingen andre gjester, og hun ønsker ingen hjelp med serveringen. Hun fortsetter med å ribbe noen småfugler hun har i en kurv. Har vi slike fugler i Norge? Jeg vet ikke. Jeg klarer ikke å gjenkjenne de små, grå ribbede vesenene i kurven.

Vi snakker om familien. Om datteren i Perama som kommer på besøk hver helg, men som ikke kunne komme denne helgen fordi noe kom i veien. Og om datteren i Plomari. Det var sønnen hennes som kom med småfuglene. Og om helsa. Hun hekler fremdeles uten briller. Filethebling med tynt garn. Hun har en hel pose med mønsterprøver. Nå hekler hun for det meste hyllekapper til barnebarna. Garnet har hun fått fra Tyrkia. Hun kjenner en skipper som forsyner henne med bomullsgarn fra Lilleasia-kysten. Prisen er fordelaktig.

Vi snakker om kvinner. Om den ene datteren som bare har fått døtre, og at det ikke gjør så mye lenger. Hun forteller om tidene som sakte endres, og at «nå er det kvinnene som rår».

Vi snakker om tid. Om den langsomme tiden. Hun viser meg bilder fra kafeens tidlige tider. Bilder av hennes mann på dansegulvet, og familiebilder fra et bryllup. Et postkort av kafeen.

Sesongen er på hell. Men det er fremdeles varme eller «søte» høstdager og svale kvelder. Det nærmer seg navnedagen til hellige Ignatios. Festen varer i et døgn, og er en av de store merkedagene på øya. Kyra-Elisavet regner også med å dra. På dagtid, selvsagt. Nattmessen blir for strabasøs med en så lang reisevei. Hun skal kanskje hilse på vår kjære venninne i 70-årene, Marianthi, som har gjort Limonos-klosteret til sitt hjem. Det er hun som til daglig utgjør koret i liturgien, og som har myndighet til å komme når hun vil til kveldsmessen.

Vi har en pause, og øyeblikket er kommet da jeg skal gå. Jeg henter et askebeleg i stedet, og vi sitter en stund i taushet. Hun forteller om gjestene som kommer for å ta et bilde eller to, og som deretter farer videre. Jeg kjenner hennes positur i den faste stolen. Hendene vaskes før hekletøyet tas frem. Blikket er fast rettet mot kamera. Og bildene blir bra. Hele kafeen er med, de falleferdige stolene, det rosagrønne lyset gjennom vinrankene, kattungene og hønene, den gamle komfyren i bakgrunnen.

Hun følger meg til porten og blir stående. Først da jeg sitter i bilen og skal blinke meg ut på veien, forstår jeg at hun fremdeles ivaretar skysstasjonens funksjoner. Hun vinker meg fremover og ønsker meg «God reise!» («Καλο; dro;mo!»)

Kari Grødum

Et møte med Marianthi

Jeg møter henne i hovedgaten i Kalloni. Hun er på vei inn i en liten kolonialbutikk for å sette fra seg noen bæreposer, som hun skal hente på vei hjem. Marianthi er en liten kvinne i 70-årene, med jenteaktig fremtoning og smittende latter. Hun er en av de sortkledde, men foretrekker mørkeblått. Hun er nettopp kommet tilbake fra den årlige pilegrimsferden. Hvert år i september tar hun sin hatt og drar. Marianthi er en romantiker. Hun giftet seg aldri, men hun forteller meg at hun er Kristi brud.

Vi går på kafe. Vi er dus. I flere år vaklet vi mellom De og du, inntil vi endelig innså at vi var venninner og dus. Det var et gledens øyeblikk. Hun vil ha iskaffe. Vi bestiller det samme. Det er et nymotens påfunn, og totalt fraværende på Limonos-klosteret som er hennes hjem. Hun kjenner alle, og introduserer meg for en prest ved nabobordet som hun har kjent siden han var liten. Alle har en spesiell omsorg for henne. Hun har bodd på Limonos siden moren hennes døde for mange år siden. Abbed Nikodemos er hennes nære veileder. Og hun er hans støttespiller på mange måter. Morsarven donerte hun til abbeden, som igjen brukte den til det første restaureringsarbeidet på Metochi.

Jeg kjører henne hjem. Hun liker bilturer. Vi stopper i flere kirker på veien. Tenner oljelampene og rydder litt. Vi treffer Chrisoulla på vei til jobb. Hun er en av Metochis høyt skattede kokker, og er ute i god tid som vanlig. Hun har med mynte fra kjøkkenhagen i Dafia til de berømte kjøttkakene, og er på vei over fjellet for å plukke oregano. Hun har oversikt over utvalget av grønnsaker hos alle bøndene på sletta, og kan fortelle at tvillingene i det nærmeste drivhuset har fine rødbeter for tida. Chrisoulla og Marianthi er venninner og har mye å prate om, så vi slår følge til Metochi. Marianthi har en egen liten leilighet der, og hun gleder seg over livet som aktivitetene på Metochi fører med seg. Vi sitter en stund på steinbenken utenfor kjøkkenet. Potetene er nesten ferdigskrelt, og rødbetene kan vente til i morgen.

Marianthi ville helst ha sovet litt også, fordi drømmene hun har på Metochi er vidunderlige, men det nærmer seg tiden for kveldsmessen på Limonos, og hun vil videre. Det er hennes privilegium å komme når hun vil, men hun lengter etter liturgien og salmene. Abbeden har ennå valnøttreet igjen å vanne før han ringer i klokkene, så vi kommer tidsnok denne kvelden også.

Olav Brostrup Müller

Hjemme hos Aristoteles

25. juli 1999, Lesbos, Hellas: Svein hiver en frosk inn i dusjen til David, Eva er på vei ned til windsurfingkurset nede på stranda, Vidar og Jeanette tar seg en røyk i skyggen av fikentreet og Pepper'n går og finner seg en cola i kjøleskapet. Det er 38 grader i skyggen og ex.phil.-eksamen om en drøy uke.

Høgskolen i Agder arrangerer ex.phil.-undervisning på Lesbos for sjuende år på rad. 42 studenter har funnet det for godt å bruke sommerferien sin til filosofiske utskielser, så har de ryggen fri til høsten. God økonomi er det dessuten også – utover det Lånekassens stipendandel dekker, må studentene ut med drøyt 6000 kroner. Dette dekker reise, kost og losji i Hellas i fem uker, samt to hotellovernattinger i Athen. Men kanskje viktigst av alt: du slipper å bruke ett semester på noe som kan gjøres unna på en sommer.

Solbrente studenter

- Jeg føler jo at jeg har sommerferie, sier Ronny Gjendemsjø (22). Han sitter og fikler med en Fanta-boks i varmen. Ronny studerer juss ved Universitetet i Bergen, og må få unna ex.phil. før eksamen på 2. avdeling. Akkurat nå er han langt unna lesesalene på Dragefjellet.

- Jeg har ikke akkurat lest meg i hjel. Det trenger man heller ikke her nede – kvaliteten på foreleserne er høy, og siden mange av kveldene går med på å diskutere stoffet med medstudenter, sklir det meste inn og fester seg allikevel.

En annen deltaker er Linda Spor (20), som fikk to dager hjemme i Tønsberg før hun dro til Kristiansand og så videre til Lesbos. Det var pappa Spor som hadde fått nyss om opplegget på Metochi, og dermed var Linda klar for skolebenken igjen, etter ett år som au-pair i Sveits. Til høsten venter tysk grunnfag ved Universitetet i Bergen. Men først skal hun varme seg under den greske sola.

- Nå begynner det å bli deilig, men den første uka var veldig varm – jeg tror det var 42 grader på det varmeste. Men man venner seg til alt. Nå synes vi at et parogtredve grader i skyggen er litt småkjølig, ler Linda.

Sammensatt gruppe

Studentene på Metochi bor fire og fire på rom. Enkelte bor på tomannsrom i første etasje. Totalt er det 42 studenter, og alle er på fornavn, foreleser som student. Innenfor Meotchis porter er det full aktivitet. Noen ler, noen skriver brev, noen venter på brev, noen hører foreleseren forelese om Aristoteles på walkman. Noen tar seg en røyk, noen leser litt. Det er mennesker overalt. Helt sikkert sosialt og fint – men kan det ikke bli litt for mye av det gode?

- Jeg vil ikke si at jeg har hatt et sterkt behov for å ”slippe” de andre på kurset, nei, sier Ronny.

- Dessuten, hvis man har behov for å være aleine, kan man alltid sykle ned til stranda eller finne seg en fortauskafé inne i landsbyen. Jeg synes derimot at det er fint med en så liten gruppe. På universitetet er det mange store forelesningssaler og fremmede ansikter.

Linda er enig, og påpeker at hun synes folk er så forskjellige og spennende at hun ikke riktig rekker å bli lei av dem.

- En ting som overrasket meg, er hvor sammensatt studentgruppa er. Her er det 45 år gamle fembarnsmødre, vordende prester og dataingeniører i fin blanding. Vi bor jo litt tett, men det er overraskende få konflikter. Kanskje fordi folk som har reist helt hit er mer enn normalt innstilt på å ha det bra sammen, avslutter Linda

Kari Repstad

Three schools, one world

Skolesamarbeidet mellom Kalloni, Praha og Kristiansand

”It the largest island in the eastern Aegean Sea. It is called Lesvos. It has been praised for its beauty like no other island. It is the diamond of the Aegean. Its natural beauty and history has inspired the poets.” - Gjennom slike elevbeskrivelser har Kvadraturen videregående skole i Kristiansand møtt Lesvos. Etter hvert har også skolen i Kristiansand tatt imot representanter fra den lille blå og gule videregående skolen i utkanten av Kalloni, og båndene mellom skolene knyttes stadig tettere.

Det var i 1995 at to lærere fra Kvadraturen videregående skole, Sissel Storaker og undertegnede, Kari Repstad, fant sammen med en forundret rektor, Argiris Keramitzis, over et glass juice på kafe Arko ved torvet i den lille strandbyen Skala Kalloni. Målet var å få i stand et samarbeid over alle slags grenser, både landegrenser og kulturelle grenser. Kontakten har blitt holdt ved like gjennom besøk, brev telefon og moderne kommunikasjonsteknologi, og den har nå strukket seg over flere år.

Skolene i Kalloni hadde ikke tidligere hatt noen utenlandske kontakter, og en norsk skole var vel neppe det første de tenkte på i forbindelse med internasjonalt samarbeid. At så en skole i Kristiansand tar kontakt og insisterer på at en kan utvikle et fellesskap som begge parter kan ha glede av, ga grunn god nok for rektors forbauselse. Likevel ble møtet i Skala starten på et spennende samarbeid, et samarbeid som fra 1996 også kom til å omfatte Stredni Prumyslova skola i Praha, en annen av Kvadraturens vennskapskoler.

Undertegnede var sommeren 1995 foreleser på et av statens lærerkurs på studiesenteret Metochi, og benyttet også tiden til å bli litt kjent i Kalloni. Som internasjonal kontakt på Kvadraturen hadde jeg i oppdrag fra rektor Baard Mæsel å finne en skolekontakt i utkanten av Europa. Vi trengte en partnerskole til et internasjonalt prosjekt, og lenger sør og øst i Europa enn Lesvos er det vanskelig å komme. Så med fritid mellom forelesninger, nysgjerrighet på gresk skolesystem og rektors oppdrag i bakhodet, tok jeg med litt hjelp av Haakon Smedsvig Hanssen kontakt med en av de to rektorene i Kalloni. Han møtte nysgjerrig opp på Arko, og kontakten var et faktum.

Kalloni har to videregående skoler, et gymnas og en teknisk skole. De holder til i samme hus, og det er derfor naturlig at skolesamarbeidet omfatter begge skolene.

Gymnasets rektor er Flora Marcou, og rektor ved Tee Kallonis, den tekniske skolen er altså Argiris Keramitzis.

Allerede i mars 1996 var en delegasjon fra Kvadraturen og Vest-Agder fylkeskommune på besøk i Kalloni for å videreutvikle kontakten. Kontrasten mellom de to skolene som skulle samarbeide var slående. De to skolene i Kalloni hadde til sammen 300 elever, mens Kvadraturen hadde 1300. Likevel så en muligheter for et samarbeid. En forutsetning var at også grekerne fikk kjennskap til Kvadraturen og Kristiansand. Derfor hadde delegasjonen en invitasjon til Kvadraturen med seg, og det planlagte samarbeidet kom til å føre med seg flere besøk mellom skolene.

Vi valgte et motto for samarbeidet, *Three schools, one world*. Kontakten mellom skolene har vist at i hovedsak stemte mottoet rimelig godt. Elever likner hverandre, skolehverdagen er nokså identisk innholdsmessig, og de kunnskapene som formidles, skiller seg i liten grad fra hverandre. Likevel gav besøkene oss noen små kultursjokk. Den greske skolens sterke grad av sentralstyring, styrte skolebokvalg og korte skoledager skapte undring hos nordmennene. Når så også de fleste av elevene i Kalloni får privatundervisning i skolefagene om ettermiddagen fordi skolen ikke regnes som god nok, var det duket for intense pedagogiske og skolepolitiske diskusjoner.

På den andre siden ble Kvadraturen videregående skoles størrelse, den lange regulerte skoledagen og ikke minst nordmenns opphengthet i å være presise, opplevd som fjernt fra skolen og hverdagen i Kalloni.

Forskjellene mellom kulturene var tydelige, men det var likhetene også. Når vi så skulle planlegge samarbeidet var det naturlig å ta utgangspunkt i dette. Det første noe famlende prosjektet var et skrivesamarbeid. Elevene i Kalloni, Praha og Kristiansand skulle i essayform fortelle om seg selv, sin skole og sitt hjemsted. Målet var å samle tekstene i hefter som kunne brukes i undervisningen. Det var viktig at engelsk skulle brukes som kommunikasjonsspråk, fordi tre av skolene i samarbeidet er yrkesfaglige skoler der språkundervisning tradisjonelt ikke har stått sterkt.

Gjennom dette skrivearbeidet, som har blitt gjentatt flere ganger, prøver en å skape forståelse for ungdom som gruppe og for de enkelte lands tradisjoner. Emnene for de siste skriveprosjektene har vært: Yrkesutdanning, verdier og holdninger, likestilling og miljø.

Ett år gjorde en i fellesskap en spørreundersøkelse som viste ungdommens holdninger til miljø. Undersøkelsen ga inntrykk av en svært bevisst gruppe ungdommer. Miljøproblemene elevene var opptatt av, var ulike i Kalloni, Kristiansand og Praha, men

engsjementet var felles. I Kalloni svarte 56 % i elevgruppen at de var svært engasjerte i miljøvern, mens gjennomsnittet lå på ca. 45%.

I diskusjonen om neste samarbeidsprosjekt falt valget på film. Tre skoleelevers hverdag skulle filmes. Manus er skrevet av elever i Kalloni, Praha og Kristiansand, og skuespillerne er etter audition plukket ut i elevgruppene. Opptakene foregår på de respektive stedene og skolen i Praha har stilt et filmteam fra sitt profesjonelle filmstudio til rådighet. Det eurpoeiske Socrates-programmet bidro med penger. Filmen skal være ferdig høsten 2000, og premieren skal finne sted Praha med representanter fra de tre skolene tilstede.

Foreløpig siste fellesprosjekt er et prosjekt innen informasjonsteknologi. Planene er å bygge opp et skolenettverk av europeiske skoler som skal samarbeide og kommunisere via IT. Også her har Socrates-programmet gått inn med økonomisk støtte. Den tekniske skolen i Kalloni er en meget aktiv deltaker i denne sammenhengen fordi den har en klasse som utdannes i informasjonsteknologi.

Kontakten fra Kvadraturen til Kalloni må en kunne si var et biprodukt av Høgskolen i Agders tilstedeværelse på Lesbos. Vi hadde aldri funnet fram til den lille skolen i Kalloni uten HiA. Men nå har Kvadraturen et eget nettverk på øya, et nettverk som Høgskolen i noen grad har dratt nytte av, ikke minst når det gjelder å spre informasjon om kursvirksomheten på Metochi. Hoderystende folk i Kalloni ringer av og til rektor Keramitzis og spør hva nordmennene egentlig gjør på Metochi om sommeren. At nordmenne ikke kommer på ferie, men for å få undervisning i sommervarmen oppleves som nokså uforståelig.

En partnerskapsavtale mellom Kvadraturen og fagmiljøet for Praktisk-Pedagogisk Utdanning ved HiA har resultert i flere statens lærerkurs på Metochi. Lærere ved skolene i Kalloni er aktive bidragsytere på disse kursene, både som foredragsholdere, omvisere og deltakere på internasjonale dager. De er i sannhet blitt Metochi-venner.

Resultatene etter det første hyggelige, men noe usikre og undrende møtet på Arko er så spennende at alle parter er enige om å utvikle samarbeidet videre. Det gir deltakerne nye ideer og perspektiver. Ikke minst er det viktig for elevene og for deres språklige utvikling. Som Yota Thieveou, medlem av bystyret i Molivos, lærer på den videregående skolen i Kalloni og med et stort hjerte for Metochi uttrykker det i en hilsen:

”Learning to communicate in a foreign language enables the young people to understand the world and be in a position to act on the world, and there is a need to change it and become free and democratic citizens not only of their own country, but of Europe and of this dying, green and blue planet.”

Randi Skaar

Reisebrev fra tur til Lesbos

Hvorfor dra til Lesbos på kurs? Det lurte jeg også på før jeg dro av sted. Men etter et tre ukers opphold der nede vil jeg heller stille spørsmålet: Hvorfor drar ikke alle lærere til Lesbos for å gå på kurs? La meg starte med begynnelsen.

Vi var noen lærere som en dag i mai 1999 satt i et friminutt og pratet om at det var ledige plasser på KRL-kurs på Lesbos. To av oss bestemte oss straks for å melde oss på kurset, og det har vi ikke angret på.

Hva gjorde turen så vellykket? Det var blitt fredag 11. juni. Jeg hadde sagt farvel til elever og kolleger og ikke minst mann og mine to (voksne) barn. Nå skulle det starte som jeg hadde gledet meg til. Etter en lang dags reise ankom vi Metochi studiesenter ved halv to-tiden om natten. Det var senere enn beregnet, men vel fremme ble vi tatt godt imot av Kari og Marianne Grødum. Vi fikk god mat og drikke til tross for sen ankomst, og det satte vi alle pris på.

Hvordan var det så å være på dette klosteret? Det å suge inn atmosfæren nede på Metochi studiesenter, er verdt hele turen. Trettheten etter et hektisk skoleår som vi alle hadde tatt med oss fra Norge, forsvant fort her nede i de greske omgivelsene. Dagene gikk med til meget interessante forelesninger, både formiddager og ettermiddager, bare avbrutt av en rask sykkeltur til stranda i Kalloni hvor vi nøt de flotte strendene. Det var kanskje litt tøft å bryte av strandlivet enkelte dager, men vi var alle disiplinerte, både studenter og forelesere. Dessuten var alle forelesningene av beste merke, så vi ønsket ikke å gå glipp av noe. Nina Alexidis fikk oss til å leve oss inn i hvordan det er å være norsk, gresk gift og bosatt på Lesbos. Kari Grødum holdt forelesninger om Platon, Fartein Valen-Sendstad førte oss inn i den jødiske religion, Carl Smith-Gahrnsen lot oss bli skikkelig kjent med den gresk-ortodokse kirke, og Levi Eidhammar ga oss et kulturelt mangfold med sine innføringer i både islam, buddhismen og hinduismen. Dagfinn Ulland lot oss bli kjent med humanismen og ny-religiøsiteten, og Tor Vegge ga oss lærdom i Apostlenes gjerninger og epikurismen og stoicismen. Paul Leer-Salvesen gav oss lærerike forelesninger i etikk og om den katolske kirke. Ikke rart at alt måtte fordøyas - noe som ble gjort i samtaler på stranda i Kalloni, i amfiet, på terrassen utenfor rommene eller utenfor forelesningssalen. Dette var alle steder for diskusjoner, samtaler, allsang og sosiale sammenkomster.

Men selv om dagene stort sett gikk med til studering (det var tross alt derfor vi var der nede) fikk vi likevel oppleve mye annet også. Bussturene til Molivos (nord på øya), til Petra hvor vi opplevet pøsregn og tordenvær i tillegg til å se en flott gresk-ortodoks kirke. Størst opplevelse var det likevel å få være tilstede ved en barnedåp i kirka i Agiassos, en barnedåp som få av oss vil glemme. Barnet som skulle døpes var en 2-3 år gammel og skrek høyt mens abbeden dykket henne ned tre ganger. Litt hard kost for oss som ikke hadde sett så mye annet enn en evangelisk-luthersk barnedåp. Men senere fikk vi se det samme barnet vandrende hånd i hånd med sine foreldre og virket nokså uberørt av det hele.

Nevnes må også morgenturene til Limonos. Da startet vi halv sju om morgenen for å være med på morgenmessen oppe på Limonos-klosteret, hovedklosteret. Det var flott å møte soloppgangen på vei oppover til klosteret, for så å være med på messe en 10 minutters tid, før turen gikk tilbake til frokost og forelesning på Metochi igjen. Uforglemmelige turer!

På fridagene var det noen av deltakerne som leide bil og beså seg rundt på deler av øya. Noen tok sykkelen fatt og fikk trimmet og opplevd folk på nært hold. Andre ønsket å ta det med ro på stranda for å bade og kose seg. Men uansett hva den enkelte gjorde, så opplevde vi som gruppe et utrolig fellesskap oss imellom. Det skyldtes ikke minst også den inkluderende holdningen til alle foreleserne. Hvorfor skrev jeg dette lille reisebrevet? Først og fremst for å inspirere andre til å ta den samme turen Jeg mener at alle lærere burde benytte sjansen til å dra på et slikt kurs.

Petter Hangeland

The Mermaid Madonna

”The Schoolmistress with the Golden Eyes”. Kan man tenke seg et vakrere navn på et pensjonat. Og det skulle være mitt hjem i 14 dager. I Molivos, den mest fascinerende byen i det greske øyriket. Molivos, med sine utallige trapper, smug og trange gater belagt med kålrabistein. Molivos, som klorer seg fast i den bratte skråningen ned mot stranda og havna, og med den imponerende, venezianske borgen kneisende på toppen, der den ligger og peker nese mot tyrkerne på den andre siden av sundet.

Jeg har truffet mange schoolmistress’er i mitt liv, men ytterst få av dem har hatt golden eyes. Navnet er hentet fra tittelen på en av Stratis Myrividis’ bøker, og denne mistress’en skal visstnok ha bodd i Molivos, ikke langt fra pensjonatet.

Skjebnen materialisert i en lokal, undersetsig bokhandler førte meg inn i Myrividis’ forfatterskap den sommeren. Riktignok ganske så langsomt i starten. Det har seg nemlig slik at feriens første dager gjerne tilbringes i en doven og uvirkelig døs under en litt for liten parasoll på en solseng. Der ligger jeg og kjemper med eksistensielle spørsmål som: Skal jeg snart rusle bort til nærmeste taverna og få meg en øl? Eller: Har noen amputert den ene armen, eller sover den bare? Eller ikke minst: Hva var det egentlig jeg lå og tenkte på da jeg nok en gang skulle begynne på side 2 (eller var det 3) i min nylig innkjøpte paperback-bok?

Møysommelig strevde jeg meg inn i Stratis Myrividis’ litterære verden. Boka het ”The Mermaid Madonna” og henter sitt innhold fra et sagn om en velgjørende Madonna som var utstyrt med fiskehale der andre madonnaer har to tilslørte bein, - samt sin akk, så utilnærmelige jomfrudom.

Fortellingen er lagt til Skala Sikaminas, en pittoresk liten fiskerhavn like øst for Molivos. Der satt Myrividis på den lokale tavernaen i skyggen av et lønnetre og skrev, - om den brutale etniske rensningen som fant sted i 20-årene og som førte til at tusener på tusener av grekere og tyrkere ble tvangsflyttet fra fastlandet til øyene og fra øyene til fastlandet. Så dypt stikker fremdeles mistroen og hatet mot tyrkerne at hvis noe slår feil, eller hvis det skjer et eller annet djevlskap på øyene, så er enhver greker brennsikker på at det er ”the Turks” som har vært der.

Fordrevet fra sine hjem i Anatolia kom det en stor gruppe mennesker som slo seg ned i utkanten av Skala Sikaminas, og... Ja, så mye mer er det ikke å fortelle om det.

Bortsett fra at forfatterens beskrivelse av den fiskerlandsbyen og området rundt den aktiviserte noen spørsmål i mitt etterhvert svakt fungerende hode.

På veien hjem til schoolmistress'en gjorde jeg – som jeg alltid gjør – en sleng innom min venn Takis, restauranteieren. Hver formiddag, hver ettermiddag, hver kveld er han der, - alltid smilende, alltid forekommende, alltid hjelpsom. Det sies at Askeladden ble så klok og livsdugelig fordi han plasserte seg ved grua på kjøkkenet, hjemme på gården, - midt i informasjonsstrømmen. Jeg har sans for den forklaringen. Det å sitte dagstøtt og rote i grua virker så puslete og åndssløvt at grue-rotinga i seg selv umulig kan ha gitt ham den nødvendige ballast til uavlatelig å gå løs på troll og vinne kongsdøtre.

Der, i restauranten sin, regjerer Takis med en småkonges naturlige autoritet. ”My friend, the professor!” utbasunerer han hjertelig, mens tennene i overmunnen og tennene i undermunnen kappes om å overstråle hverandre. ”The professor må være tørst? Kaffe, ouzo eller kanskje en øl? Amstel eller Mythos? Oh no, my friend, drinks is on me.”

Jeg ber om en Mythos - det eneste greskproduserte ølet som er å få – grepet av en overambisiøs intensjon om å redde den lokale næringsmiddelindustrien. Mitt ringe konsum har neppe større virkning på det greske nasjonalproduktet enn min hjemlige boikott av Sørlandssenteret. Men det gjør *meg* godt.

- How I feeling today?
- Jo, takk aldeles wonderful, and you?

Joda, Takis er som alltid bekymret over den sviktende turiststrømmen. Og været tomorrow will be hrrott, very hrrott. Og slik blir det. Menzoni og Gislefoss er til sammenlikning kun spåmenn med middels flaks, er nå min erfaring.

I et vanvittig anfall av litterært overmøt spør jeg gjennom ølskummet om han kjenner boka ”The Mermaid Madonna” av Stratis Myrividis. Med en megetsigende mine kan han fortelle meg at den er very good.

Om han har lest den? Det er noe i den geografiske beskrivelsen som jeg ikke får til å stemme? N-nei, lest den har han ikke. Men han har en good friend som er bokhandler i Aten, - han kan hjelpe! Very good writer, Myrividis, very good. Dessuten har han en friend her i Molivos, som jeg må treffe. Han kan fortelle om... Jeg kjenner det er tid for å gå hjem til schoolmistressen. Jeg er i ferd med å nærme meg min intellektuelle hybride. Svettedråper samler seg ved neseroten mens jeg ser meg selv for mitt indre, flyvende mot

solen som en vinterblek, sørlandsk Ikaros uten solfaktor, for så å styrte i havet. Ubehagelig må det ha vært for Ikaros, om enn det var aldri så hrrott i været.

Det er morgen den neste dag. Jeg kommer kjekt svingende med badetøy, badehåndkle og bok i en håpløst fargerik strandveske. Når skal jeg skifte den ut? Tenkte jeg ikke disse tankene i fjor også?

- My frriend! Med frisk og fornyet energi vinker han meg inn i restauranten. Om jeg kan treffe vennen hans i ettermiddag? Han vil very gjerne fortelle meg alt jeg trenger å vite om The Mermaid Madonna. En very lærd person. Engineer. Retired.

Dagen er hrrott. Jeg stønner på solsenga sammen med madonnaen. (Hvorfor er slike senger så håpløst konstruert for folk som ligger på magen og leser?) Etter 4 tiltrengte middagshviler begynner jeg å tvile på mitt forhold til madonnaen. Kanskje jeg heller burde gå hjem på verandaen til schoolmistress'en.

Jeg kan se ham på lang avstand. Det nytter ikke å snike seg forbi. En ivrig restaurant-neve drar meg innforbi. "Sit down here, please, og vent. My frriend ingeniøren retired er her på øyeblikket. Han vil gi meg svar på alt jeg lurar på. Ja, her er han." Jeg velger kaffe i dag, og angrer øyeblikkelig. Takis og engineeren skjenker seg ouzo og vann.

Joda, ingeniøren har kontor like her borte. Men ikke sånn hast, my frriend. Mikkland er en god spiller, ikke sant. Panatinaikos, very good! Jovisst, han kommer fra my home town, forteller jeg skamløst, vel vitende om at han er absolute aust-egd, - fra Risør. Det blir mer forball. Takis og min nye venn er muntre og ikke så lite oppstemte. Jeg skulle aldri tatt den kaffen. We are sailors, forteller de, både nordmenn og grekere. Stolte, frie mennesker. Mitt ynkelige forhold til en 12" Askeladden bringer jeg klokkelig nok ikke på banen. "Wilhelmsen," mumler jeg, nesten uhørlig.

Jeg begynner for alvor å gå trett av The Mermaid Madonna. Jeg vet ikke lenger hvor viktig det var, alt jeg lurte på. Henger dette sammen med menns klassiske forhold til madonnaer? Moro en stund, men ...

Come, my frriend! Vi toger bortover mot kontoret, alle 3. Endelig har engasjementet fått en retning. Nå skal noe skje.

Inne er det stille og svalt. Duften av mugg og gammelt papir river lett i nesa. Om jeg vil ha opplysninger om boka til Myrividis?

- Ja, takk. Har du lest den, altså?
- Nei, ikke akkurat lest den. Men jeg har en frriend, en meget lærd frriend som har noen artikler hentet fra en gresk avis, eller var det et blad?

- På gresk, altså? spør jeg fåret. Mine greskferdigheter kan i mine beste øyeblikk skaffe til veie fortreffelig mat og drikke, men bare tanken på å bli konfrontert med åndelige spørsmål i gresk språkdrakt gir meg en lett, prikkende skallebank.

Mine greske venner smiler fra øre til øre og utstyres meg med de nødvendige greske adresser. Just write to him og hils fra meg. Han vil gi deg all nødvendig informasjon. Very nice man.

Ute slår heten imot meg som en damphammer. Jeg legger målbevisst i vei mot The Schoolmistress with the Golden Eyes. I den bratte oppoverbakken trenger kroppen en pause og jeg kamuflerer min dårlige form ved å snu meg tilforlatelig og nyte utsikten. Mine venner vinker hysterisk der nede i bakken, fryktelig fornøyd med dagens innsats.

Jeg er lettere forvirret, men aner fjernt at det var noe jeg fikk svar på. Jeg er bare ikke helt sikker på hva.

Elise Seip Tønnessen

Mitt Lesbos: Det fjerne i det nære

- Å reise er som å sette seg på en stein, pleide min gamle far å si. Først er det godt å finne et sted å hvile. Men etter en stund er det også godt å reise seg og bevege seg videre.

Den dobbelte gleden ved å besøke nye steder pendler mellom fascinasjonen over det ukjente, og refleksjonen over det velkjente. Møtet med »det andre» kaster også nytt lys over det dagligdagse og kjente.

Jeg hadde lenge ønsket meg til Lesbos. Muligheten til å oppleve en gresk øy fra en litt annen vinkel enn masseturistens, virket forlokkende. Forventningene var vage: uten noe særlig mer enn standard norsk kjennskap til de greske innslagene i vår kulturarv, dreide det seg mest om noen spor av fortid som kunne bli tydeligere for meg. Og et håp om sol, varme, og den stille roen som en kan finne i vennlig fruktbar omgivelser.

Reisen gikk via Athen, med obligatorisk besøk på Akropolis: Majestetisk, imponerende, en blanding av gjenkjennelse og distansert undring. Men det hele var pakket inn i masseturismens ønske om å gjøre det meste ut av alt, ikke minst i form av cash. Jeg syntes bent fram synd på vaktene i museet, som henslepte dagene med å verne skattene: »Don't touch! No flash, please!» Hvordan skulle de få øynene opp for hva de var omgitt av?

Kontrasten til Lesbos var slående. Også her finner du turistene, de nesten-ikke-påkledde som velter seg i turkis klorvann i et badebasseng som kunne ligget hvorsomhelst i verden. Men turistbeltet ligger bare som en tynn strek langs de mest attraktive strendene. Ti minutters sykkeltråkk inn fra kystlinja finner du et helt annet Lesbos. Bonden som krafser i tørr grå jord. Den gamle kona som er tekkelig dekket til av svart bomullstøy. Og ærlige håndverkere som lyser opp i gjenkjennelse når de hører du holder til på Metochi.

Kanskje er det resultat av ønsketenkning, men jeg fikk en klar fornemmelse av at folket på Metochi hadde en annen status enn vanlige turister. Disse menneskene fra det fjerne nord som slo seg ned i det støvete innlandet, akkurat langt nok fra turiststrendene til å se et annet Lesbos. Som tråkket svett rundt på offroadsykler fra den lokale sykkelutleieren, og funderte på Aristoteles, Platon og gamle greske myter under den stekende sola. Var du en venn av Mr. Haakon og Mr. Carl, var du halvveis inne i slekta, og ble behandlet deretter. Omtrent som hos landhandleren i en liten norsk bygd når du kan gjøre bekjentskap gjeldende.

Og likevel så annerledes. Ta bare den helt grunnleggende erfaringen av å bevege seg i et land der du er bortimot analfabet. I andre europeiske land kan du stort sett stave og gjette deg fram et stykke på vei. Det greske alfabetet ligger så nær, det har uttrykt tanker og meninger i skrifter som er nedfelt i vår kulturelle ryggrad, så å si. Og likevel så fjernt, når gjettingen ikke strekker til. Du får en påminnelse om hvordan det kjennes å være liten og utenfor, som neppe kan skade en innbarket akademiker.

Men der ordene tier, kan steinene tale. Tydeligst gjorde de det for meg på veien fra Metochi over til klosterets hovedsete, Limonosklosteret. I det småkronglete landskapet var stein lagt ved siden av stein, for å jevne veien for de reisende. Her har mennesker vandret, satt en fot foran en annen i den gode rytmen som frigjør tanken. Veien er ikke spesielt bratt, men fører likevel opp i en høyde som gir utsyn over markene og slettene og helt ned til Kallonibukta. Herfra inntar badeturismen sine rette proporsjoner. Løfter en blikket, støter det på selve Olympen, den nakne grå fjelltoppen som hever seg i skarp kontrast over øyas skogkledde åser. En kan stå på denne steinbelagte veien og fortape seg i tanker om hvordan mennesker til alle tider har søkt opp og fram, og hvordan vi til alle tider har trengt en pust i bakken og et blick tilbake til hvor vi kommer fra. Landskapet forandrer seg under vandringen; ikles andre proporsjoner og gir nye perspektiver.

Som så ofte er det vandringen som gjør inntrykk, mer enn det å komme fram til målet. Limonosklosteret kan framvise en imponerende bygningsmasse, men hvem er det som lever og virker her? Vi vandrer i klostergangene, vi ser noen gamle sortkledde koner med mye levd liv i pergamenthuden sin. Hverdaglig, det er grunnstemningen i klosteret. Hvorfor skulle det ikke være det? Her lever folk sine hverdager – det er turistene som forestiller seg det eksotiske. Noen guttunger løper opp trappa til abbedens kvarter, vi håper det betyr at han gjør seg klar til kveldsmesse. Den kommer når det passer presten, har vi forstått. Vi får bare ydmykt ta imot det vi kan få med oss.

En helt annen stemning møter oss i nonneklosteret Myrsiniotissa. Allerede på parkeringsplassen møtes den veifarende av en kilde med kaldt, friskt rennende vann. Og idet vi beveger oss inn gjennom klosterporten, får vi en følelse av å være på hellig grunn. Det er så stille her. Knappt fem minutters kjøring fra hovedveien nordover mot Molyvos, men likevel en verden satt til side. Klosteret består av en rekke hus som klamrer seg til en ganske bratt åsside. Men så snart du kommer inn gjennom porten, får du følelsen av å være trygt framme i en oase av blomster, stille gangveier og omsorg. Her er ingen andre turister, ingen plakater, utstillinger og salgsboder. Bare en håndfull nonner som går stille til sine gjøremål. De steinbelagte stiene gjennom klosterhagene fører oss stadig lenger inn, forbi et kapell der

vi tenner et lys, forbi kjøkkenhage og boligkvarter der nonnenes kyske tøy er hengt opp på klessnorene. Helt inn til hjertet av klosteret, kirkerommet der nonnene selv forretter messe. Tynne gamle damestemmer beveger seg i de samme ensformige sirkelene og slyngene som vi har hørt på Limonosklosteret. Ellers er det helt stille. Også inni oss blir det stille i disse omgivelsene. Det faller helt naturlig å gjøre korsets tegn og gi seg over til nonnenes meditative stillhet. På vei ut møter vi en liten nonne som vil dele brødet sitt med oss. Vi kan ikke utveksle ord, vi har ikke noe felles språk, men vi har ingen problemer med å kommunisere på omsorgens språk.

Så kjent, og likevel så annerledes. Først og fremst fordi du møter historien bak hver veisving. En historie som også er vår, men her er den flettet inn i dagliglivet. Som i kirken i landsbyen Agiassos, der et gammelt Maria-ikon sies å være laget av selveste apostelen Lukas. Bildet er så nedsotet at vi må mobilisere all vår forestillingsevne for å ane gudsmorens trekk. Slik sett står hun atskillig klarere fram av de hjemmekjente bibeltekstene. Men i denne lille kirken er bildet av Maria omgitt av folks bønner og takksigelser. På en tavle har de som har søkt til kirken hengt fra seg uttrykk for sine inderligste behov: Helbredelse av en syk kroppsdelt, ønsket om å få barn, bekymring for høstens avling. I denne kirken veves kirkehistorien og dagliglivets håp og smerter inn i samme tekstur.

Innerst i Kallonibukta er Metochi plassert midt i hjertet av Lesbos. Bak åser og fjell ligger det nye steder å oppdage, uansett hvilken retning du velger. Vestover til Eressos, der poeten Sappfo drev sitt akademi for kvinner og skrev sine sanger til kjærligheten. Nordover bak de høyeste fjellene finner du Molyvos, byen som ligger som et gigantisk amfiteater og skuer blygt mot Tyrkia. Øverst på høyden kneiser den gamle middelalderfestningen og minner om århundrer med ufred.

Så mye å oppdage. Alt dette «andre», som en bare langsomt kan oppleve og overta og integrere i det som er kjent, som gjør at jeg reiser hjem igjen som et *litt* annet menneske. Som vet at jeg har mye igjen å erfare. Til Lesbos sier man ikke farvel, men på gjensyn.

Paul Leer-Salvesen

Sørlandske søndagsskolebarn i Egeerhavet

Hver sommer i syv år har jeg pakket ned noen fortellinger og myter i kofferten og reist over hav og land for å pakke dem opp igjen i et annekst til Limonosklosteret ved Kalloni på Lesbos. Jeg er del av en lang rekke sørlandske søndagsskolebarn som har fått nye bilder på flanellografene sine, takket være gresk gjestfrihet og en glitrende god ide om at Metochi studiesenter er et deilig sted å være for den som vil studere religion, etikk og filosofi og grunne over små og store spørsmål i tilværelsen. Som for eksempel dette: Hvor kommer vi egentlig fra? Hvordan begynte det hele?

Jeg vet ikke hvordan det begynte. Ingen vet hvordan det var, den gang i begynnelsen, da jorden var øde og tom, og mørket lå over havdypet. I vannet skal det myldre av liv, sa Gud. Var det begynnelsen? Myldret vi frem fra encellede organismer i havet, som fletter skjell og søster maneid, onkel krabbe og tante torsk? Kommer vi derfra, helt der nede fra de urtunge stenene på bunnen? Da er havet vår mors fostervann. Vårt Genesis.

La oss titte litt på de mytene vi tar med oss til Egeerhavet om sommeren. Hvor sier mytene at vi kommer fra? Mytene spriker, slik fortellinger alltid gjør. De er uregjerlige som sjøfolk og reisende alltid siden har vært. Det er ikke bare Fisker Markus som pløyer de store havdyp. Kjell Inge Røkke er der også, og Pider Ro og piratene, Odd Børretzen og måkene. Leviathan.

Egentlig kommer vi sørlandske søndagsskolebarn fra ørkenen. Vi er vokst opp med Abraham, Isak og Jakob. Med Jesus og en flokk fiskere som gikk i land for å vandre, og som fikk oppleve hvor vanskelig det kan være for sjøfolk å komme til lands. Vi søndagsskolebarn er ørkenfolket som er lært opp til å frykte havet, som Farao selv. Vi måtte ha hjelp fra Moses for å komme tørrskodd over havet da vi rømte fra kjøttgryter og ufrihet i Egypt. Siden har havet vært landet der fiendene kom fra, vært kaos. Slik tenker ørkenfolket og søndagsskolens barn. Fisk kan vi spise, fra Genesaret sjø og Fiskebryggas kum, men havet er mer truende enn mildt, mer fiende enn venn. Så gudskjelov for han som truet havet og fikk det til å legge seg som en lydig bikkje da min båt var så liten og havet så stort. Utrygt er det, havet, for alle oss som har lært på søndagsskolen at vi er jordmennesker som kommer fra ørkenen, og vandrer mot Jerusalem.

Noen av oss synger båt er så liten, hav er så stort halvveis opp i Color Lines blå landgangsslange. Leviathan, Leviathan. Kommer ikke St. Georg snart, og jager Color-

slangen bort fra Kristiansand, fra Larvik, fra Oslo? Før Oksøy kjenner vi dødsangst, alle vi små Jonaser som er sperret inne i Color Lines buk. Og der hvor mobiltelefonens display skifter fra N Telenett til Dan-nett, der ute hvor alle gode nordmenn hilser Terje Vigen, alle shopperes og Bilka-fareres store Far, der ute blir vi religiøse. Hirtshals med gullgater. Winther-palass. Og alt dette bare fordi vi gikk på søndagsskolen og lærte om Havet og Farao av tante Trude, og fikk gratisbiletter til Danmark på Startkamp, vår første store reise, vårt første møte med havet. Havets grøde? Det var røde pølser, det. Og skinkebokser så skarpe at du måtte på Legevakten og sy, hver gang du prøvde å åpne en alene.

Da var det annerledes med våre venner, grekerne. De elsket havet, de. Grekerne var ikke et ørkenfolk som labba etter Moses i lang, lang rekke, Aron ut av rekka går. Nei, jeg tenker ikke på Onassis nå. Ikke på han som stakk av med havfruen Jaqueline i vår aller første pubertet. Ikke på Theodorakis engang, han som spiller på øyene der Arja Sajonmaa skrider toppløs ut i vannet. Nei, de gamle grekerne, tenker jeg på. De som holdt seg med en egen havgud, Poseidon, som for rundt i Egeerhavet og Middelhavet. Overalt var Poseidon, og passet på strømmene og vindene, grekerne og perserne. Han for av sted med en skokk lykkelige delfiner rundt seg som sørget for at han ikke ble våt! Røkke hadde ikke hatt en sjans. Det skal mer enn fem milliarder til for å få en flokk delfiner til å smile.

Hva gjorde Poseidon, bortsett fra å gude? Jo, han lignet litt på den Mesteren vi møtte på søndagsskolen, han fra flanellografen som var laget av oppklippede gamle pysjer. Poseidon behandlet også havene som en flokk bikkjer, dresserte dem og temmet dem til å bli lydige og milde. På Genesaret sjø lignet bølgene hvite pudler. Poseidon passet på sjøfolkene, med og uten flagg. Han passet til og med på Odysseus da han la ut på sin lange reise på havene. Dere husker Odysseus, ikke sant? Han som måtte reise over havet for å finne sannheten. Han som måtte se noe annet enn sin landsby, for å sammenligne, for å lære. Alle turistsjefers helt, må Odysseus være. En som hadde sans for destinasjoner, ikke sant?

Men det ble krøll mellom Odysseus og Poseidon. Det blir gjerne det, når man fusjonerer og lager joint ventures og sender sjøfolk i land. Enten man gjør dem til sjefer eller til arbeidsledige. Noen sjøfolk tåler rett og slett dårlig å gå i land og få dress og sitte på kontor. Bent frem gale, kan de bli da. Eller slik som Røkke. Odysseus var ulydig og gjorde Poseidons sønn blind. Han tålte ikke å gå i land, fikk overgangsproblemer, som det heter. Han manglet fleksibilitet og endringsevne. Og den gang fantes det verken lykkepiller eller nettverkskonsulenter etter miljøterapeuter til å fange opp en stakkars ung mann som ikke hadde utviklet høy nok sosial kompetanse til å styre sinnet sitt. Han gjorde rett og slett gudekameraten sin blind. Og så stakk han til sjøs igjen, som om ingenting hadde hendt! Han

sonde ikke skikkelig engang. Han fikk ikke noe tilbud om attføring. Han bare seilte videre. Navigare necesse est, sa Odysseus. Eller noe lignende. Nok om det. Det er jo en annen historie. Mytene er alltid fulle av andre historier, over og under teksten, så en kan seile seg ganske vill! En burde ha kompass når en leser myter, og sekstant. Når en skriver om studietilbud på Lesbos, også. Det er så lett å skrive seg vill.

Vi er jo søndagskolebarn, vi som reiser til Lesbos om sommeren for å studere de gamle historiene og mytene. Vi tilhører ørkenfolket, jordfolket. Vi glemmer aldri hvordan Moses løftet staven og skilte havet slik at vi kom tørrskodd over. Glemmer det ikke, men vi vet også dette: En gang der i begynnelsen var havet vår opprinnelse, vårt Genesis, vannet i vår Mors Livmor. Kanskje det er derfor vi er så tiltrukket av det og redde for det, at vi fryder oss over å ligge der og titte på det, helst i solstol med et eksemplar av Sofies verden i fanget, mens vi grunner over de store spørsmålene, Jostein Gaarders akk så lukrative spørsmål: Hvor kommer vi egentlig fra?

Bilder

Første billedside, fra venstre mot høyre, ovenfra og nedover:

Fotografens navn i parentes

- Fader Nikodemos, abbed ved Limonos-klosteret (Olav Breen)
- Nikodemos viser noen av Limonos-klosterets bokskatter til Haakon Smedsvig Hanssen, studiesenterets norske gründer (Olav Breen)
- Kari Grødum, driftsleder ved studiesenteret Metochi siden 1994 (Olav Breen)
- Studiesenteret Metochi ligger i en skråning ovenfor den fruktbare Kalloni-sletta. Ikke uten grunn kalles Lesbos den grønne øya (Olav Breen)
- Dette er Kyra-Elisavet, en av kvinnene Kari Grødum møtte og skriver om. Her er hun fotografert utenfor huset sitt langs hovedveien til Plomari (Kari Grødum)
- Marianthi er den andre av kvinnene Kari Grødum skriver om. Hun bor på Limonos, og har også en liten leilighet på Metochi (Olav Breen)
- Nikodemos og Haakon i ivrig samtale i klostergården på Limonos. Den første kan litt fransk, den andre litt gresk, og med velvilje og engasjement kommer kommunikasjonen (Olav Breen)
- Skala Kalloni er et populært badested for Metochi-studenter. Den lille strandbyen ligger noen minutters sykkeltur sør for studiesenteret (prospektkort)

Andre billedside, fra venstre mot høyre, ovenfra og nedover:

- Limonos-klosteret (Olav Breen)
- Ikon av St. Ignatios, Limonos' grunnlegger, slik det i dag kan sees på Limonos (Knut Brautaset)
- En del av klostergården og soveromsfløyen på Metochi (Olav Breen)
- Kart over Lesbos (tegnet av Hans Chr. Rød)
- Studiesenteret Metochi ligger der hvor sauebeitene møter fjellskråningene. Stabsfløy og soveromsfløy til venstre. Studiefløy, spisesal og bibliotek til høyre (Hans Lie)

Pål Repstad

Toyotaens velsignelse

Det var en varm sommerdag i 1997, og alt skjedde slik jeg har gjenfortalt det i den sangen du finner tekst og melodi til på de neste sidene. Det vil si, på ett punkt skryter jeg litt. Vi kjørte faktisk leiebil opp til klosteret, men det hørtes så sprekt ut med den lange turen til fots. Ellers er den dikteriske friheten lite dyrket, jeg skrev dette ned akkurat slik som jeg og familien opplevde det ute ved inngangen til Limonos. Et par år senere kom Jan Helge Thomassens rolige melodi til, også Jan Helge en god venn av klosteret.

Noen vil ta den uærbødige vinklingen og si at med veistandarden på Lesbos kan det komme godt med å få en velsignelse eller to med på veien. For meg forteller Toyotaens velsignelse om brytninger mellom gamle tradisjoner og ny teknologi, og blir et lite symbol på øyas situasjon – mellom sakraliserende tradisjoner og teknisk modernitet. Forresten er visst ikke dette med bilvelsignelser særlig vanlig lenger. Vi snakket med noen av våre gode lærer-venner i Kalloni, og de var egentlig ganske overrasket. Vi hadde fått med oss en sjelden hendelse.

Toyotaens velsignelse

Tekst: Pål Repstad/Mel: Jan Helge Thomassen

Søvnig

Am Em7 Am9 Em7 Am G/H

1 Vi gikk til fots fra Ska-la til Li-mo-nos Det var en ju-li-

C Esus4 E Dm7 G7 F/C C

kveld og so-la brant Vi stan-set u-ten-for, tok skjor-te på oss

Hm7-5 Esus4 E7 A/C#

13 ved klos-ter-mur-en selv om sven-ten rant Vi had-de tenkt å

A7 Dm /C G/H G7 C

19 gå opp i ka-pel-let og få en smak av øst-lig li-tur-gi

Hm7-5 E7 Am D9 F

25 Vi treng-te til å let-te litt på stres-set Vi vis-ste at Ni-

Dm Esus4 E7 Am G/H C E7 Am9 Instr.

31 ko-de-mos holdt mes-se en gang i-mel-lom åt-te og halv ti.

intro/mellomspill

Em7 Am9 Em7 Am 1. Em7 Am9 D9

37

2. G/H C D9 Am9 Em7 Am9 Em7

45

1

Vi gikk til fots fra Ska-la til Li-mo-nos
Det var en ju-li-kveld og so-la brant
Vi stan-set u-ten-for, tok skjor-te på oss
ved klos-ter-mur-en selv om svet-ten rant

Vi had-de tenkt å gå opp i ka-pel-let
og få en smak av øst-lig li-tur-gi
Vi treng-te til å let-te litt på stres-set
Vi vis-ste at Ni-ko-de-mos holdt mes-se
en gang i- mel-lom åt-te og halv ti.

3

Nikodemos så nærsynt opp mot veien
som går til Dafia og Kaloni
Da kom en bil, en riktig fin og brei en,
med stort og smått den rommet åtte-ni

som strømmet ut da bilen kom til porten
fra bestemor til storøyd toårs sønn
De hadde dradd til klosteret fra byen
Det var en rød Toyota, en flunk ny en
som skulle vies inn med kirkens bønn.

5

Fra boka med de gammelgreske tekster
velsignet presten bilen for og bak
Mens sola svei på mennesker og vekster
han stenket vievann på bilens tak

Toyota'ns eier knipset stolt et bilde,
fikk kjeft av kona når han bråkte litt
mens presten messet rolig hele tida
til Herren Jesus og hans mor Maria
- Jeg sto i skyggen, og jeg tenkte mitt.

2

Vi var litt tidlige, så vi fant skygge
ved et oliventre. Det gikk mot kveld
Vi kjøpte is i kiosken, dette stygge,
men akk så nyttige kommers-kapell

Så satt vi der og kikka opp mot klostret
og hadde fred i sinn og slitne bein
Da kom Nikodemos helt ut til porten
og han var høytidskledd i messeskjorten
Han nikket vennlig, gjorde korsets tegn.

4

Nikodemos tok rolig fram en bolle
Den var av plastikk og var mørkerød
Med verdig patos spilte han sin rolle
og leste bønner imot voldsom død

Han fylte vievann i plastikkbollen
og stenket bilen med en liten kvist
Det luktet sterkt og godt av oregano
Foruten prestens bønner ingen sa no'
men bøyde hodet for Kyrios Christ.

6

Den lille blide langhårede mannen
tok krusifikset og gikk litt omkring
Han støtte varsomt korset opp mot pannen
på alle grekere som sto i ring

Vi protestanter som sto litt på avstand
vi ble velsignet med et vennlig blick
Prelaten løftet korset hurtig mot oss,
et kjærtegn ifra klosteret Limonos,
et lite tegn på raus ekumenikk.

7

Da messen sluttet gikk vi helt til Skala,
det var blitt mørkt og svalt og godt å gå
Jeg gikk og nynna stilt og tanken bala
med det å tro og vite og forstå

Jeg lurte svært på om det var innbilning
men jeg tror faktisk at jeg hadde sett,
da presten løfta korset mot det høye,
jeg syn's jeg så et lite glimt i øyet
Var det en tåre eller lo han lett?

Bidragstere

Kari Grødum, daglig leder ved studiesenteret Metochi siden 1994. Arbeider med Platons rolle i moderne gresk filosofi. Tidligere stipendiat ved Det norske institutt i Aten, studier i nygresk og filosofi.

Petter Hangeland, leder for Kurs- og etterutdanningskontoret ved Høgskolen i Agder, og i den forbindelse administrativt ansvarlig for prosjektet Metochi ved Høgskolen. Flere opphold på Lesbos. Har gjennom en årrekke også levert skjønnlitterære tekster til lokalt kulturliv, blant annet til de musikalske oppsettingene *Sanger om Søgne* (1997) og *Den store fellesbasaren* (1999).

Haakon Smedsvig Hanssen, førsteamanuensis i filosofi ved Høgskolen i Agder. Utdannet idehistoriker. Tidligere blant annet rektor ved Fana folkehøgskole og distriktssekretær i FN-sambandet i Agder og Telemark. Har siden starten ledet høgskolens referansegruppe for studiesenteret Metochi. Han er medforfatter til bøker innenfor fagfeltene afrikansk historie, mellom-amerikansk historie og økologihistorie. Hans siste bok er en presentasjon av en filosof fra Lesbos. Boka heter *Theofrast fra Eressos. Livsgledens filosof* (2000).

Georgios Konstantinidis har arbeidet som lærer i grunnskolen i Hellas fra 1985 til 1991. Lærer på Den greske skolen i Oslo fra 1991 til 1996. I tillegg har han i flere år vært opptatt av ikonmaling, og hadde en utstilling i Oslo i 1995. Knyttet til driften av Metochi siden 1998, og har sammen med Kari Grødum oversatt bidragene fra Fader Nikodemos i denne boka.

Paul Leer-Salvesen, professor i systematisk teologi ved Høgskolen i Agder. Prest, journalist og skjønnlitterær forfatter. Dr. philos 1991 ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, på avhandlingen *Menneske og straff*. Han har publisert en lang rekke bøker. De siste er *Tilgivelse* 1999, *Huspostill* 1999, *Englebarn i mål* 2000. Mye brukt som lærer på Metochi.

Olav Brostrup Müller, student ved Universitetet i Bergen. Aktiv i studentavisen *Studvest*, der reportasjen i denne boka opprinnelig sto. Tok examen philosophicum på Lesbos sommeren 1999.

Nikodemos Pavlopoulos, abbed på klosteret Limonos på Lesbos siden 1968. Født på Naxos i 1941. Utdannet teolog og filolog fra Aten. Hans kirkelige tittel er archimandretes. Dette er graden før biskop, og er forbeholdt ugifte menn. Han har skrevet 65 bøker. Disse omhandler agiologiske temaer, altså om helgener, og dessuten arkeologiske og historiske temaer, blant annet flere bøker om Limonos. Han har restaurert og nybygd mange bygninger på Limonos og i distriktet omkring, og ønsker å fortsette et allerede påbegynt arbeid for å gjøre klosteret til et internasjonalt kultursenter. Han har også lagt ned mye arbeid i forbindelse med museet og biblioteket på Limonos.

Kari Repstad, adjunkt ved Kvadraturen videregående skole i Kristiansand. Underviser i norsk, religion og samfunnsfag. Internasjonal koordinator ved skolen. Har drevet omfattende arbeid med skoleutveksling, særlig i forhold til Lesbos og Praha, og har vært leder av lærerkurs på Metochi. Medforfatter til en rekke læreverker for videregående skole, blant annet *Norsk for yrkesfagene* (1998) og *Samfunnslære for yrkesfag* (1998).

Pål Repstad, professor i religionssosiologi ved Høgskolen i Agder, og professor II i samme fag ved Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo. Dr. philos fra Det teologiske fakultet 1994 på en avhandling om Kristian Schjelderup. Har utgitt en rekke bøker og artikler innenfor religionssosiologi, generell sosiologi, sosialpolitikk og samfunnsvitenskapelig metode. Blant de siste er *Religiøst liv i det moderne Norge. Et sosiologisk kart* (2. utgave 2000) og *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag* (3. utgave 1998). Har siden 1994 undervist ved ex. phil. og på andre kurs og studier på Metochi.

Johan Henrik Schreiner, professor i antikkens historie ved Universitetet i Oslo. Dr. philos. 1968 på en avhandling om atenernes statsforfatning. Arbeider med gresk historie og historieskriving, sist med boka *Hellanikos, Thykudides and the Era of Kimon* (1997). Har også blant annet skrevet lærebok for grunnfag, *Antikkens historie*. Har vært foreleser på seminar for historikere på Metochi.

Randi Skaar, lærer, arbeider på Strømme skole i Kristiansand. Øvingslærer. Tilleggsutdannelse fra Høgskolen i Agder i Dans, drama og musikk, samt Pedagogisk veiledning. Kursdeltaker ved Metochi i 1999.

Carl Smith-Gahrson, teolog, førstelektor ved Høgskolen i Agder fram til 1999, nå emeritus. Har blant annet utgitt *Kristen tro og livstolkning* (1998), og er sammen med Tor Vegge forfatter til *Innføring i boka om Evas ætt. Bibelkunnskap* (1999). Flere opphold som lærer på ulike religionsstudier ved Metochi.

Elise Seip Tønnessen, førsteamanuensis i nordisk litteratur og mediekunnskap ved Høgskolen i Agder. Har tidligere arbeidet som journalist og lærer. Dr. philos 1999 på en avhandling om resepsjonen av *Sesam Stasjon* i Norge. Har blant annet gitt ut *Mening i Medier; om bruk av medietekster i norskfaget*, og *Veier til teksten; litteraturteori og analysepraksis* (sammen med Nilsen, Romøren og Wiland). Kursleder på Metochi i 1999.

Jan Helge Thomassen, høgskolelektor ved Avdeling for kunsthøgskolen, Høgskolen i Agder. Spiller flere instrumenter i ulike sjangre, men med forkjærlighet til musikkuttrykk med rom for improvisasjon og kreativitet. Komponerer helst musikk i de små formater. Her er han representert med melodien til melodien til "Toyotaens velsignelse", en mollstemt og rolig vise, kanskje inspirert av elementer fra svensk folkemusikk?

